

ДОНИШГОҶИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД: 67.99(2 тоҷик)+67.99(2)8+67.99(2)90+67.51

ТДУ: 34(575.3)+343.2/.7+343.9+347.4/.5

И – 69

ИСЛОМЗОДА ИЛҲОМ ИСЛОМ

ШИКОРИ ҒАЙРИҚОНУНӢ: ЧАНБАҲОИ ҲУҚУҚӢ-ЧИНОЯТӢ ВА КРИМИНОЛОГИИ ОН

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯи
ихтисоси 5.5.8 – Ҳуқуқи ҷиноятӣ ва криминалогия; ҳуқуқи иҷроӣ ҷазои
ҷиноятӣ

РОҲБАРИ ИЛМӢ:

доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
профессор **Сафарзода А.И.**

ДУШАНБЕ – 2026

МУНДАРИЧА

НОМГЀИ ИХТИСОРАҲО ВА (Ё) АЛОМАТҲОИ ШАРТӀ.....	3
МУҚАДДИМА.....	4-20
БОБИ 1. ТАНЗИМИ ҲУҚУҚИИ ҶАВОБГАРИИ ҶИНОЯТӀ БАРОИ ШИКОРИ ҒАЙРИҚОНУНӀ: ТАҲЛИЛИ НАЗАРИЯВӀ ВА МУҚОИСАВӀ-ҲУҚУҚӀ.....	21-62
1.1. Заминаҳои иҷтимоии муқаррар кардани ҷавобгарию ҷиноятӀ барои шикори ғайриқонунӀ.....	21-33
1.2. Асосҳои назариявӀ ва татбиқи меъёрҳои ҳуқуқи ҷиноятӀ вобаста ба ҷавобгарию ҷиноятӀ барои шикори ғайриқонунӀ.....	33-50
1.3. Таҳлили муқоисавӀ-ҳуқуқи қонунгузорию ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба шикори ғайриқонунӀ бо қонунгузорию давлатҳои дигари аъзои ИДМ.....	50-62
БОБИ 2. ТАВСИФИ ҲУҚУҚӀ – ҶИНОЯТИИ ШИКОРИ ҒАЙРИҚОНУНӀ.....	63-129
2.1. Объект ва предмети шикори ғайриқонунӀ.....	63-81
2.2. Тарафи объективию шикори ғайриқонунӀ.....	81-98
2.3. Аломатҳои субъективию шикори ғайриқонунӀ.....	98-116
2.4. Аломатҳои бандубасткунандаи шикори ғайриқонунӀ.....	116-129
БОБИ 3. ТАВСИФИ КРИМИНОЛОГИИ ШИКОРИ ҒАЙРИҚОНУНӀ.....	130-155
3.1. Хусусиятҳои миқдорӣ ва сифатии шикори ғайриқонунӀ: тавсифи криминалогии шахсияти шикорчию ғайриқонунӀ.....	130-143
3.2. Сабабҳои содиршавии шикори ғайриқонунӀ ва роҳҳои пешгирии он.....	143-155
ҲУЛОСА.....	156-161
ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ.....	162-163
РӀЙҲАТИ АДАБИЁТ.....	164-186
ИНТИШОРОТ АЗ РӀИИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ.....	187-188

НОМГЀИ ИХТИСОРАҲО ВА (Ё) АЛОМАТҲОИ ШАРТӀ

ҶТ – Ҷумҳурии Тоҷикистон

КҶ ҶТ – Кодекси ҷиноятии ҶТ

КҲМ ҶТ – Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии ҶТ

КМҶ ҶТ – Кодекси муҳофизати ҷиноятии ҶТ

КҶ ФР – Кодекси ҷиноятии Федератсияи Русия

КҶ Ҷумҳурии Беларусия – Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Беларусия

КҶ Ҷумҳурии Қазоқистон – Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Қазоқистон

КҶ Ҷумҳурии Озарбойҷон – Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Озарбойҷон

КҶ Ҷумҳурии Қирғизистон – Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Қирғизистон

КҶ Ҷумҳурии Молдова – Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Молдова

КҶ Ҷумҳурии Узбекистон – Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Узбекистон

КҶ Ҷумҳурии Туркманистон – Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Туркманистон

КҶ Ҷумҳурии Арманистон – Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Арманистон

СММ – Созмони Милали Муттаҳид

ИДМ – Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил

ВАО – Воситаҳои ахбори омма

ВКД ҶТ – Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон

ВМКБ – Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон

ғ. – ғайра

с. – сол

с. – саҳифа

С. – саҳифа

қ. – қисм

б. – банд

м. – модда

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Муҳити зист яке аз омилҳои асосии ҳаёти инсон ва тамоми мавҷудоти зинда маҳсуб меёбад. Бе муҳити зисти солим, рушди устувор, саломатии ҷома ва ҳаёти муътадили инсон ғайриимкон мебошад. Дар шароити рушди босуръати саноат, афзоиши аҳоли ва истифодабарии аз меъёр зиёди захираҳои табиӣ, таъсиррасонии инсон ба табиат ва ҳифзи муҳити зист ба яке аз масъалаҳои афзалиятноки ҷаҳонӣ табдил ёфтааст. Равандҳои зикргардида на танҳо дар сатҳи маҳалливу миллӣ, балки дар сатҳҳои минтақавию ҷаҳонӣ баррасӣ гардида, заминаи ҳамкорихои байналхалқӣ дар соҳаи экологияро ташаккул медиҳанд.

Ҳуқуқи инсон ба муҳити зисти мусоид дар сатҳи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – ҚТ) кафолат дода шудааст. Мутобиқи м. 38 Конститутсияи ҚТ «давлат барои солимгардонии муҳити зист тадбирҳо меандешад...» [1]. Муқаррароти конститутсионии мазкур уҳдадорӣ давлат оид ба ҳифзи муҳити зист ва таъмини вазъи мусоиди онро пешбинӣ менамояд. Ҳамзамон, «Консепсияи сиёсати ҳуқуқии ҚТ барои солҳои 2018-2028, ки бо Фармони Президенти ҚТ аз 6 феввали соли 2018, №1005 тасдиқ шудааст, такмили қонунгузории экологӣ дар соҳаи ҳифзи муҳити зистро яке аз вазифаҳои давлат муқаррар намудааст» [10].

Ин санадҳо заминаи ҳуқуқии устуворро барои таҳкими фаъолияти давлат дар соҳаи экология фароҳам оварда, уҳдадорихои онро дар сатҳи меъёрҳои ҳуқуқии амалкунанда муайян месозанд.

Рушди босуръати тамаддуни инсониро зиёдшавии таъсиррасонӣ ба муҳити зист, махсусан олами ҳайвонот, ҳамроҳӣ мекунад. Ҷунин таъсиррасонӣ ба нобудшавии босуръати намудҳои зиёди мавҷудоти зинда, аз ҷумла ҳайвонот, оварда мерасонад.

Таъмини амнияти экологӣ дар соҳаи нигоҳдории гуногунии биологӣ дар сайёра яке аз масъалаҳои ҷаҳонии асри XXI маҳсуб меёбад, зеро башарият ба қувваи неруманде табдил ёфтааст, ки тавоноии харобсозӣ ё пурра аз

истифода берун намудани муҳити табииро дорад. Таҳдидҳои воқеии бухрони экологӣ, ки ҷомеаи ҷаҳониро ба ташвиш овардааст, яке аз мавзӯҳои меҳварии рӯзномаи Созмони Миллали Муттаҳид (минбаъд – СММ) эълон гардидааст.

Баъзе коршиносон бухрони экологии асри XXI-ро бо хатарҳои ҷаҳонӣ, ба мисли тағйирёбии иқлим ва таназзули захираҳои табиӣ, муқоиса менамоянд, ки ин ташвишовар мебошад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти ҶТ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон борҳо дар иҷлосияҳои Маҷмаи Умумии СММ баромад намуда, тавачҷуҳи ҷомеаи ҷаҳониро ба масъалаҳои ҳифзи муҳити зист, аз ҷумла камшавии бесобиқаи ҷаҳонии гуногунии биологӣ ва ҳифзи макони зисти табиӣ бузи пармашох (морхӯр) равона месозад. Тасодуфӣ нест, ки 2 майи соли 2024 Маҷмаи Умумии СММ ташаббуси навбатии Президенти ҶТ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро оид ба эълон намудани «Рӯзи байналмилалӣ морхӯр» тариқи қатъномаи махсус яқдилона пазируфт, ки аҳаммияти баргараф намудани камшавии бесобиқаи ҷаҳонии гуногунии биологиро эътироф намуда, ҳифз ва нигоҳ доштани макони зисти табиӣ морхӯрро ҳамчун зарурати экологӣ пешбинӣ намудааст [207].

Ташаббуси мазкур аз иштироки фаъолонаи ҶТ дар ташаккули сиёсати экологӣ дар сатҳи байналмилалӣ гувоҳӣ дода, нақши кишвар дар ҳалли масоили ҷаҳонии экологиро нишон медиҳад.

Ҷинойтҳое, ки ба амнияти экологӣ ва муҳити зист таҳдид мекунанд, кирдорҳои ифода менамоянд, ки дорои дараҷаи баланди хавфнокии ҷамъиятӣ мебошанд. Онҳо дар боби 24-уми фасли IX Кодекси ҷинойтии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – КҶ ҶТ) ба таври муфассал зикр ёфтаанд. Аз ҷумла, ба чунин ҷинойтҳо шикори ғайриқонунӣ дохил мешавад, ки барои он дар м. 232 КҶ ҶТ ҷавобгарӣ муқаррар гардидааст. Муқаррар гардидани ҷавобгарии ҷинойтӣ барои чунин кирдорҳо чораи муҳимме мебошад, ки барои ҳимояи ҳуқуқҳои шаҳрвандон ба шароити мусоиди муҳити атроф,

таъмини устувориҳои экологӣ ва ҳифзи гуногунии биологӣ нигаронида шудааст. Бо таваҷҷуҳ ба хатарҳои равандҳои нобудсозии муҳити табиӣ, пурзӯрнамоии ҷавобгарии ҷинойтӣ ҳамчун воситаи пешгирӣ ва танзимнамоӣ аҳаммияти махсусро касб менамояд.

Дар шароити муосири ҷомеаи ҷаҳонӣ масоили ҳифзи гуногунии биологӣ, таъмини амнияти экологӣ, ҳимояи ҳуқуқи манфиатҳои экологии инсон аҳаммияти афзалиятнокро касб кардааст. Ин афзалиятҳо дар сӣсати миллий ва байналмилалӣ на танҳо дар шакли стратегияи ҳифзи табиат, балки дар фаъолияти қонунгузорӣ ва амалияи судӣ ҳам инъикос меёбанд. Мувофиқи қонунгузориҳои кишварҳои гуногун, аз ҷумла ҚТ, шикор ба сифати яке аз намудҳои истифодаи оқилонаи захираҳои олами ҳайвонот шинохта мешавад. Дар қонунгузориҳои кишвар тамоми шаклҳо, воситаҳо ва дигар талаботҳо ҷиҳати ба амал баровардани шикор пешбинӣ гардидааст. Вале дар ҷомеа ҳолатҳои ба назар мерасанд, ки шикори ҳайвонот бидуни риояи қоида ва талаботи муайяншуда анҷом дода мешавад. Аз ин рӯ, дар қонунгузориҳои тамоми мамлакатҳо, аз ҷумла қонунгузориҳои ҚТ, ҷавобгарии ҷинойтӣ барои шикори ғайриқонунӣ пешбинӣ гардидааст. Танзими ҳуқуқи ин равандҳо имкон медиҳад, ки истифодаи устувор ва масъулонаи захираҳои табиӣ таъмин гардад.

Мавриди зикр аст, ки вазъи муҳити зист ва иқтисоди табиӣ, махсусан гуногунии биологӣ, тағйирёбанда буда, пеш аз ҳама, аз омилҳои инсонӣ вобаста мебошад. Мутобиқи маълумоти оморӣ, гарчанде содиршавии ҷинойтҳои, ки бо шикори ғайриқонунӣ алоқаманданд, ҳамчун яке аз намудҳои ҷинойтҳои экологӣ дар кишвар кам ба қайд гирифта шуда бошанд ҳам, тамоюли содиршавии онҳо то ҳол идома дорад. Чунончи, тибқи маълумоти оморӣ дар давоми соли 2013 барои шикори ғайриқонунӣ 2 нафар, 2014 – 3 нафар, 2015 – 6 нафар, 2016 – 5 нафар, 2017 – 2 нафар, 2018 – 4 нафар, 2019 – 1 нафар, 2020 – 7 нафар [208], 2021 – 0, 2022 – 1 нафар, 2023 – 6 нафар ва дар 3 – моҳи аввали соли 2024 – 1 нафар ба ҷавобгарӣ кашида шудааст [209]. Гарчанде ин

шумораҳо дар муқоиса бо дигар намуди ҷиноятҳо зиёд набошанд ҳам, эҳтимолияти латентнокии ин ҷиноятҳо, яъне пинҳон мондан ва ба қайд гирифта нашудан, баланд арзёбӣ мешавад, ки ин як масъалаи ҷиддии амалӣ ва назариявӣ дар соҳаи ҳуқуқи ҷиноятӣ ба шумор меравад. Инчунин, афзоиши мавридҳои сабти ҷунин ҷиноятҳо метавонад натиҷаи беҳтар шудани назорат ва усулҳои тафтишотӣ бошад, на ин ки ҳатман натиҷаи афзоиши воқеии шумораи ҷиноятҳо.

Дар шароити муосир истифодаи оқилона ва масъулони олами ҳайвонот яке аз масъалаҳои муҳим мебошад, ки нигоҳдории гуногунии биологӣ ва ҳимояи муҳити атрофро таъмин мекунад. Дар алоқамандӣ бо ин, истифодабарии оқилонаи олами ҳайвонот бояд ба принципҳои экосистемавӣ, меъёрҳои ҳуқуқи байналхалқии экологӣ ва стратегияҳои миллии рушди устувор асос ёбад. Истифодаи устувор на танҳо ба манфиатҳои насли имрӯза хизмат мекунад, балки амнияти экологии наслҳои ояндаро низ таъмин менамояд.

Муқаррар кардани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои шикори ғайриқонунӣ ба ҳимоя намудани олами ҳайвонот, махсусан ҳайвоноти нодир ё зери хатари нобудшавӣ қарордошта, нигаронида шудааст. Амалисозии чораҳои таъсиррасонии ҳуқуқии ҷиноятӣ барои ҳуқуқвайронкуниҳои экологӣ масъалаи муҳими ҷомеаи муосир мебошад, ки омӯзиши ҳамаҷониба ва амиқро талаб мекунад.

Ҷиноятҳои экологӣ дорои хусусияти фаромарзӣ буда, таъсири онҳо танҳо ба ҳудуди як давлат маҳдуд намешавад. Аз ин рӯ, мубориза бо онҳо бояд ба ҳамоҳангсозии байналмилалӣ асос ёбад.

Омӯзиши мавзӯи зикргардида дар доираи таҳқиқоти илмӣ имкон медиҳад, ки на танҳо қонунгузориҳои миллии таҳлил гардад, балки таҷрибаи муқоисавии давлатҳои дигар низ мавриди таҳқиқ қарор дода шавад.

Дар баробари ин, зарур ба таъкид аст, ки дар амалияи ҳуқуқии судҳо ва мақомоти тафтишотӣ аксаран масъалаи муайянсозии ҳатти тафриқа байни

чиноятҳо ва ҳуқуқвайронкуниҳои маъмурӣ пеш меояд. Дар чунин ҳолатҳо, дақиқ муайян намудан ва асосноккунии ҳуқуқии мувофиқати амалҳои содиршуда ба таркиби чинояти мушаххасе, ки дар қонунгузориҳои чиноятӣ мустаҳкам гардидааст, ниҳоят муҳим мебошад. Бо ибораи дигар, дуруст бандубаст намудани чунин кирдорҳо зарур аст. Дар ин ҷо нақши муҳимро фарқгузориҳои чиноятҳои экологӣ ва ҳуқуқвайронкуниҳои маъмурӣ мебозад. Таҳлили парвандаҳои чиноятӣ оид ба шикори ғайриқонунӣ нишон медиҳад, ки қормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ маҳз ҳангоми фарқгузориҳои чиноятҳо ва кирдорҳои маъмурӣ ба душвориҳо рӯ ба рӯ мешаванд.

Ҳамин тавр, омӯзиши назариявӣ ва таҳлили амалии татбиқи қонунгузорӣ дар масъалаи фарқгузориҳои дурусти ин кирдорҳо яке аз самтҳои муҳимми таҳқиқоти ҳуқуқӣ мебошад.

Шикори ғайриқонунӣ дар илми ҳуқуқшиносӣ ва амалияи ҳуқуқтатбиқкунӣ ҳамчун чинояте баррасӣ карда мешавад, ки ба он хусусияти латентӣ хос аст. Таҳлили илмии аломатҳои таркиби чинояти шикори ғайриқонунӣ ва тавсифи аломатҳои бандубасткунандаи он имкон медиҳад, ки чинояти мазкур аз дигар кирдорҳои ҳаммонанд фарқ карда шуда, инчунин, ҳолатҳои дахлдори содиркунии он ошкор карда шаванд.

Ошқорнамоии аломатҳои фарқкунанда, аз қабيلي объект ва тарафи субъективии чиноят барои дуруст муайян кардани таркиби чиноят ва бандубасти ҳуқуқии он нақши ҳалкунандаро мебозад.

Ғайр аз ин, дар шароити торафт мураккаб гардидани шаклҳои содиршавии чиноятҳо, аз ҷумла шикори ғайриқонунӣ таҳияи усулҳои муассири тафтишотӣ ва ошқорсозии барвақтии чунин кирдорҳо аҳаммияти хосаро касб мекунад.

Бо дарназардошти гуфтаҳои боло, таҳқиқоти масъалаи мазкур дар илми ҳуқуқи чиноятӣ кишвар мубрам буда, метавонад ҳамчун воситаи мукамалсозӣ ва рушди қонунгузорӣ дар соҳаи муқовимат ба шикори ғайриқонунӣ дар ҚТ хизмат намояд.

Чунин таҳқиқот на танҳо дар сатҳи академӣ, балки барои фаъолияти амалии мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, инчунин соҳаи сиёсат ва тарбияи ҳуқуқии аҳоли низ метавонад муфид бошад.

Маҳз бо роҳи таҳлили амиқи назариявӣ ва такмили амалияи татбиқи қонун, метавон ба ҳадафи асосӣ – ҳимояи муҳити атроф ва таъмини амнияти экологӣ ноил гардид.

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Масъалаи ҷавобгарии ҷиноятӣ барои шикори ғайриқонунӣ дар ҚТ то кунун ҳамчун мавзуи таҳқиқоти илмии алоҳидаи бунёдӣ қарор нагирифтааст. Масоили алоҳидаи бо мавзуи мазкур алоқаманд дар асарҳои баъзе олимони ватанӣ, аз ҷумла А.И. Сафарзода [196; 197], К.Ҳ. Солиев [113], Т.Ш. Шарипов [136; 137], М.М. Соҳибзода [114; 115; 116], С. Баҳриддин [117] ва дигарон баррасӣ гардидаанд.

Ҳамзамон, як қатор муҳақиқони хориҷӣ, ба монанди Р.М. Акутаев [25], М.М. Бринчук [29], Н.И. Ветров [33], Е.В. Виноградова [146; 171], Л.Д. Гаухман [36; 147], Г.М. Гаджиллов [173], А.А. Дежурный [176], Ю.Н. Ерофеев [177; 178], Э.Н. Жевлаков [42], Т.В. Злотникова [181], А.М. Каблов [183], В.Н. Кудрявтсев [68; 69], Н.Ф. Кузнецова [70; 71; 154; 155], А.С. Курманов [187], Н.А. Лопашенко [79; 80], А.В. Наумов [88; 89; 160], А.М. Плешаков [195] доир ба мавзуи мазкур ва масоили бевосита ба он алоқаманд таҳқиқоти илмӣ анҷом додаанд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ё мавзуҳои илмӣ. Диссертатсия дар доираи барномаҳои корҳои илмию таҳқиқотии кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ ва муқовимат бо коррупсияи факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон оид ба мавзуи «Масоили мубрами назариявӣю амалии қонунгузорию ҷиноятӣ ва иҷрои ҷазоҳои ҷиноятӣ барои солҳои 2021-2025» омода гардидааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот – таҳлили илмии муқаррароти ҳуқуқии ҷиноятӣ ва санадҳои меъёрии марбут ба ҷавобгарӣ барои шикори ғайриқонунӣ мебошад.

Илова бар ин, яке аз мақсадҳои муҳимми таҳқиқоти диссертатсионӣ таҳия ва пешниҳоди тавсияҳои илман асоснок дар заминаи таҳлили ҳамачонибаи масъалаи баррасишаванда мебошад, ки ба тақмили қонунгузорию ҷиноятӣ дар самти шикори ғайриқонунӣ ва татбиқи амалии он равона гардидааст.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои ноил гардидан ба мақсадҳои таҳқиқот иҷро намудани вазифаҳои зеринро зарур медонем:

– муайян намудани омилҳои иҷтимоие, ки барои муқаррар кардани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои шикори ғайриқонунӣ ҳамчун замина хизмат намудаанд;

– омӯзиши муқаррароти назариявӣ ва таҷрибаи амалии татбиқи меъёрҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ, ки ҷавобгарӣ барои шикори ғайриқонуниро танзим менамоянд;

– анҷом додани таҳлили муқоисавии меъёрҳои қонунгузорию ҷиноятии ҚТ ва дигар давлатҳо – аъзоёни ИДМ дар соҳаи шикори ғайриқонунӣ;

– анҷом додани таҳлили ҳуқуқии объект ва предмети ҷиноятҳое, ки бо шикори ғайриқонунӣ алоқаманд мебошанд;

– омӯзиши тарафи объективию шикори ғайриқонунӣ ҳамчун ҷиноят аз нигоҳи ҳуқуқи ҷиноятӣ;

– таҳлили муфассали аломатҳои субъективие, ки шикори ғайриқонуниро тавсиф менамоянд;

– ошкорсозӣ ва тавсифнамоии аломатҳои бандубасткунандаи шикори ғайриқонунӣ;

– арзёбии нишондиҳандаҳои миқдориву сифатии ҷинояти мазкур ва таҳияи тавсифи криминологии шахсияти шикорчии ғайриқонунӣ;

– таҳлили сабабҳои содиршавии шикори ғайриқонунӣ ва муайян намудани роҳҳои пешгирии он;

– омӯзиши маълумоти омории расмӣ, амалияи судӣ ва муайян намудани душворихое, ки ҳангоми татбиқи меъёрҳои дахлдори қонунгузорию ҷиноятӣ ба миён меоянд;

– таҳияи тавсияҳои амалии илман асоснок, ки ба бартарафсозии камбудии қонунгузорӣ, равишҳои назариявӣ ва амалияи ҳуқуқатбиқкунӣ дар соҳаи мубориза бо шикори ғайриқонунӣ нигаронида шудаанд.

Объекти таҳқиқот. Объекти таҳқиқоти диссертатсиониро маҷмуи муносибатҳои ҷамъиятӣ ташкил медиҳанд, ки бо содиршавӣ, бандубаст ва ҷанбаҳои кримнологии шикори ғайриқонунӣ алоқаманд мебошанд.

Мавзӯи (предмет) таҳқиқот. Мавзӯи таҳқиқотро меъёрҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ, ки ҷавобгарӣ барои шикори ғайриқонунӣ пешбинӣ менамоянд, инчунин ҷанбаҳои кримнологии он, аз ҷумла, ақида ва нуқтаҳои назари олимони вобаста ба масъалаи баррасишаванда, ташкил медиҳанд.

Марҳила, мақом ва давраи таҳқиқот (доираи таърихӣ таҳқиқот). Таҳқиқоти диссертатсионӣ фарогири марҳилаи муносири рушди қонунгузории ҷиноятӣ дар соҳаи шикори ғайриқонунӣ, инчунин ташаккули падидаи мазкур дар даврони соҳибистиклолии кишвар мебошад. Диссертатсия дар кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ ва муқовимат ба коррупсияи факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон омода гардида, фарогири солҳои 2020-2025 мебошад.

Асосҳои назариявӣ таҳқиқот. Асосҳои назариявӣ таҳқиқотро қорҳои илмӣ-назариявӣ олимони ватанию хориҷӣ оид ба масоили ҷавобгарии ҷиноятӣ барои шикори ғайриқонунӣ ташкил медиҳанд. Махсусан диссертатсияҳо, монографияҳо, китобҳо ва мақолаҳои мутахассисони соҳаи ҳуқуқи ҷиноятӣ, кримнология ва экология дар раванди таҳияи таҳқиқоти мазкур мавриди таҳлил қарор дода шуданд. Ҳангоми таҳияи диссертатсия муаллиф ба осори илмӣ чунин мутахассисон, ба монанди А.И. Сафарзода, К.Ҳ. Солиев, Т.Ш. Шарипов, М.М. Соҳибзода, Г.М. Гаджилов, А.А. Дежурний, Ю.Н. Ерофеев, Э.Н. Жевлаков, А.М. Каблов, А.С. Курманов, Н.А. Лопашенко ва дигарон таъя кардааст.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Асосҳои методологии таҳқиқоти диссертатсиониро усулҳои умумиилмӣ ва махсуси ҳуқуқӣ, аз ҷумла, усулҳои

диалектикӣ, мантикӣ, оморӣ, расмӣ-ҳуқуқӣ, муқоисавӣ-ҳуқуқӣ, низомнокӣ ва ҳулосабарорӣ ташкил медиҳанд.

Ташаққул ва рушди қонунгузорию ҷиноятӣ оид ба шикори ғайриқонунӣ дар давраи соҳибистиклолии ҚТ тавассути усули диалектикӣ мавриди омӯзиш қарор дода шудааст. Ин усул имконият дод, ки ҳолати воқеияти ҷавобгарии ҷиноятӣ барои шикори ғайриқонунӣ дар давраҳои муайян таҳлил қарда шавад. Усули мантикӣ барои таҳлил ва истифодаи дурусти истилоҳоти ҳуқуқӣ, мафҳумҳо ва ибораҳои дигари ҳуқуқӣ, ки дар таҳқиқоти диссертатсионӣ истифода гардидаанд, мусоидат намудааст. Дар заминаи усули мазкур мувофиқати мантикӣ ва забонии истилоҳот ва мафҳумҳо таъмин гардид.

Дар заминаи усули оморӣ зимни таҳқиқи ҷавобгарии ҷиноятӣ барои шикори ғайриқонунӣ аз натиҷаҳои амалии Вазорати қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – ВҚД ҚТ) истифода гардидааст. Тавассути усули расмӣ-ҳуқуқӣ ҷавобгарии ҷиноятӣ барои шикори ғайриқонунӣ ҳамчун падидаи ҳуқуқӣ ва ҳуқуқии ҷиноятӣ баррасӣ гардидааст.

Татбиқи усули муқоисавӣ-ҳуқуқӣ имкон дод, ки таҳқиқи қонунгузорию ҷиноятии ҚТ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии давлатҳои аъзои ИДМ дар соҳаи ҷавобгарии ҷиноятӣ барои шикори ғайриқонунӣ анҷом дода шуда, шабоҳат ва тафовут миёни онҳо муайян гардад.

Усули низомнокӣ ҳангоми омӯзиши ҷавобгарии ҷиноятӣ барои шикори ғайриқонунӣ истифода шуда, барои пурра, ҳамаҷониба ва объективона анҷом додани таҳқиқоти диссертатсионӣ, инчунин ҳалли вазифаҳои гузошташуда, мусоидат намуд.

Заминаҳои эмпирикии таҳқиқоти диссертатсионӣ. Дар қараёни таҳқиқоти диссертатсионӣ бо мақсади омӯзиши ҳамаҷонибаи масъалаи баррасишаванда, қонунгузорию ҚТ оид ба шикор, олами ҳайвонот, инчунин маводҳо аз амалияи судии ҚТ вобаста ба масъалаҳои бандубаст, тафсир ва татбиқи меъёрҳо оид ба ҷавобгарӣ барои шикори ғайриқонунӣ мавриди

таҳлил қарор дода шуданд. Чунончи, маводҳои 18 парвандаҳои ҷиноятӣ вобаста ба шикори ғайриқонунӣ омӯхта шудаанд. Ҳамчунин, дар диссертатсия аз маводҳои Кумитаи ҳифзи муҳити зисти назди Ҳукумати ҚТ, инчунин маълумотҳое, ки аз фаъолияти Раёсати экологӣ ва сайёҳии ВКД ҚТ бармеоянд, истифода шудаанд.

Навгонии илмӣ таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки диссертатсияи мазкур аввалин таҳқиқоти фарогир ва ҳамаҷониба дар ҚТ мебошад, ки моҳияти шикори ғайриқонуниро ҳамчун ҷиноят аз нигоҳи ҳуқуқи ҷиноятӣ ва криминология ошкор мекунад. Дар кори илмӣ заминаҳои назариявӣ, хусусиятҳо ва масоили амалии татбиқи меъёрҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ барои шикори ғайриқонунӣ муфассал баррасӣ гардидаанд, ки ин аслияти илмӣ онро ташкил дода, барои тақмили заминаҳои назариявӣ методологии мубориза бо ин намуди ҷиноятҳо саҳми арзанда мегузорад.

Хулосаҳо ва натиҷаҳои илмӣ таҳқиқот, ки ба ҳимоя пешниҳод шудаанд, самтҳои муҳимми таҳлил ва таҳқиқотро фаро гирифта, барои ҳалли масъалаҳои асосии марбут ба қонунгузорию ҷиноятӣ дар соҳаи шикори ғайриқонунӣ ва пешгирии он, мусоидат менамоянд. Дар доираи таҳқиқот таҳлили муфассали омилҳои иҷтимоие, ки муқарраркунии ҷавобгарии ҷиноятӣ барои шикори ғайриқонуниро асоснок менамоянд, анҷом дода шуда, робитаи онҳо бо ҳолати воқеии криминогенӣ ва сатҳи амнияти экологӣ дар кишвар ошкор гардидааст.

Ҳамзамон, омӯзиши равишҳои назариявӣ ва татбиқи амалии меъёрҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ, ки ба ҷавобгарии ҷиноятӣ барои шикори ғайриқонунӣ алоқаманд мебошанд, анҷом дода шуда, дар ин замина хусусиятҳои умумӣ ва фарқкунанда дар татбиқи ҳуқуқии онҳо муайян шудаанд. Қонунгузорию ҷиноятӣ ҚТ дар самти мубориза ба шикори ғайриқонунӣ бо қонунгузорию давлатҳои дигари аъзои ИДМ муқоиса гардида, таҷрибаи муфид ва камбудии танзими ҳуқуқӣ, муайян шудаанд.

Дар таҳқиқоти мазкур, инчунин унсурҳои сохтори таркиби ҷиноят ба монанди объект, предмет, хусусиятҳои объективӣ ва субъективӣ шикори ғайриқонунӣ ба таври муфассал бо истифода аз усулҳои таҳлили илмӣ ҳуқуқӣ, баррасӣ гардидаанд. Дар баробари ин, дар таҳқиқот аломатҳои бандубасткунандае баррасӣ ва ботафсил таҳлил гардидаанд, ки таркиби ҷиноятҳои бо шикори ғайриқонунӣ алоқамандро тавсиф намуда, барои дақиқ ва дуруст бандубаст намудани чунин намуди ҷиноятҳо аз нигоҳи ҳуқуқи ҷиноятӣ мусоидат мекунад.

Ҳамзамон, хусусиятҳои миқдорию сифатии ин намуди ҷиноятҳо, инчунин, тавсифи криминологии шахсияти шикорчии ғайриқонунӣ таҳқиқ шудаанд. Маълумоти бадастомада имкон медиҳанд, ки тасвири иҷтимоӣ-ҳуқуқии шахсони мазкур муайян гардида, усулҳои пешгирӣ ва мубориза бо онҳо беҳтар карда шавад.

Дар ниҳоят, таҳқиқот ба омӯзиши амиқи сабабҳои содиршавии шикори ғайриқонунӣ ва роҳҳои пешгирии он равона шудааст. Дар асоси таҳлилҳои анҷомшуда, тавсияҳои мушаххас доир ба такмили сиёсати ҷиноятӣ ва қонунгузорию миллӣ таҳия гардидаанд, ки метавонанд ба коҳиши сатҳи ин намуди ҷинояткорӣ мусоидат намоянд.

Нуктаҳои ба ҷимоя пешниҳодшаванда. Навгони таҳқиқоти диссертатсиониро нуктаҳои илмӣ-назариявии зерини ба ҷимоя пешниҳодшаванда ташкил медиҳанд:

1. Муқаррароти меъёрие, ки мафҳуми шикори ғайриқонуниро пешбинӣ менамояд (м. 1. Қонуни ҚТ «Дар бораи шикор ва хоҷагии шикор» аз 26 июли соли 2014, №1118) ба андешаи муаллиф маҳдуд буда, моҳияти пурраи онро ифшо намекунад. Аз ин рӯ, пешниҳод карда мешавад, ки дар м. 1 Қонуни болозикр мафҳуми шикори ғайриқонунӣ дар шакли зайл оварда шавад:

«Шикори ғайриқонунӣ – шикори ҳайвоноти шикорӣ ва ҳайвоноти ғайришикорӣ, ки бидуни иҷозати дахлдор дар вақти муайяншуда, дар ҷойҳои махсус муҳофизатшаванда бо истифода аз олот ё усулҳои манъшуда бо

мақсади ба даст овардани фоида, истеъмол, фароғат ва ё дигар ҳадафҳо содир мегардад, фаҳмида мешавад».

2. Бо мақсади таҳлил ва дарки яххелаи моҳияти ҳуқуқии шикори ғайриқонунӣ ҳамчун ҷиноят ба муқобили амнияти экологӣ ва муҳити зист хусусиятҳои алоҳидаи таснифи он пешниҳод мегардад: а) расонидани зарари калон, ки боиси халалдор гардидани муносибатҳои ҷамъиятӣ дар самти истифодаи оқилонаи объектҳои олами ҳайвонот мегардад, ба муҳити зист ва ҷома таъсири манфии назаррас расонида, дар натиҷа боиси коҳиши шумора ва ҳатто нобудшавии намудҳои ҷудогонаи ҳайвоноти ваҳшӣ мешавад; б) хусусияти зиддихуқуқӣ доштани кирдор. Шикори ғайриқонунӣ одатан ҳамчун кирдори зиддихуқуқӣ дар ҳудуди мамнуъгоҳ, парваришгоҳ ё дигар минтақаҳои махсусан ҳифзшаванда содир карда мешавад, ки дар он ҷо қонунгузорӣ шикорро манъ кардааст. Дар баробари ин қонунгузор шикорро ҳамчун намуди алоҳидаи ғайриқонунӣ оид ба истифодаи объектҳои олами ҳайвонот муайян намудааст, ки бо воситаи усулҳои гуногун танзим мегардад; в) усулҳои ғайриқонунии шикор. Шикори ғайриқонунӣ метавонад бо усулҳои гуногун амалӣ гардад. Ба онҳо истифодаи воситаҳои нақлиёти механикӣ ё ҳавопаймо дохил мешаванд. Ҳамчунон, ҳангоми шикори ғайриқонунӣ метавонанд маводи тарқанда ва газҳои захрнок истифода шаванд. Яке аз усулҳои манъшуда, истифодаи ҷароғҳои равшанидиҳандаи қавӣ дар ҳолати шабона мебошад. Ғайр аз ин, дигар усулҳои несту нобудсозии умумии ҳайвонот ва парандагон истифода мешаванд.

3. Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузории ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунгузории Федератсияи Русия, Ҷумҳурии Қазоқистон, Ҷумҳурии Узбекистон ва Ҷумҳурии Қирғизистон нишон медиҳад, ки меъёри қонунгузории ватанӣ оид ба шикори ғайриқонунӣ нисбатан камтар гурӯҳбандишуда буда, дар таносуб бо ҳаҷми кирдорҳои хавфноке, ки фаро мегирад, маҳдуд мебошад. Аз ҷумла, қонунгузории Қазоқистон низомнокӣ ва сохторнокиро нишон медиҳад: он вобаста ба объекти ҷиноят, тарзу усулҳои

содир намудани кирдор ва андозаи зарар, дараҷаи бисёрзинагии таркиби ҷинойтро пешбинӣ мекунад, ки ин сатҳи баланди муайянкунии ҳуқуқи ро таъмин намуда, самаранокии чораҳои пешгириро меафзояд. Федератсияи Русия бошад, дар баробари нигоҳ доштани механизмҳои анъанавии ҳифзи олами ҳайвоноти ваҳшӣ, меъёрҳои худро ба ҷолишҳои муосир мутобик гардондааст: таркибҳои алоҳидае муқаррар шудаанд, ки барои пешгирии муомилоти ғайриқонунии ҳайвоноти ваҳшӣ тавассути ВАО ва интернет равона гардидаанд; маҳакҳои арзёбии зарар дақиқу возеҳ муайян карда шудаанд; ҳифзи намудҳои нодир ва дар зери хатар қарордошта пурзӯр карда шудааст, ки ин модели русиягиро ба стандартҳои байналмилалӣ наздик намуда, имкон медиҳад ба шаклҳои фаромиллии шикори ғайриқонунӣ самаранок муқовимат нишон дода шавад.

Қонунгузориҳои ҷинойтии Ўзбекистон бо равиши ҳамгироёнаи худ фарқ мекунад. Он ҳифзи олами ҳайвот ва набототро дар як модда муттаҳид менамояд ва унсури барқарорсозиро ворид менамояд, ки дар ҳолати озод гардидан аз ҷавобгарии ҷинойтӣ бо шартӣ ҷаброни якқаратаи зарар ифода меёбад. Дар баробари ин, ниҳоят умумӣ будани диспозитсияи моддаи дахлдор самаранокии чораҳои пешгириро поён оварда, ҳавфи суистифодаи васеъро ҳангоми ҳуқуқтатбиқкунӣ ба вуҷуд меорад. Меъёри ҳаммонанди Кодекси ҷинойтии Қирғизистон бошад, мавқеи миёнаро ишғол менамояд. Моддаи 310 Кодекси ҷинойтии Қирғизистон, ки «шикор ё ҷамъоварии ғайриқонунии моҳӣ ё ҳайвоноти обӣ» ном дорад ба қадри зарурӣ муфассал буда, омилҳои экологиро ба инобат мегирад, аммо сатҳи муътадили таҳримҳоро (санксия) нигоҳ дошта, нисбатан тағйирпазир мебошад.

Дар асоси таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии гузаронидашуда, метавон самтҳои зерини мукамалгардонии меъёри ҷинойтӣ-ҳуқуқӣ оид ба шикори ғайриқонунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҷудо намуд. Аввалан, диспозитсияи моддаро мутобики талаботи техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ ва бо дарназардошти усулҳои муосири содиркунии кирдори ҷиноии дахлдор васеъ

намуд, то номуайянии чойдошта бартараф гардида, дурустии танзимнамоӣ таъмин карда шавад. Дувум, тафриқанамоии таҳримҳо (санксияҳо) вобаста ба миқёс ва оқибатҳои зарари расонидашуда, объектҳои, ки ба он ҷинойт равона шудааст, усулҳои содиркунии ҷинойт, инчунин вазъи объектҳои ҳифзшаванда, ҳаммонанди моделҳои қазоқӣ ва қирғизӣ ба мақсад мувофиқ хоҳад буд. Зеро татбиқи моделҳои мазкур, ба ақидаи муаллиф, метавонанд таъсири хусусияти пешгирикунандагии моддаро устувор ва ҷазои адолатнокро барои ҳар як кирдори содиргардида таъмин намоянд. Савум, тавсия дода мешавад, ки унсури барқарорсозӣ, ҳаммонанди узбекӣ ворид карда шавад, ки мувофиқи он ҷуброни барқарорсозии якқаратаи зарар метавонад асос барои озод шудан аз ҷавобгарии ҷинойтӣ гардад. Ин имкон медиҳад, ки мувозинати функцияҳои ҷазодихӣ ва барқарорсозии қонунгузорию ҷинойтӣ риоя шавад.

4. Мақсаднок шуморида мешавад, ки дар КҶ ҚТ моддаи 232² дар таҳрири зайл муқаррар карда шавад:

Моддаи 232². Шикор ва муомилоти ғайриқонунии ҳайвоноти ваҳшӣ ва нодири ба «Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон» дохилшуда ё бо шартномаҳои байналмилалии эътирофнамудаи Тоҷикистон ҳифз шудаанд:

1. Шикор ва муомилоти ғайриқонунии ҳайвонотҳои нодир ва зери таҳдиди маҳвшавӣ қарордошта (бузи пармашох (морхӯр), гавазни бухорӣ, гӯсфанди кӯҳии бухорӣ ва ғизол), ки ба «Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон» дохил гардидаанд, бо ҷарима ба андозаи аз шашсад то як ҳазору дусад нишондиҳанда барои ҳисобҳо, ё корҳои ислоҳӣ ба муҳлати то ду сол ва ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз ду то чор сол ҷазо дода мешавад.

2. Ҳамин кирдор, агар:

– такроран содир шуда бошад;

– аз ҷониби шахс бо истифода аз мақоми хизматӣ содир шуда бошад;

– аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ ё аз ҷониби гурӯҳи муташаккил содир шуда бошад;

– дар ҳудудҳои мамнуъгоҳ, парваришгоҳ, ё дар минтақаи офати экологӣ ё минтақаи вазъияти фавқулодаи экологӣ содир шуда бошад,

бо ҷарима ба андозаи аз як ҳазору дусад то як ҳазору ҳаштсад нишондиҳанда барои ҳисобҳо, ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз се то ҳафт сол, инчунин бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан ба фаъолияти муайян ба муҳлати то панҷ сол, ҷазо дода мешавад.

Дар баробари ҳайвонотҳои ишорашуда, метавон бабри барфӣ ва леопарди наздиосиёгӣ, ки дар моддаи алоҳидаи КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, ҳамроҳ намуд.

Аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Муҳиммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки хулосаҳо ва пешниҳодҳои дар натиҷаи таҳқиқоти диссертатсионӣ бадастомада метавонанд барои ҳалли масъалаҳои назариявӣ ва амалии шикори ғайриқонунӣ ва ҷанбаҳои ҳуқуқии ҷиноятию криминологии он истифода карда шаванд. Таҳқиқоти пешниҳодшуда метавонад, дар раванди таълими чунин фанҳо, ба монанди ҳуқуқи ҷиноятӣ, ҳуқуқи иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ ва ҳуқуқи экологӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии кишвар истифода карда шаванд.

Аҳаммияти амалии таҳқиқот дар он ифода мегардад, ки дар фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ ҷиҳати такмили қонунгузории кишвар хулосаву пешниҳодҳои вобаста ба масъалаи шикори ғайриқонунӣ метавонанд истифода бурда шаванд. Инчунин, хулосаву тавсияҳои дар таҳқиқот инъикосёфта, метавонанд дар амалияи ҳуқуқтатбиқкунӣ ҳангоми ошкорсозӣ ва бандубасти шикори ғайриқонунӣ мусоидат намоянд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ бо таҳлили ҳамаҷонибаи илмии масъалаи таҳқиқшаванда таъмин мегардад, ки бо истифода аз усулҳои интиҳобшудаи таҳқиқот, маводи мукаммали илмиву амалӣ, рисолаҳои илмӣ, таҳлили қонунгузории ҷиноятии ҚТ ва баъзе давлатҳои аъзои ИДМ, инчунин,

омӯзиши фаъолияти ҳуқуктатбиқкунии мақомоти ваколатдори давлатӣ дар самти мазкур, амалӣ гардидааст.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯ ва мазмуни таҳқиқот ба шиносномаи ихтисоси 5.5.8. Ҳуқуқи ҷиноятӣ ва криминология; ҳуқуқи иҷрои ҷазои ҷиноятӣ, ки ба илмҳои ҳуқуқшиносӣ мансуб аст ва доираи масъалаҳои марбут ба ихтисоси мазкур аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян гардидааст, мутобиқ мебошад.

Саҳми шахсии доктарабӣ дарёфти дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми шахсии доктарабӣ барои дарёфти дараҷаи илмӣ бо сатҳи навгонии илмӣ таҳқиқоти диссертатсионӣ, нуктаҳои илмӣ-назариявӣ, пешниҳоди тавсияҳои амалии ба ҳимоя пешниҳодшаванда, инчунин, мақолаҳои илмӣ ва маърузаҳо дар конференсияҳои илмӣ-назариявии ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ асоснок карда мешавад.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ ва муқовимат ба коррупсияи факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон муҳокима гардида, ба ҳимоя тавсия дода шудааст.

Муаллифи таҳқиқоти диссертатсионӣ масъалаҳои гуногуни марбут ба таҳқиқотро дар конференсияҳои ҷумҳуриявӣю байналмилалӣю илмӣ-назариявии зерин бо маърузаҳо баррасӣ намудааст:

а) байналмилалӣ

– конференсияи байналмилалӣю илмӣ-амалӣ таҳти унвони «Воспитание правовой грамотности населения и формирование правосознания граждан» – маъруза дар мавзӯи «Аломатҳои вазнинкунандаи ҷинояти шикори ғайриқонунӣ» (Россия, г. Казань, 25 октябри соли 2022);

– конференсияи байналмилалӣю илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Ҳолат ва дурнамои рушди ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» бахшида ба эълон гардидани соли 2024 «Соли маърифати ҳуқуқӣ» – маъруза дар

мавзуи «Роҳҳои пешгирии шикори ғайриқонунӣ» (Душанбе, 7 июни соли 2024).

б) ҷумҳуриявӣ

– конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон бахшида ба солҳои рушди саноат (2022-2026). – маъруза дар мавзуи «Тарафи объективии шикори ғайриқонунӣ» (Душанбе, 18-23 апрели соли 2022);

– конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ таҳти унвони «Масоили мубрами мурофиаи маъмурӣ: мушкилот дурнамо ва роҳҳои ҳалли он» – маъруза дар мавзуи «Тавсифи аломатҳои тарафи субъективии ҷинояти шикори ғайриқонунӣ» (Душанбе, 28 майи соли 2022);

– конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ бахшида ба «Масъалаҳои мубрами ҳуқуқи интиҳоботӣ ва низоми интиҳобот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» – маъруза дар мавзуи «Шикори ғайриқонунӣ: асосҳои назариявӣ-ҳуқуқӣ» (Душанбе, 28 майи соли 2025);

Интишорот аз рӯи мавзуи диссертатсия. Вобаста ба мавзуи таҳқиқоти диссертатсионӣ 11 мақолаи илмӣ, аз ҷумла 6 мақолаи илмӣ дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти ҚТ ва 5 мақолаи илмӣ дар нашрияҳои дигар ба ҷоп расонида шудаанд.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Соҳтори таҳқиқоти диссертатсионӣ ба мақсад ва вазифаҳои гузошташуда мувофиқ буда, аз муқаддима, се боб, нух зербоб, хулоса ва рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат мебошад. Ҳаҷми умумии диссертатсия 188 саҳифаро дар бар мегирад.

БОБИ 1. ТАНЗИМИ ҲУҚУҚИИ ҶАВОБГАРИИ ҶИНОЯТӢ БАРОИ ШИКОРИ ҒАЙРИҚОНУНӢ: ТАҲЛИЛИ НАЗАРИЯВӢ ВА МУҚОИСАВӢ-ҲУҚУҚӢ

1.1. Заминаҳои иҷтимоии муқаррар кардани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои шикори ғайриқонунӣ

Бо таваҷҷуҳ ба афзоиши мизони истифодаи беназорати захираҳои табиӣ ва таъсири он ба муҳити зист, зарурати танзими ҳуқуқии муносибатҳои байни инсон ва табиат ҳамчун субъекти ҳуқуқи муҳити зист беш аз ҳарвақта эҳсос мегардад.

М.А. Қодирзода бамаврид таъкид мекунад, ки яке аз масъалаҳои мубрам ва қобили таваҷҷуҳ ин бамаротиб зиёд гардидани бархӯрди инсоният бо табиат мебошад [77, с. 23]. Рушди босуръати тамаддуни инсониро зиёдшавии таъсир ба муҳити зист, махсусан олами ҳайвонот ҳамроҳӣ мекунад. Чунин таъсиррасонӣ ба нобудшавии босуръати намудҳои зиёди мавҷудоти зинда, аз ҷумла ҳайвонот оварда расонид. Таъмини амнияти экологӣ дар самти нигоҳдории гуногунии биологӣ дар Замин яке аз мушкилоти ҷаҳонии асри XXI маҳсуб меёбад. Ҳоло вазъияте ба миён омадааст, ки инсоният имкони вайрон кардани муҳити зисти худ ё ғайри қобили истифода гардонидани онро дорад. Таҳдидҳои воқеии бӯҳрони экологӣ, ки ҷомеаи ҷаҳониро ба ташвиш овардааст, яке аз мавзӯҳои меҳварии рӯзномаи СММ эълон гардидааст.

Масъалаҳои ҳифзи муҳити зист, олами набототу ҳайвонот, вазъи экологӣ ва бо ин мақсад таҷдиди назар кардану такмил додани қонунгузории соҳа ва баланд бардоштани маърифати экологии аҳоли муносибати ҷиддиро талаб менамояд [115, с. 9]. Ҳуқуқи ҳар шахс ба муҳити зисти мусоид, иттилооти саҳеҳ оид ба ҳолати он ва ҷуброни зарари расонидашуда ба саломатӣ ва молу мулк аз ҳисоби ҳуқуқвайронкунииҳои экологӣ дар қонунгузорӣ кафолат дода шудааст. Ҷиноятҳо ба муқобили амнияти экологӣ ва муҳити зист яке аз ҷиноятҳои хавфнок барои амнияти ҷомеа ба ҳисоб

меравад. Зеро дар замони муосир ҳуқуқ ба муҳити зисти мусоид яке аз ҳуқуқҳои муҳимми инсон ба ҳисоб рафта, аз таъмини он мавҷудияти дигар ҳуқуқҳои инсон, ба монанди ҳуқуқ ба ҳаёт ва саломатӣ вобастагии калон доранд.

Шикор ҳамчун фаъолияти инсон бо пайдо шудани худ инсон ба вучуд омадааст. Аз ҳамин сабаб, ин воситаи аввалини ба даст овардани ғизо ва либос ба ҳисоб мерафт. Ҳамчунин, нақши муҳимми шикорро аз рӯйи он муайян кардан мумкин аст, ки бозёфтҳои асосии бостоншиносӣ дар тамоми мамлакатҳо ин бозёфтҳои мебошанд, ки ба фаъолияти шикорчиён алоқаманд мебошанд. Дар ҷомеаи ибтидоӣ шикор чунин наъми фаъолияти буд, ки ба ҳама дастрас буд ва он яке аз роҳҳои асосии ҳаётгузарони қabilaҳо ба шумор мерафт. Дар он давраи рушди ҷомеаи инсонӣ вобаста ба шикор ягон наъми маҳдудият вучуд надошт, ба истисноии одатҳои, ки минбаъд ба манбаи ҳуқуқ табдил ёфтанд [158, с. 47-50]. Бо гузашти замон ва ташаккули ҷомеаҳои муташаккил, фаъолияти шикор тадриҷан аз шакли озод ба шакли танзимшаванда гузашт. Дар марҳилаҳои баъдӣ давлат ба танзими ин соҳа таваҷҷуҳ зоҳир намуда, онро ба як бахши сиёсати ҳифзи муҳити зист табдил дод.

Бояд қайд намуд, ки дар ҳар як давлат захираҳои табиӣ унсурҳои муҳимми иқтисодии давлат, асоси ҳаёт ва фаъолияти одамон, инчунин, асоси пешбурди фаъолияти хоҷагидорӣ ва дигар намуди фаъолияти инсон маҳсуб меёбанд. Мувофиқи м. 13 Конституцияи ҚТ ва м. 3 Қонуни ҚТ «Дар бораи олами ҳайвонот» аз 5 январи соли 2008, №354, [1; 6], объектҳои олами ҳайвонот моликияти истисноии давлат маҳсуб ёфта, давлат самаранокии истифодаи онҳоро ба манфиати халқ қафолат медиҳад. Бо дарназардошти хусусияти моликияти истисноии давлатӣ доштани олами ҳайвонот, қонунгузорӣ ба шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ танҳо ҳуқуқи истифодаи онро пешбинӣ менамояд.

Тибқи м. 15 Қонуни зикршуда, истифодаи олами ҳайвонот дар ҚТ дар шаклҳои зерин амалӣ мегардад:

а) шикор;

б) моҳидорӣ, аз ҷумла сайди ҳайвоноти бесутунмуҳраи обӣ;

в) сайди ҳайвоноте, ки ба гурӯҳи объектҳои шикору моҳидорӣ ва бесутунмуҳраи обӣ дохил намешаванд;

г) истифода бо мақсадҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, фарҳангӣ-маърифатӣ, тарбиявӣ, зебоишиносӣ, барқарорсозӣ, солимгардонӣ, ҳифзи муҳити зист ва истехсоли маҳсулоти марбут ба ҳайвонот ва истифодаи хусусиятҳои фойданоки ҳаётии онҳо.

Аз мазмуни ин муқаррарот бармеояд, ки шакли аввалин ва муҳимми истифодаи олами ҳайвонот дар ҚТ шикор ба ҳисоб меравад.

Муайян намудани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои кирдори муайян, бо дарназардошти нишондиҳандаҳои криминализатсия, асосноккунии иҷтимоии ҳудро дорад. Зери ин мафҳум раванд ё ҷараёне дар назар аст, ки тибқи он кирдори хавфнок барои ҷомеа муайян гардида, зарурат ва мақсаднокии мубориза бо он тавассути воситаҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ эътироф мешавад ва чунин рафтор дар қонун ба ҳайси ҷиноят муайян мегардад [104, с. 45].

Криминализатсияи кирдорҳои барои ҷомеа хавфнок (ҳамчунин декриминализатсияи онҳо) яке аз самтҳои муҳимтарини сиёсати ҳуқуқи ҷиноятӣ ва ҷузъи ҷудонашавандаи ислоҳоти қонунгузори ҷиноятӣ мебошад. Шикори ғайриқонунӣ низ бо дарназардошти талаботи объективи ҷомеа дар қонунҳои ҳар як давлат вобаста ба шароити мушаххаси таърихӣ криминализатсия карда шудааст.

Мафҳум ва низоми муфассали криминализатсияро олими шуравӣ Г.А. Злобин коркард намудааст. Вай принципҳои зерини криминализатсияро муқаррар кардааст:

«1) принципҳои иҷтимоӣ ва психологӣ. Ба он пеш аз ҳама принципҳои зерин дохил мешаванд: принципи хавфи ҷамъиятӣ, принципи паҳншавии

нисбии кирдор, принципи таносуби оқибатҳои мусбат ва манфии криминализатсия, принципи мутобиқати ҳуқуқиву сиёсии криминализатсия;

2) принципҳои низомнокиву ҳуқуқии криминализатсия, ки дар навбати худ ба ду гурӯҳ ҷудо мешаванд: а) принципҳои низоми умумиҳуқуқии криминализатсия. Ба онҳо дохил мешаванд: принципи мувофиқат ба Конститутсия, принципи зарурати ҳуқуқии байналмилалӣ ва имконияти криминализатсия шудан, принципи амалисозии таъқиби муурофиавӣ; б) принципҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ оид ба криминализатсия. Ба онҳо дохил мешаванд: принципи бе камбудӣ будани қонун ва зиёд набудани маҳдудиятҳо, принципи муайяни ва ягонагии истилоҳот, принципи пурра будани таркиб, принципи таносуби санксия ва ҳолати иқтисодӣ» [92, с. 303].

Аз принципҳои дар боло зикршуда дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ маҳакҳои зерин криминализатсияи кирдори умумиэътирофшуда мебошанд: «1) кирдори криминализатсияшаванда бояд барои ҷомеа хавфнок бошад; 2) он бояд сатҳи муайяни паҳншавӣ дошта бошад; 3) натиҷаҳои интизории мусбати криминализатсия нисбат ба натиҷаҳои манфӣ бояд зиёдтар бошад; 4) криминализатсия бояд бо Конститутсия, қонунҳои амалкунанда ва шартномаҳои байналмилалӣ эътирофнамудаи давлат муҳолифат накунад; 5) он бояд ба меъёрҳои ахлоқӣ муҳолифат накунад; 6) криминализатсия бояд аз нуқтаи назари муурофиавӣ амалишаванда бошад; 7) агар мубориза бо кирдори криминализатсияшаванда бо роҳҳои осонтар бурда шавад, пас криминализатсия зарур нест» [73, с. 22].

Мувофиқи қ.1, м. 232 КҶ ҚТ «шикор дар ҳолатҳои зерин ғайриқонунӣ ба ҳисоб меравад: а) ба миқдори қалон зарар оварда бошад; б) бо истифода аз воситаҳои нақлиёти механикӣ ё киштии ҳавоӣ, моддаҳои тарқанда, газҳо ё дигар усулҳои маҳви саросарии парандагон ва ҳайвонот содир шуда бошад» [2]. Ҳолати вазнинкунандаи шикори ғайриқонунӣ он ҳолате эътироф мешавад, ки агар:

а) аз ҷониби шахс бо истифода аз мақоми хизматӣ;

б) аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ ё аз ҷониби гурӯҳи муташаккил;

в) дар ҳудуди мамнуъгоҳ, парваришгоҳ ё дар минтақаи офати экологӣ ё минтақаи вазъияти фавқулоддаи экологӣ содир шуда бошад.

Аз бисёр ҷиҳат, масъалаи асосноккунӣ ва муқаррарнамоии манъи ҳуқуқи ҷиноятии шикори ғайриқонунӣ дар муайян кардани маҳакҳои криминализатсияи кирдор, яъне он сабабҳои, ки иҷозат, имконият ва мақсаднок будани эътирофи кирдори барои ҷамъият хавфнокро муайян мекунанд, ҳулосагирӣ шудааст [59, с. 64]. Мутобиқан омили муҳимтарини назарияи криминализатсияро масъалаи муқаррар кардани асосҳои манъкунии ҳуқуқи ҷиноятӣ ташкил медиҳад, яъне муайян кардани он омилҳои, ки дар асоси онҳо имконият ва мақсаднок будани эътирофи хавфнок будани кирдорро асоснок мекунанд. Масъалаи муайян намудани асосҳо ё маҳакҳои муайян кардани манъи ҳуқуқи ҷиноятиро А.И. Коробеев қисми муҳимтарини тамоми назарияи криминализатсия мешуморад [168, с. 10].

То ҳол дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ ягонагӣ дар масъалаи ҷудо намудани маҳакҳо, ки асоси криминализатсияи кирдори барои ҷамъият хавфнокро ташкил медиҳанд, вучуд надорад. Таҳлили гузаронидашуда нишон медиҳад, ки шумораи омилҳои криминализатсия зиёд шуда истодаанд. Аз ҷумла, К. Кенни «шартҳо»-и зерини криминализатсияро пешниҳод менамояд:

«а) зарари эҳтимолии кирдори криминализатсияшаванда бояд зиёд бошад;

б) кирдори криминализатсияшаванда бояд аз ҷиҳати ҳуқуқӣ дақиқан муайян шавад;

в) кирдори криминализатсияшаванда бояд исботшаванда бошад;

г) бояд имконияти исботи кирдори криминализатсияшаванда бе зарар расонидан ба дахлнопазирии шахсӣ ва вайрон кардани муносибатҳои байнишахсӣ вучуд дошта бошад;

д) кирдори криминализатсияшаванда бояд эҳсосоти муқаррарии ҷомеаро халалдор кунад;

е) ҳифзи муносибатҳои ҷамъиятӣ бо меъёрҳои ҳуқуқи маданӣ ва маъмурӣ аз кирдори криминализатсияшаванда нокифоя бояд бошад» [52, с. 28].

Аммо, П.А. Феллов дигар мавқеъро пешниҳод мекунад, ки тибқи он ҳангоми криминализатсияи кирдор танҳо ду маҳак ба назар гирифта шаванд – хавфи ҷамъиятии кирдор ва мавҷуд будани шароити таъминкунии зарурати ҷавобгарӣ барои ин кирдор. Муносибати пешниҳоднамудаи П.А. Феллов нисбати криминализатсияи кирдор барои сода будан ва ғайри қобили истифода будани он дар фаъолияти қонунҷодкунӣ зиёд танқид шудааст. Минбаъд Г.А. Злобин низоми муқаммали маҳакҳои криминализатсияро пешниҳод кард, ки аз ду гурӯҳи принципҳо иборат мебошанд: а) принципҳои иҷтимоӣ; б) принципҳои психологӣ криминализатсия (хавфи ҷамъиятӣ доштани кирдор, сатҳи паҳншавии он, таносуби оқибатҳои мусбат ва манфии кирдор, дурустии ҷиноятиву сиёсии криминализатсия) [92, с. 215].

Нуқтаҳои назари гуногун оид ба масъалаи криминализатсия, имкон дод ки як қатор маҳакҳои онро, ки кирдорҳои барои ҷомеа хавфнок муайян карда шаванд, муайян намоем. Аз ҷумла, аксари муаллифони маҳаки кирдори криминализатсияшавандаро ба ҷамъият хавфнокии он, паҳн будани он ва исботшавии муурофиавиро номбар кардаанд. Маҳз дар асоси ҳамин маҳакҳо мо минбаъд барои асосноккунии иҷтимоии муайян кардани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои шикори ғайриқонунӣ истифода хоҳем бурд.

Тибқи қонунгузорӣ барои эътирофи ин ё он кирдор ба сифати ҷиноят пеш аз ҳама мавҷудияти хавфи ҷамъиятӣ лозим аст. Мавҷудияти хавфи ҷамъиятӣ бевосита маҳаки асосӣ ва муҳимтарини криминализатсияи кирдор мебошад [165, с. 101]. Аз ин андеша бармеояд, ки на ҳар рафтори ғайриқонунӣ, балки танҳо кирдоре, ки ба манфиатҳои муҳими ҷамъиятӣ таҳдид мекунанд, метавонад ҷиноят эътироф гардад. Аз ин рӯ, хавфи

чамъиятӣ меъёри асосии криминализатсияи кирдор ба ҳисоб меравад. Қонунгузор маҳз бо така ба ин меъёр доираи ҷавобгарии ҷиноятиро муайян мекунад.

Ю.И. Ляпунов қайд мекунад, ки «ҳалли масъалаи ворид кардани ин ё он кирдор ба категорияи ҷиноят, зарурати пеш аз ҳама муайянкунӣ, баҳодихӣ, мавҷудияти хатар барои манфиатҳои давлат, ҷамъият ва шахсият пеш меояд. Дар ин ҳолат хусусиятҳои моддии ғаъолияти инсон бояд ба назар гирифта шаванд» [81, с. 4].

Ба андешаи Н.А. Лопашенко, «хавфнокии ҷамъиятии таҳдид ба муҳити зистро зарари калон доштани онҳо ташкил медиҳад. Зараре, ки ба муҳити зист ва ҳуди инсон, ҳамчунин ҷамъият ва дар охир ба давлат расонида мешавад, ҳисобнопазир аст» [80, с. 30]. Дар воқеъ, андешаи муҳаққиқ дуруст мебошад, зеро чунин зарари расонидашуда чун қоида ҷуброннашаванда ва ҳисобнашаванда аст. Оқибати зарари расонидашуда ба муҳити зистро баъди муҳлати муайян, ки мумкин аст даҳсолаҳоро ташкил намояд, дидан мумкин аст. Ҳамзамон, ба ҷамъият хавфнокии ҷиноятҳои экологӣ дар он зоҳир мегардад, ки зарари расонидашуда оқибатҳои бениҳоят вазнин дорад, ки бартараф кардани онҳо вақт ва неруи зиёдро талаб мекунад.

Ба андешаи Ю.Н. Ерофеев, «шикори ғайриқонунӣ се навъи таҳдидро ба миён меорад: а) иқтисодӣ; б) экологӣ; в) зарар ба ҳаёту саломатии инсон. Зарари иқтисодиро кам шудани саршумори ҳайвоноту парандагони ваҳшӣ, нагирифтани қисми даромад, хароҷот барои бартараф кардани оқибатҳои ҷиноятҳо ва барқарор кардани саршумори зарурии ҳайвонот, зарар ба хоҷагиҳои ба шикор машғул ва ҷамъияти шикорчиён, дар маҷмуъ ташкил медиҳад. Зарари экологиро шикори ғайриқонунӣ вайрон кардани манфиатҳои ҷамъият, давлат, ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва шахсонӣ алоҳида ташкил медиҳад. Зарар ба ҳаёт ва саломатии инсон бошад, дар шакли зарар ба саломатӣ, вафот, оқибати шикор дар ҳолати мастӣ ва дигар омилҳо ташкил медиҳанд» [178, с. 27].

Дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ мавқеи дигаре коркард шудааст, ки мувофиқи он ба андешаи И.Ю. Ляпунов «ба ҷамъият хавфнокии кирдор ин хусусият ва имконияти кирдор ҷиҳати расонидани зарар ба манфиатҳои ҷамъиятии зери ҳимояи қонунбуда мебошад» [88, с. 126]. А.И. Мартсев бар он андеша аст, ки «моҳияти ҷиноятро зарари расонидашуда ба муносибатҳои ҷамъиятӣ ташкил медиҳад» [85, с. 6]. Мутаносибан ин моҳияти ҳуқуқӣ, табиати зарари расонидашудаи кирдорро нишон дода, зарурат ва имконияти манъи расмии ҳуқуқии онро ба ҳайси ҷиноят муайян мекунад.

Аз ҷунин нуқтаи назар, фаҳмиши ба ҷамъият хавфнокӣ бешубҳа шикори ғайриқонунӣ кирдори барои ҷамъият хавфнок буда, истифодаи воситаҳои қонунгузорию ҷиноятиро талаб мекунад. Хавфи ҷамъиятии шикори ғайриқонунӣ, пеш аз ҳама дар он имкони ҷиҳати зарар расонидан ба олами ҳайвонот, ки қисми муҳимми биосфераи сайёраи мо маҳсуб ёфта, дар ҳаёти инсон нақши муҳим доранд, зоҳир мегардад.

Дар шароити муосир масъалаи таъмини амнияти экологӣ дар фаъолияти давлат масъалаи муҳим гаштааст. Бояд қайд кард, ки агар вайроншавии муҳити зисти инсон идома ёбад, ин ҳолат имконияти амалисозии дигар самтҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷиро зерӣ шубҳа мебарад. Аз ин нуқтаи назар, суоле оид ба алоқамандии олами ҳайвонот ва масъалаҳои экологӣ дар маҷмуъ пайдо мешаванд. Вобаста ба ин масъала, мо он нуқтаи назарро асос мегирем, ки ба андешаи экологҳо тамоми ҷузъҳои муҳити зист бо ҳам алоқаманданд ва ба ҳамдигар таъсир расонида, системаи ягонаи экологиро ташкил медиҳанд. Инсон ҳамчун маҳлуқи биологӣ унсури ин система ба ҳисоб меравад. Мутобиқи қонуни аввали экология ҳама бо ҳам алоқаманданд. Вобаста ба ин, В.И. Вернадский қайд мекунад, ки «инсон ин падидаи ногаҳонӣ ва мустақил аз муҳити зист ва амалқунандаи озод нест» [32, с. 28].

Ба андешаи криминологҳо омори ҷиноятҳои экологӣ танҳо қисми хурди кирдорҳои воқеан содиршавандаро нишон медиҳад [66, с. 342]. Ин нуқтаи

назар дуруст аст, чунки аксарияти ҷинойтҳои экологӣ, ки содир мешаванд, ошкорнашуда боқӣ мемонанд ва ин яке аз хусусиятҳои хоси ҷинойтҳои экологӣ, аз ҷумла шикори ғайриқонунӣ ба ҳисоб меравад. Ҳолати мазкур бо он асоснок карда мешавад, ки тибқи таҳқиқотҳои гузаронидаи муҳаққиқон омори ҷинойтҳои экологӣ қисми бениҳоят ками ҷинойтҳои содиршавандаро нишон медиҳанд. Яке аз сабабҳои чунин ҳолат пинҳон мондани шумораи зиёди ин навъи ҷинойтҳо мебошад. Баъзе муаллифон ба ин назаранд, ки «агар ба шумораи умумии ҳолатҳои ошкоршудаи шикори ғайриқонунӣ ҳолатҳои ошкорнашуда илова карда шаванд, пас маълум мешавад, ки олами ҳайвонот ба муҳофизати ҷиддӣ ниёз дорад» [75, с. 545].

Аксарияти олимони сатҳи баланди ошкор нашудани ин навъи ҷинойтро баён мекунанд. Тафовут танҳо дар таносуби фоизи ҳолатҳои сабтшуда ва сабтнашудаи шикори ғайриқонунӣ дида мешавад. Аз ҷумла, Ю.Н. Ерофеев менависад, ки «фоизи ошкорнашудаи ҷинойти шикори ғайриқонунӣ ду баробарро ташкил медиҳад» [149]. Аммо, қисми дигари муҳаққиқон ин нишондиҳандаро ба 97-99% нишон медиҳанд [145, с. 81; 175, с. 73]. Дар шароити ҚТ, ки 93 фоизи ҳудуди онро минтақаҳои кӯҳӣ дар бар мегиранд, ки низоми назорати муассир ба муҳити зист ба таври кофӣ фаъол набуда, аксари ҳолатҳои шикори ғайриқонунӣ пинҳон мемонанд. Тибқи маълумотҳои бадастомада, метавон гуфт, ки танҳо аз ҷаҳор як ҳиссаи шумораи ҷинойти шикори ғайриқонунӣ ошкор ва сабт мегардад. Ин гувоҳӣ аз он медиҳад, ки назорат дар ин самт ба таври зарурӣ ва бо усулҳои муосир ба роҳ монда нашудааст.

Дар қонуни ҷинойтӣ пешгирӣ кардани ҷинойт ба ҳайси вазифаи мустақили ҳуқуқи ҷинойтӣ нишон дода шудааст. Эътироф шудааст, ки вазифаи превентивии ҳуқуқи ҷинойтӣ ду самти ба ҳам алоқамандро пешниҳод мекунад: роҳ надодан ба содир шудани ҷинойт аз ҷониби шахси пештар маҳкумшуда (пешгирии махсус) ва боз доштани доираи алоҳидаи

шахсон аз содир кардани чиноят тавассути таъсир ба онҳо бо истифодаи чазо (пешгирии умумӣ).

Дар тули чанд даҳсолаи охир дар раванди рушди босуръати илм ва техника, муносибати нодуруст, ғайриоқилона ба захираҳои табиӣ, истифодаи нодуруст ва ғайритаъйиноти замин инсон ба олами ҳайвонот нисбат ба тули тамоми мавҷудияти худ зарари бештар расонидааст. Чунин ҳолат сабаби таъйири муҳити зисти ҳайвонот гардид, ки ин дар навбати худ ба нестшавии бисёр намудҳо ва зери хатари маҳвшавӣ мондани намудҳои дигари ҳайвонот (бабри барфӣ, леопарди наздиосиёғӣ, ғизол, бузи пармашох (морхур), гӯсфанди кӯҳии бухорӣ, гавазни бухорӣ ва ғ.) шудааст, ки ба «Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон» дохил карда шудаанд [53, с. 15]. Бешубҳа, ба камшавии саршумори ҳайвонот шикор, аниқтараш шикори ғайриқонунии низ таъсири калон мерасонад. Бо истифода аз дастовардҳои илму техника инсон чунон воситаи усулҳои шикорро кашф карда истодааст, ки барои зинда мондани ҳайвонот имконияти кам боқӣ мондааст. Дар робита бо ин, қонунгузорӣ вазифаҳои нигоҳдории олами ҳайвонот, ташкили шароит барои барқарорсозии популятсия, истифодаи оқилона ва ғамхорона нисбати ҳайвонот ва заминро дар сатҳи давлатӣ ҳадафи худ қарор додааст.

Д.В. Басоев масъалаи хавфи ҷамъиятии шикори ғайриқонуниро натиҷагирӣ карда, ба чунин хулоса омадааст, ки «зарари расонидашудаи экологӣ нисбат ба зарари расонидашудаи молӣ гарантаре хатарнок аст, чунки дар аксари ҳолатҳо ин зарар ҷуброннашаванда аст» [169, с. 3].

Зикр намудан бамаврид аст, ки муҳити зисти мусоид арзиши маҳсус ва давлатӣ дорад, ки бо кафолатҳои конституционӣ ин манфиатҳо исбот мешаванд (моддаҳои 38, 44 Конститутсияи ҚТ).

Дар назарияи ҳуқуқи чиноятӣ мавқеи бартарият дорад, ки мувофиқи он шартҳои муҳимми криминализатсияи ин ё он кирдори барои ҷамъият хавфнок сатҳи паҳн будани он мебошад. Ба таври дигар, манъи ҳуқуқи чиноятӣ дар

ҳоле асоснок карда мешавад, ки шакли паҳншудаи кирдори хавфнокро дарбар гирад.

Ҳамин тариқ, андешаҳои овардашуда исбот менамоянд, ки шикори ғайриқонунӣ дорои як қатор нишонаҳои тарафи объективӣ мебошад, ки дар таркиби ҷиноят ба ҳайси аломати ҳатмӣ баромад мекунад. Ба ҳайси нишонаҳои, ки сатҳи баланди ба ҷамъият хавфнокии ин ҷиноятро исбот мекунад, инҳо баромад менамоянд:

– паёмдҳои манфии шикори ғайриқонунӣ (осеби ҷиддӣ ба муҳити зист ва коҳиши захираҳои табиӣ);

– минтақаҳои асосии руҳ додани чунин қонуншиканиҳо (манотиқи махсусан муҳофизатшавандаи табиӣ ва мавзӯҳои гирифтори бӯҳрони экологӣ);

– мавриди таъсир қарордошта (намудҳои нодири ҳайвоноти ваҳшӣ ва парандагони камшумор).

Бо тақя ба натиҷаҳои омӯзиши ин масъала метавон ба ин натиҷа расид, ки муносибати инсон ба муҳити зист ва низоъҳои иҷтимоӣ, ки дар робита ба истифодаи сарватҳои табиӣ ба вучуд меоянд, марҳалаи навро пушти сар мекунад. Ин раванд самт ва сифати ҳаёти наслҳои имрӯза ва ояндаро ба таври ҷиддӣ муайян месозад. Ин дар навбати худ талаботҳои навро нисбати сиёсати ҳифзи муҳити зист, зарурати ҳифзи ҳуқуқи ҷиноятӣ он, инчунин, мукамалсозии меъёрҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ бо дар назар доштани ҳамкориҳои байналмилалӣ, таҷрибаи дигар давлатҳо, хусусиятҳои дохилии ҳолати муҳити зист, мушкилиҳои ҷамъшуда дар ҳалли масъалаҳои экологӣ ба миён меорад.

Шикор яке аз шаклҳои истифодаи захираҳои олами ҳайвонот ба шумор рафта, ҳангоми истифодаи он ҳадафи асосӣ қонеъсозии ниёзҳои моддии инсон аст. Дар ин замина, қонунгузори амалкунандаи ҚТ, аз ҷумла Қонуни ҚТ «Дар бораи шикор ва хоҷагии шикор» ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бояд мафҳуми шикорро ҳамчун раванди истифодаи қонунии объектҳои табиӣ

муқаррар намоянд. Ин маънои амалҳои сайди ҳайвоноту парандагони ваҳширо дорад, ки дар муҳити табиии худ зиндагӣ мекунад ва инчунин фаъолияти марбут ба коркарди ибтидоӣ ва интиқоли онҳо низ шомил мегардад.

Мафҳуми «сайд кардан» бошад, тамоми амалҳои марбут ба гирифтани ҳайвоноти ваҳшӣ ва парандагонро дар бар мегирад, аз ҷумла таъқиби ҳадафманд бо мақсади шикор, гузоштани дом, ҳалқа, сохтани чоҳҳои домгузор ва истифодаи воситаҳои дигари туъмакашӣ.

Истилоҳи «дигар усулҳои маҳви саросарии парандагон ва ҳайвонот», ки дар б. «б», қ. 1, м. 232 ҚҶ ҚТ пешбинӣ шудааст, ба мазмуни шикор ҳамчун як амалиёте, ки бо ҷустуҷӯ, пайгирӣ, таъқиби захираҳои шикор, сайд, коркарди аввалия ва интиқол алоқаманд аст, пурра мувофиқат намекунад. Бо дарназардошти қоидаҳои бандубасти диспозитсияҳои бланкетии меъёрҳои қонуни ҷиноятӣ, истинод ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии муқарраркунандаи қоидаҳои шикор бояд оварда шавад ва бидуни истинод ба ин санадҳои меъёрӣ дар қисми тавсифии ҳукми айбдоркунандаи суд он ғайри қобили қабул эътироф карда мешавад.

Дар асоси таҳлили гуфтаҳои боло метавон ба хулоса омад, ки шикори ғайриқонунӣ дорои хусусиятҳои мушаххаси ҷиноятӣ буда, зухуроти зеринро дар бар мегирад:

а) ин амали ғайриқонунӣ ба муносибатҳои иҷтимоие, ки истифодаи устувор ва оқилонаи захираҳои олами ҳайвонотро танзим мекунад, зарари ҷиддӣ мерасонад;

б) шикори ғайриқонунӣ дорои унсурҳои ҷиноятӣ мебошад, ки қонунгузорӣ онҳоро ҳамчун ҷиноят шинохтааст, аз ҷумла:

1) зарари калон расонидан (б. «а» қ.1, м. 232 ҚҶ ҚТ); 2) бо истифода аз воситаҳои нақлиёти механикӣ ё киштии ҳавоӣ, моддаҳои тарканда, газҳо ё дигар усулҳои маҳви саросарии парандагон ва ҳайвонот (б. «б», қ.1, м. 232

КЧ ҚТ); 3) дар ҳудуди мамнуъгоҳ, парваришгоҳ ё дар минтақаи офати экологӣ ё минтақаи вазъияти фавқулодаи экологӣ (б. «в», қ. 2, м. 232 КЧ ҚТ);

в) аломати вазнинкунанда, ки хавфи чамъиятии шикори ғайриқонуниро баланд мекунад, содир намудани шикори ғайриқонунӣ дар чунин ҳолатҳо мебошад: 1) аз ҷониби шахс бо истифода аз мақоми хизмати худ; 2) аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ ё аз ҷониби гурӯҳи муташаккил; 3) дар ҳудуди мамнуъгоҳ, парваришгоҳ ё дар минтақаи офати экологӣ ё минтақаи вазъияти фавқулодаи экологӣ бо қ. 2, м. 232 КЧ ҚТ ҷазо дода мешавад.

1.2. Асосҳои назариявӣ ва татбиқи меъёрҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ вобаста ба ҷавобгарии ҷиноятӣ барои шикори ғайриқонунӣ

Яке аз вазифаҳои муҳимми ҳуқуқи ҷиноятӣ, ҳифзи тартиботи ҳуқуқӣ ва таъмини амнияти чамъиятӣ тавассути мубориза бо ҷиноятҳои ба муҳити зист зараровар ба шумор меравад, ки масъалаи мазкур то имрӯз аз ҷониби олимони ватанӣ мавриди омӯзиш қарор нагирифтааст.

Аксарияти масъалаҳои мубориза бо шикори ғайриқонунӣ дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятии Федератсияи Русия мавриди баррасии васеъ қарор дода шудаанд [82, с. 151; 95, с. 135; 194, с. 219; 188, с. 227; 187, с. 219]. Аз ин рӯ, моро мебояд, ки ба назарияи ҳуқуқи ҷиноятии Федератсияи Русия ва мавқеи илмии олимони ин кишвар вобаста ба ҷавобгарии ҷиноятӣ барои шикори ғайриқонунӣ тавачҷуҳ намоем.

Г.Г. Булатов шикорро ҳамчун «таъқиби туъма ё таъқиби туъмаи ҳуди ҳайвонот ва парандагони ваҳшӣ дар ҳолати ҳаёти табиӣ» [30, с. 3]. меҳисобад.

Ба андешаи О.С. Колбасов, «шикор фаъолияти муайяни инсонӣ мебошад, ки бо истифодаи захираҳои табиӣ олами ҳайвонот вобаста аст. Шикор ин бо роҳҳои гуногун ҷустуҷӯ ва пайдо кардани ҳайвоноти ваҳшӣ, ки дар шароити табиӣ ҷангал, кӯҳ, биёбон, саҳро, ботлоқ, обанбор ва макони

дигар зиндагӣ мекунад, ба ҳисоб меравад». Аз ҷониби муҳаққиқ О.С. Колбасов, се аломати объективи фарқкунандаи шикор нишон дода шудааст: «1) шикор ҳамчун амале фаҳмида мешавад, ки барои ба даст овардан нигаронида шудааст; 2) объекти ба даст овардан бояд ҳайвоноти ваҳшӣ, ки озодона дар табиат зиндагӣ мекунад, бошанд; 3) ҳамчунин пайдо шудани инсон дар минтақаҳои шикор бо аслиҳаи шикорӣ ё туъмаи нав низ шикор доништа мешавад» [55, с. 238].

М.М. Бринчук, «шикорро ҳамчун навъи фаъолияте, ки мақсади он таъқиби туъма, ба даст овардан (парондан, доштан)-и ҳайвонот ва парандаҳои ваҳшӣ медонад» [29, с. 553].

Як қатор муҳаққиқон барои муайян кардани мафҳуми шикор унсурҳои баҳодихии ҳуқуқиро ворид кардаанд. Г.В. Иванов чунин зикр мекунад: «Шикор ин навъи фаъолияти қонунан иҷозатдодашудаест, ки ҳадафаш таъқиб намудани туъма ва ба даст овардани ҳайвоноту парандаҳои ваҳшӣ (парондан, доштан) дар шароити зиндагии табиӣ онҳо аз тарафи шахси ба шикор ҳуқуқдошта мебошад» [50, с. 201].

Ба андешаи Ю.Н. Ерофеев, «шикор ин ба даст овардан ва аз табиат гирифтани ҳайвону парандаҳо бо мақсади истифодаи минбаъдаи гӯшт, пӯст ва дигар маҳсулоти онҳо мебошад». Ҳамзамон, ӯ қайд менамояд, ки «шикори ғайриқонунӣ фаъолияти мамнуъшуда, ҷавобгарии ҷиноятидоштаи шахс аст, ки ҳадафи он аз муҳити зисти табиӣ гирифтани ҳайвоноти ваҳшӣ ва парандаҳо бо мақсади азхудкунии гӯшту пӯсти онҳо ё дигар маҳсулот, фурӯш, дорошавии ғайриқонунӣ аз ҳисоби онҳо мебошад». «Шикори ғайриқонунӣ» дар маънои маҳдуд танҳо бо ҷавобгарии ҷиноятӣ алоқаманд аст» [177, с. 7].

Бояд ибраз дошт, ки мафҳуми расмӣи шикори ғайриқонуниро Қонуни ҶТ «Дар бораи шикор ва хоҷагии шикор» аз 26 июли соли 2014, №1118 пешбинӣ намудааст ва тибқи м. 1 он: «шикори ғайриқонунӣ – шикори

хайвоноти шикорӣ ва хайвоноти ғайришикорӣ бе риояи талаботи қонунгузорӣ оид ба ҳифзи олами хайвонот» [7], мебошад.

Ба андешаи мо, муқаррароти меъёри номбурда маҳдуд буда, мафҳуми шикори ғайриқонуниро пурра ифшо намекунад. Аз ин рӯ, мақсаднок мешуморем, ки дар м. 1 Қонуни болозикр мафҳуми шикори ғайриқонунӣ дар шакли зайл оварда шавад:

«Шикори ғайриқонунӣ – шикори хайвоноти шикорӣ ва хайвоноти ғайришикорӣ, ки бидуни иҷозати дахлдор дар вақти муайяншуда, дар ҷойҳои махсус муҳофизатшаванда бо истифода аз олот ё усулҳои манъшуда бо мақсади ба даст овардани ғайриқонунӣ, истеъмол, фароғат ва ё дигар ҳадафҳо содир мегардад, фаҳмида мешавад».

Нишонаи асосии ҳуқуқии шикор мутобиқати он ба қонунгузори маъмурӣ, маданӣ ва ҷиноятӣ мебошад. Нишонаи мазкур на танҳо ҳуқуқ ба шикорро тақозо мекунад, ҳамчунин, уҳдадори ташкили шикорро ба талаботи қонунгузорӣ тақозо мекунад, ки ба шикорчиён масъулиятро вобаста ба иштирок дар азнавистеҳсолкунии захираҳои табиӣ ва мубориза бо шикори ғайриқонунӣ вогузор мекунад.

Мафҳуми расмӣ шикорро ҳам Қонуни ҚТ «Дар бораи шикор ва хоҷагии шикор» пешбинӣ намудааст, ки тибқи м. 1, қонуни мазкур «шикор – ин намуди фаъолият оид ба истифодаи объектҳои олами хайвонот бо роҳи ҷустуҷӯ, таъқиб ва дунболагирӣ кардан бо мақсади ба даст овардани (тавассути дошта гирифтани ё парондани) хайвоноту парандаҳои ваҳшӣ, ки дар табиат дар ҳолати озод ё дар шароити нимозод мавҷуданд, фаҳмида мешавад» [7].

Бо мақсади фаҳмиши пурраи шикор аз мафҳуми зикршуда хусусиятҳои зерини онро муайян намудан мумкин аст:

а) шикор ин намуди фаъолият оид ба истифодаи объектҳои олами хайвонот мебошад. Ин маънои онро дорад, ки шикор ин як намуди фаъолияти қонунӣ шаҳрванд ба ҳисоб рафта, бо мақсади ба даст овардани

хайвоноту парандаҳои ваҳшӣ, ки дар табиат дар ҳолати озод ё дар шароити нимозод мавҷуданд бо роҳи ҷустуҷӯ, таъқиб ва думболагирӣ кардан анҷом дода мешавад;

б) шикор ин ба даст овардани ҳайвоноти ваҳшӣ ва парандагон мебошад. Ба даст овардан ин марҳилаи ниҳоии шикор маҳсуб меёбад. Ба сифати объекти шикор на ҳама гуна объектҳои олами ҳайвонот, балки танҳо ҳайвоноти ваҳшӣ ва парандагон баромад менамоянд. Ҳайвоноти ваҳшӣ ин намуди ҳайвоноте мебошад, ки дар шароити табиӣ зиндагӣ мекунад. Ҳайвоноти хонагӣ объекти шикор маҳсуб намеёбанд.

Шикори ғайриқонунӣ аз рӯйи ҳадафҳои худ аз шикори қонунӣ фарқ мекунад. Ҳадафи шикори ғайриқонунӣ чун қоида ғаразнок аст: ба даст овардани гӯшт, пӯст ё фурӯши он ба шахсони алоҳида. Ҳадафи ғаразнокӣ шикори ғайриқонунӣ аз ангезаи шикорчӣ вобаста аст. Дар баъзе ҳолатҳо онҳо ягон меъёрро риоя намекунанд: силоҳу воситаҳои мамнуъро барои ба даст овардани шумораи зиёди туъма истифода мебаранд. Ҳамчунин, нисбат ба шахсоне, ки барои ҳифзи муҳити зист саҳми худро мегузоранд, муқобилият нишон медиҳанд ё ба онҳо зарар мерасонанд.

Агар, «шикор» – мафҳуми ифодакунандаи амали иҷозатдодашуда аз ҷониби қонун ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бошад, пас «шикори ғайриқонунӣ» ва «вайрон кардани қоидаҳои шикор» мафҳумҳои мебошанд, ки ифодакунандаи кирдорҳои қонунан сазовори ҷазо мебошанд. Яъне шакли тартиби шикор ҳамчун намуди истифодаи олами ҳайвонот бевосита дар қонун пешбинӣ шудааст, вале риоя накардани шартҳои амалӣ намудани шикор ба он хусусияти ғайриқонуниро медиҳад. Ба маънои маҳдуд мафҳуми «шикори ғайриқонунӣ» дар диспозитсияи м. 232 КҶ ҚТ муайян карда шудааст. Мафҳуми «вайрон кардани қоидаҳои шикор» дар номгузорӣ ва диспозитсияи м. 208 Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии ҚТ (минбаъд – КҶМ ҚТ), (риоя накардани қоидаҳои шикори ҳайвонот ва моҳигирӣ) истифода шудааст ва ба ҳуқуқвайронкунии маъмури дохил мешавад. Дар қ.

1, м. 208 КҲМ ҚТ омадааст, ки «барои риоя накардани қоидаҳои шикори ҳайвонот, моҳигирӣ ва муҳофизати захираҳои моҳӣ, инчунин қоидаҳои дигари истифодаи олами ҳайвонот, ба шахсони воқеӣ ба андозаи аз ду то панҷ ва ба шахсони мансабдор аз даҳ то бист нишондиҳанда барои ҳисобҳо бо мусодираи ашёи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ҷарима таъйин карда мешавад» [3].

Дар асоси м. 17, Қонуни ҚТ «Дар бораи олами ҳайвонот» ва қ. 4 Низомнома дар бораи шикор ва хочагиҳои шикории ҚТ, ҳуқуқи шикор кардан пешбинӣ шудааст. Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, ки субъекти ҳуқуқи шикор мебошанд, ҳуқуқ доранд бо тартиб ва қоидаҳои муқаррарнамудаи қонунгузорӣ ба шикор машғул шаванд. Дар ҳудуди ҚТ намудҳои зерини шикор иҷозат дода мешаванд: «1) шикор бо таъқибкунӣ; 2) шикор бо сағҳои дар ҷамъияти шикорчиён бақайдгирифташуда; 3) шикор аз нишастгоҳ; 3) шикор бо домҳо (қапқонҳо); 4) шикор бо парандагони диққатҷалбкунанда ва хӯсаҳо (хӯсаи парандагон)» [6; 11].

Шикор бо таъқибкунӣ ин чунин намуди шикор мебошад, ки қисми шикорчиён ҳайвонотро ба тарафи тирандозон, ки дар камингоҳ пинҳон шудаанд, таъқиб мекунанд. Дар ин намуди шикор ба сифати таъқибкунандагон шахсони билети шикорчигӣ надошта роҳ дода намешаванд. Онҳоро ба рӯйхати иштирокчиён даровардан лозим аст ва аз чораҳои техникаи беҳатарӣ хабардор кардан зарур мебошад. Шикори таъқибкунӣ фақат дар шароити мусоиди бинӣ мумкин аст. Шикор бо сагон усулест, ки шикорчӣ барои ёфтани ҳайвонот ё парандагон, расидан ё наздик шудан ба онҳо, сагонро истифода мебарад. Шикор аз нишастгоҳ ин чунин усулест, ки шикорчӣ ҳайвонот ё парандагонро дар ҳолатҳои табиӣ, ё камингоҳҳои махсус то расидан ба масофаи тиррас интизор мешавад. Шикор бо домҳо ин усулест, ки дар сари роҳи ҳайвоноту парандагон ё дар ҷойҳои зисти онҳо қапқону домҳо ва дигар асбобҳои шикорӣ истифода мешаванд. Шикор бо парандагони диққатҷалбкунанда ва хӯсаҳо, ин чунин усулест, ки

бо он шикорчӣ ҳайвонот ё парандагонро то масофаи тиррас бо садои ягон ҳайвон, паранда ё ягон қурбонии онҳо, инчунин дигар чизҳои ҷолиб меоварад.

Ҳамин тариқ, шикори ғайриқонунӣ ин амали манъшуда, ғайриқонунӣ, ваҳшиёнаи аз тарафи қонуни ҷиноятӣ ҷазододашавандаи шахс аст, ки аз муҳити табиӣ зист гирифтани ҳайвоноти ваҳшӣ ва парандаҳо бо мақсади азхудкунии минбаъдаи гӯшт, пӯст ва маҳсулоти дигари онҳо мебошад.

Зарур аст, ки бо мақсади таъмини қонуният дар фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ хангоми амалисозии ҷавобгарии ҷиноятӣ барои шикори ғайриқонунӣ таносуби воситаҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ бо ҳуқуқи маъмурӣ бояд муайян ва риоя карда шавад. Чунин зарурат бо он асоснок мешавад, ки воситаҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ ягона воситаи ҳуқуқии таъмини истифодаи оқилонаи олами ҳайвонот намебошад. Нақши муҳимро дар таъмини ҳуқуқии истифода ва ҳифзи захираҳои табиӣ воситаҳои ҳуқуқи маъмурии танзимкунандаи муносибатҳо низ иҷро менамоянд, ки дар натиҷаи шикори ғайриқонунӣ ва ҳифзи олами ҳайвонот ба вучуд меоянд.

Пеш аз муайян кардани нақш, арзиш ва таносуби воситаҳои зикршуда, бояд тасаввуроти дуруст дар бораи мазмуни воситаҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ ва ҳуқуқи маъмурии таъмини истифодаи оқилонаи захираҳои табиӣ пайдо шавад. Ин барои муайян кардани нақши онҳо дар механизми ҳуқуқии танзимкунӣ, аниқтараш муайян кардани ҳудуду имкониятҳои танзимкунӣ ва муҳофизатӣ ба муносибатҳо дар соҳаи истифодаи табиат мусоидат менамояд.

Меъёрҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ, ки ҷавобгариро барои шикори ғайриқонунӣ муқаррар мекунанд, аз рӯйи самти функционалии худ пеш аз ҳама муҳофизатӣ мебошанд. Меъёрҳои ҳуқуқи маъмурии таъминкунандаи истифодаи оқилонаи объектҳои олами ҳайвонотро вобаста ба таъйинот ба танзимкунанда ва ҳифзкунанда чудо намудан мумкин аст. Меъёрҳои ҳуқуқии маъмурии танзимкунанда ҳуқуқ ва уҳдадорихои субъектони муносибатҳои ҷамъиятии дар натиҷаи истифода, муҳофизат ва беҳтар намудани ҳолати

муҳити зист иштироккунандаро муайян мекунад. Ба ин гурӯҳ, меъёрҳои дар Қонунҳои ҚТ «Дар бораи ҳифзи муҳити зист» аз 2 августи соли 2011 [8], «Дар бораи олами ҳайвонот» аз 5 январи соли 2008, №354 [6] ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии зикршуда дохил мешаванд.

Махсусияти воситаҳои ҳуқуқи маъмурии таъсир ба муносибатҳои ҷамъиятии соҳаи ҳифзи объектҳои олами ҳайвонот дар он зоҳир мегардад, ки онҳо дар баробари Ҳимоя Намудан, инчунин муносибатҳои мазкурро танзим низ мекунад. Танзими меъёрии рафтори иштирокчиёни истифодаи оқилонаи олами ҳайвонот дар муайян кардани ҳуқуқ ва уҳдадорихои баробар барои субъектҳои чунин муносибатҳо зоҳир мегардад. Дар навбати худ меъёрҳои ҳуқуқи маъмурии танзимкунандаи ҷавобгарии маъмурии барои вайрон кардани қоидаҳои истифодаи оқилонаи олами ҳайвонот ҳам вазифаҳои муҳофизатӣ ва ҳам огоҳнамоиро иҷро менамоянд.

Тибқи м. 33 Қонуни ҚТ «Дар бораи олами ҳайвонот» ба мақсади истифодаи оқилона ва муҳофизати олами ҳайвонот талаботҳои зайл мебошад:

- нигоҳдории шаклҳои гуногуни биологии ҳайвонот дар ҳолати озоди табиӣ;
- нигоҳдории тамомияти популятсияи намудҳои нодири ҳайвоноти эндемӣ (маҳаллӣ), кӯчӣ ва дигар анвои нодири ҳайвонот, ки ба онҳо хатари нобудшавӣ таҳдид мекунад;
- муҳофизати муҳити зист, шароити афзоиш ва роҳҳои кӯчиши ҳайвонот ва гурӯҳҳои табиӣ онҳо;
- истифодаи илман асосноку сарфакорона, комплексӣ, оқилонаи объектҳои олами ҳайвонот ва мунтазам зиёд намудани саршумори ҳайвоноти ваҳшӣ;
- нигоҳдорӣ ва истифодаи оқилонаи хусусиятҳои ғоиданоки ғаболияти ҳаётии намудҳои алоҳидаи ҳайвонот;

– истифодаи самаранок ва оқилонаи объектҳои олами ҳайвонот ва танзими афзоиши ҳайвонот ва саршумори онҳо дар ҳолати озоди табиӣ бо мақсади ҳифзи саломатии аҳоли ва пешгирӣ намудани зараре, ки ба табиати зинда ва хоҷагии халқ мерасад;

– эҳтиёт кардани хусусиятҳои олами ҳайвонот дар бобати муҳофизати об, хок, ба вучуд овардани муҳит, шароити истироҳат, барқароркунӣ ва дигар хусусиятҳои фойданоки он баҳри ҳифзи саломатии аҳоли, беҳсозии муҳити зист ва инкишофи хоҷагии халқ;

– муҳофизати объектҳои олами наботот аз сӯхтор, сел, бодлесӣ (эрозия) ва дигар офатҳои табиӣ, инчунин, аз хашароти зараррасон ва касалиҳо; истифодаи пулакии объектҳои олами ҳайвонот.

Таъмини ҳуқуқи истифодаи оқилона ва ҳифзи олами ҳайвонот аз ду унсур таркиб ёфтааст: а) танзими истифодаи табиат, яъне муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки дар раванди истифодаи оқилона ва ҳифзи олами ҳайвонот ба вучуд меоянд; б) ҳифзи чунин муносибатҳо.

Илова бар ин, танзими қоидаи истифодаи табиат бевосита тавассути меъёрҳои ҳуқуқи маъмурӣ амалӣ мешавад, ҳол он ки манъи вайрон кардани қоидаҳои шикор фарқияти байнисоҳавиро касб кардааст ва ҳам дар қонунгузори маъмурӣ ва ҳам дар қонунгузори ҷиноятӣ инъикоси ҳудро ёфтааст.

Ба андешаи М.М. Соҳибзода, «ҳуқуқвайронкуниҳои экологӣ вобаста ба дараҷаи хавфнокӣ ба ду гурӯҳ тақсим мешаванд: а) гурӯҳи якумро, ҳуқуқвайронкуниҳои экологӣ ташкил мекунанд, ки дараҷаи баланди хавфнокӣ доранд ва ҷиноят ҳисоб мешаванд; б) гурӯҳи дуюмро, он ҳуқуқвайронкуниҳое, ки рафторҳои ношоям, номида мешаванд, яъне он ҳуқуқвайронкуниҳои экологӣ, ки дар таркибашон нишонаҳои ҷиноят нест ва барои содиркунандагони ин ҳуқуқвайронкуниҳо қонунгузорӣ ҷавобгарии маъмурӣ муқаррар намудааст» [114, с. 70].

Дар адабиёти илмӣ чунин нуқтаи назар баён шудааст, ки «мувофики он нишонаи ҷудокунандаи ҷинойт аз ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ дараҷаи ба ҷамъият хавфнокӣ, ки танҳо барои ҷинойт хос аст ва барои ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ хос нест, ба шумор меравад» [26, с. 528; 28, с. 127; 111, с. 120]. Чунин муносибат баҳснок аст, чунки он ба меъёрҳои қонунгузори ҷинойтии амалкунанда мувофиқат намекунад. Аз ҷумла, дар қ. 2, м. 2 КҶ ҚТ муқаррар шудааст: «Кодекси мазкур муайян мекунад, ки кадом қирдорҳои барои шахсият, ҷамъият ва ё давлат хавфнок ҷинойт эътироф мегарданд». Аз муқаррароти мазкур бармеояд, ки аз байни шаклҳои зиёди қирдорҳои барои ҷамъият хавфнок кадомаш ҷинойт ҳисобида мешавад. Аз тавсифи ҳолати овардашудаи қонунгузорӣ муайян мешавад, ки ба ҷамъият хавфнокӣ на танҳо барои ҷинойт, балки барои дигар намудҳои ҳуқуқвайронкунӣ низ хос аст.

Дар баробари ин, ҳангоми эътирофи хавфнокии ҷамъиятӣ ҳамчун махсусияти ҷинойт бояд қайд намуд, ки ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ низ дорои хавфи ҷамъиятӣ мебошад. Масалан, несту нобуд кардани набототу ҳайвоноти нодир тибқи м. 207 КҶМ ҚТ барои ҷамъият хавфнок ҳисобида мешавад, чунки хавфи ҷамъиятии чунин ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ба ҳама маълум аст.

Ин ҳолат имкон медиҳад, ки маҳаки асосии ҷудо намудани ҷинойт аз ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ба ҷамъият хавфнокии қирдор эътироф карда шавад [98, с. 153; 103, с. 267; 164, с. 577].

А.И. Коробеев, масъалаҳои самаранокии таъсири воситаҳои ҳуқуқи маъмурӣ ва ҳуқуқи ҷинойтиро таҳлил намуда, менависад, ки «хатоҳои аз сабаби интиҳоби нодурусти маҳаки ҷудокунии ҷинойт аз ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ барои давлат оқибатҳои вазнин дорад, чунки қирдореро, ки воқеан барои ҷамъият хавфнок аст, хавфнокнабуда эътироф карда, бо ин амал як гурӯҳ муносибатҳои ҷамъиятӣ аз ҳимояи самаранок маҳрум гардида, бо ҳамин ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шаҳрвандон ва давлат таҳти хатар

мемонад. Дар акси ҳол низ, вақте кирдори ба чамъият хавфнокнабуда чиноят муқаррар карда мешавад, давлат зарари калон мебинад» [152, с. 245].

Андешаи муаллифро дастгирӣ намуда, гуфтан мумкин аст, ки гузоштани масъалаи ҳолатҳои мушаххас ва кадоме аз онҳо ба сатҳи хавфнокии чамъиятии кирдор таъсир мерасонанд, мубрам ва муҳим мебошад. Хавфнокии чамъиятӣ маҳаки асосии ҷудо намудани чиноят аз ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ба ҳисоб меравад. Кирдорҳои чиноятӣ ба ҳуқуқ манфиатҳои ҳаётан муҳимми шахс ва манфиатҳои муҳимми ҷомеа ва давлат алоқамандӣ дорад.

Ақидаҳои болозикрро дар мисоли ҳуқуқвайронкунии вобаста ба шикор асоснок кардан мумкин аст. Дар КҲМ ҚТ вайрон кардани қоидаҳои шикор ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ эътироф карда шудааст. Дар ин ҳолат ба чамъият хавфнокии кирдори мазкур баланд намебошад, зеро дар он шикор бо риояи талаботи муқаррарнамудаи қонунгузорӣ анҷом дода мешавад, аммо баъзе қоидаҳои анҷом додани шикор вайрон карда мешавад, ки он хавфнокии чамъиятии онро кам менамояд. Дар КҚ ҚТ бошад, шикори ғайриқонунӣ ҳамчун чиноят пешбинӣ шудааст, ки он нисбат ба вайрон кардани қоидаҳои шикор хавфи баланди чамъиятӣ доранд, чунки дар ин ҳолат бидуни риояи талаботи муқаррарнамудаи қонунгузорӣ ба амал бароварда шуда, ба инкишофи муътадили олами ҳайвонот таъсири манфӣ мерасонад.

Муқоисаи гузаронидашудаи қонунгузориҳои чиноятӣ ва маъмурӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки таъсири бештарро ба дараҷаи хавфнокии чамъиятии кирдори ғайриқонунии шахс, ки қоидаҳои шикорро вайрон мекунад, нишонаҳои зерин таъсир мерасонад: а) вазнинии оқибатҳои бавучудомада; б) силоҳ ва олоте, ки бо он шикори ғайриқонунӣ анҷом дода мешавад; в) предмети шикори ғайриқонунӣ; г) макони гузаронидани шикори ғайриқонунӣ. Масалан, шикори ғайриқонунӣ дар ҳудуди мамнӯъгоҳ, парваришгоҳ ё дар минтақаи офати экологӣ ё минтақаи вазъияти

фавқуллодаи экологӣ тибқи б. в, қ. 2, м. 232 КҶ ҚТ ҳамчун ҷиноят муайян карда шудааст.

Риоя накардани қоидаҳои шикор тибқи м. 208 КҶМ ҚТ ҳамчун ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ доништа мешавад. Ба ҷамъият хавфнокии вайрон кардани қоидаҳои шикор ва моҳидорӣ дар омилҳои зерин зоҳир мегардад: 1) дағалона риоя накардани қоидаҳои шикор, ки дар шакли шикори беиҷозат ё шикор дар ҷойҳо ё дар мавридҳои мамнуъ ё бо тарзу усулҳои манъшуда амалӣ карда мешавад; 2) мунтазам риоя накардани дигар қоидаҳои шикор; 3) дар давоми як сол пас аз татбиқи ҷазои маъмурӣ тақроран содир намудани ҷунин кирдор; 4) худсарона аз тарафи шахсони воқеӣ ва шахсони мансабдор доштани парандаю ҳайвонот бо истифодаи воситаҳои нақлиёт бо мақсади шикор ва моҳигирӣ.

Ба андешаи мо, масъалаи таносуби воситаҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ ва ҳуқуқи маъмурии таъмини истифодаи оқилона ва ҳифзи олами ҳайвонотро танҳо аз ҷиҳати расмиётӣ-ҳуқуқӣ яқоя қардан нодуруст аст. Таҳқиқи масъалаи ҳамгироии воситаҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ ва ҳуқуқи маъмурии таъмини истифодаи оқилонаи олами ҳайвонот арзиши муҳимми назариявӣ ва амалӣ дорад.

Ба андешаи Н.И. Пикуров, «дар доктринаи муосир мақсаднокии истифодаи маҷмуии воситаҳои ҳуқуқи маъмурӣ ва ҳуқуқи ҷиноятӣ дар мубориза бо ҷинояткорӣ бебаҳс аст, чунки амалҳои алоқаманди меъёрҳои ҳуқуқи маъмурӣ ва ҷиноятӣ шартӣ муҳимми самараноки пешгирии ҷиноятҳо аст» [192, с. 60]. Мутаносибан меъёрҳои ҳуқуқи маъмурӣ муқарраркунандаи ҷавобгарӣ барои вайрон кардани шикори ғайриқонунӣ хусусияти дутарафаи пешгирӣ (превентивӣ) доранд, яъне онҳо имкон медиҳанд, ки ҳам содир шудани ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ва ҳам содир шудани ҷинояти муқарраркардаи м. 232 КҶ ҚТ пешгирӣ карда шавад.

Натиҷаи таҳқиқоти муҳаққиқони давраи шуравӣ оид ба ошкор намудани роҳҳои баланд бардоштани самаранокии муборизаи ҳуқуқии ҷиноятӣ бо

чиноятҳои экологӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки ғайриқонунӣ ва ҳақдорона истифодаи меъёрҳои ҳуқуқи маъмурӣ пешгирии дутарафаи шикори ғайриқонунӣ яке аз самтҳои афзалиятнок ба шумор меравад [159, с. 44; 166, с. 25].

Таҳқиқи масъалаи таносуби меъёрҳои ҳуқуқи чиноятӣ ва ҳуқуқи маъмурии таъминкунандаи истифодаи оқилона ва ҳифзи олами ҳайвонот бидуни омӯзиши таъсири меъёрҳои ҳуқуқи маъмурӣ ба мазмуни нишонаҳои чиноятӣ дар м. 232 КҶ ҚТ муқарраршуда пурра буда наметавонад. Чунин зарурат бо он асоснок карда мешавад, ки нишонаи ҳатмии таркиби ин чиноят кайдори барои ҷамъият хавфнок дар шакли вайрон кардани қоидаҳои махсуси шикор, ки қонунгузориҳои маъмурӣ муқаррар менамояд, зоҳир мегардад. Ҳамчунин, ҳангоми тавсифи шаклҳои гуногуни тарафи объективии шикори ғайриқонунӣ шумораи зиёди мафҳумҳои истифода мешаванд, ки аз аввал хосияти «ғайричиноятӣ» ва соҳавӣ доранд, аз ҷумла мафҳумҳои «шикор», «паранда ва ҳайвоноте, ки шикорашон пурра манъ аст», «мамнӯъгоҳ», «худуди вазъияти фавқулодаи экологӣ», «худуди ҳолати фавқуллодаи экологӣ», «воситаи нақлиёти механикӣ», «нақлиёти ҳавойӣ», «маводҳои тарканда» ва «газҳо» аз рӯйи пайдоиши худ бештар мафҳумҳои қонунгузориҳои маъмурӣ мебошанд. Чунин шакли тавсифи нишонаҳои таркиби чиноятӣ муқаррарнамудаи м. 232 КҶ ҚТ талаб мекунад, ки дар раванди бандубаст (квалификатсия)-и он санадҳои меъёрии қонунгузориҳои маъмурӣ истифода бурда шаванд. Дар чунин муносибат масъалаи муайянкунии мақоми ҳуқуқии санадҳои меъёрии қонунгузориҳои маъмурӣ, ки мазмуни нишонаҳои таркиби шикори ғайриқонуниро ошкор мекунанд, ба миён меояд.

Моҳияти ин масъала дар зарурати муайян намудани доираи санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки метавонанд сарчашмаи меъёрҳои ҳуқуқи чиноятӣ муайянкунии ҷавобгарӣ барои шикори ғайриқонунӣ бошанд, зоҳир мегардад. Ҳалли ин масъала ҳам аз ҷиҳати назариявӣ ва ҳам аз ҷиҳати амалӣ муҳим аст, зеро бидуни ҳалли он, дуруст муайян намудани таркиби чиноятӣ дар м. 232

КЧ ҚТ муқарраршуда ва мутаносибан бандубаст (квалификатсия)-и дурусти он низ ғайриимкон мегардад.

Тавре маълум аст, қонунгузорӣ диспозитсияи м. 232 КЧ ҚТ-ро тавре муқаррар кардааст, ки нишонаи муҳимми шикори ғайриқонунӣ вайрон кардани қоидаҳои махсуси он мебошад. Масалан, таркиби ҷинойти дар м. 232 КЧ ҚТ муқарраршуда шикори ғайриқонунӣ дар вайрон кардани қоидаҳои он зоҳир мегардад. Қоидаҳои зикргардида дар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, аз ҷумла Қонуни ҚТ «Дар бораи ҳифзи муҳити зист», Қонуни ҚТ «Дар бораи олами ҳайвонот» ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дарҷ гардидаанд. Ҳамин тариқ, истифодаи м. 232 КЧ ҚТ бе мурочиат ба санадҳои меъёрии қонунгузории маъмурии танзимкунандаи қоидаҳои шикор ғайриимкон аст. Сохтори бланкетии диспозитсияи м. 232 КЧ ҚТ зарурати истифодаи санадҳои қонунгузории маъмуриро тақозо менамояд.

Бояд зикр кард, ки қонунгузории ҳифзи муҳити зист таркиби воқеии нишонаҳои бланкетии таркиби ҷинойти дар м. 232 КЧ ҚТ нишондодашударо нишон медиҳад. Онҳо таркиби меъёрҳои ҳуқуқии ҷинойтиро пурра мегардонанд. Қоидаҳои шикори олами ҳайвонот, ки объекти шикор мебошанд, қисми таркибии меъёрҳои ҳуқуқи ҷинойтии муқарраркунандаи ҷавобгарии ҷинойтӣ барои шикори ғайриқонунӣ мебошанд. Вобаста ба ин масъала, муҳаққиқ А.В. Наумов қайд мекунад, ки «худи ин қоидаҳо ба санади ҳуқуқи ҷинойтӣ табдил намеёбанд, аммо ба таркиби диспозитсияи қонуни ҷинойтӣ дохил шуда, ба «ячейка» ё «материя»-и ҳуқуқи ҷинойтӣ табдил меёбанд» [160, с. 41].

Ҳамин тариқ, истифодаи мафҳумҳои аз соҳаи ҳуқуқи маъмури гирифташуда дар м. 232 КЧ ҚТ ҳангоми бандубасти ҷинойт зарурати мурочиат ба он санадҳоро тақозо менамояд. Н.Ф. Кузнетсова баён мекунад, ки «таҳқиқкунанда, муфаттиш ва суд ҳуқуқ надоранд, ки дар назди коршиносон ва мутахассисон масъалаи вайрон карда шудани кадом меъёр, мувофиқи кадом соҳаи ҳуқуқро гузоранд, зеро ин донишҳои махсус нест. Ба

онҳо зарур аст, ки худ чунин меъёрро ёфта ва ҳатман ба он дар ҳулосаи айбдоркунӣ ва ҳукм таъя кунанд. Набудани ишора ба меъёри мушаххаси қонунгузории соҳавӣ ҳангоми бандубаст (квалификасия) бо меъёрҳои бланкетӣ нодуруст буда, ба бекор кардани ҳукми суд оварда мерасонад» [71, с. 110]. Аз ҷумла, барои тибқи б. «б» қ. 1, м. 232 ҚҚ ҚТ бандубаст кардани ҷиноят, зарур аст, исбот карда шавад, ки шахси содиркардаи шикори ғайриқонунӣ онро «бо истифодаи воситаи нақлиёти механикӣ» содир карда бошад. Барои муайян намудани нишонаи мазкур зарур аст, ки ба қонунгузории нақлиёт муроҷиат карда шавад. Мувофиқи б. 3-и Қоидаҳои ҳаракат дар роҳ, ки бо қарори Ҳукумати ҚТ аз 29 июни соли 2017, №323 [12], «воситаи нақлиёти механикӣ – воситаи нақлиёте аст, ки тавассути муҳаррик ба ҳаракат дароварда мешавад. Ин истилоҳ ба тракторҳо, мошинҳо ва механизмҳои худгард, ҳамчунин троллейбусҳо ва воситаҳои нақлиёти муҳаррики барқӣ дошта, ки дорой суръати ҳаракати ниҳонии конструктивии беш аз 50 км-соат мебошанд, паҳн мегардад».

Илова бар ин, қонунгузории маъмуриро сарчашмаи меъёрҳои ҳуқуқи ҷиноятии муайянкунандаи ҷавобгарӣ барои шикори ғайриқонунӣ эътироф намуда, гуфтан мумкин аст, ки онҳо аломатҳои таркиби ҷиноятро муайян карда наметавонанд. Мавқеи А.В. Наумов оид ба он ки қонуни ҷиноятӣ «имкониатҳои ҷавобгарию ҷиноятиро барои содир кардани кирдор, ки нишонаҳои таркиби муқаррарнамудаи танҳо дар қонуни ҷиноятӣ, на дар дигар қонунгузорӣ, маҳдуд мекунад» [160, с. 38], баҳснок аст. Баҳснокии мавқеи мазкур аз он ҷиҳат аст, ки нишонаи таркиби ҷиноятро танҳо хусусияте ташкил медиҳад, ки:

а) илова ба дигар нишонаҳо ҳавфнокии ҷамъиятӣ, зиддиҳуқуқӣ будан, гунаҳгорӣ ва сазовори ҷазо будан низ дохил мешаванд;

б) фарқияти онро аз дигар ҷиноят ва ҳуқуқвайронкуниҳо нишон медиҳад;

в) бевосита дар қонун нишон дода шудааст ё аз тавсифи он бармеояд;

г) аз дигар нишонаҳо барнамеояд;

д) барои ҳамаи қинокҳои навъи мазкур хос аст [68, с. 95].

Чунин фаҳмиши нишонаҳои таркиби қинокт мавқеи В.Н. Кудрявтсевро нисбатан асосноктар меҳисобад, ки тибқи он «мушаххасгардонии нишонаҳои таркиби қинокт нишонаҳои навро ба вучуд намеорад» [68, с. 99]. К.В. Ображиев ва М.А. Ибрагимов ин мавқеъро тақвият дода, чунин менависанд: «Санадҳои меъерии соҳаҳои дигари қонунгузорӣ нишонаҳои нави қиноктро муайян намекунад. Нишонаҳои муқаррарнамудаи қонунгузории қиноктии таркиби қинокт мушаххас мешаванд ва аз муқаррароти дигар соҳаҳои ҳуқуқ пурратар карда мешаванд» [49, с. 31].

Ҳолатҳои зикршуда нисбат ба шикори ғайриқонунӣ маънои онро дорад, ки аломатҳои бланкетии таркиби қиноктии дар м. 232 КҶ ҚТ нишондодашуда мушаххас аз ҳисоби қонунгузории маъмурӣ пурра карда мешаванд. Аломатҳои таркиби қиноктии омӯхташаванда танҳо аз қониби Кодекси қиноктии муайян карда мешаванд. Илова бар ин, ҳатто аломатҳои таркиби қиноктро муайян накарда, қонунгузории маъмурӣ метавонанд ба мазмуни манъкунии ҳуқуқи қиноктии таъсир расонанд. Бо муқаррароти қонунгузории соҳавӣ аломатҳои таркиби қиноктро пурра намуда, қонунгузории маъмурӣ бевосита ба соҳаи амали меъёрҳои ҳуқуқи қиноктии муқарраркунандаи ҷавобгарӣ барои шикори ғайриқонунӣ таъсир мерасонанд.

Масъалаи муайян намудани он ки ҳамаи санадҳои қонунгузории маъмурӣ метавонанд ба ҳайси сарчашмаи меъёрҳои қонунгузории ҳуқуқи қиноктии муқарраркунандаи ҷавобгарӣ барои шикори ғайриқонунӣ баромад намоянд, аз ҷиҳати амалӣ ва назариявӣ мубрам мебошанд.

Таҳлили ҳолати мазкур нишон медиҳад, ки санадҳои меъерии ҳуқуқии соҳаи ҳифз ва истифодаи олами ҳайвонот санадҳои қонунгузорӣ ва санадҳои меъерии зерқонунӣ ба ҳисоб мераванд. Мутаносибан ҳангоми бандубасти қиноктии дар м. 232 КҶ ҚТ муқарраршуда, суоле ба миён меояд, ки оё санадҳои меъерии зерқонунӣ метавонанд ба ҳайси сарчашмаи меъёрҳои

ҳуқуқии ҷиноятии муқарраркунандаи ҷавобгарӣ барои шикори ғайриқонунӣ баромад намоянд? Дар масъалаи муайян кардани доираи таъсири меъёрҳои дигар соҳаҳои ҳуқуқ ба меъёрҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ дар назарияи ҳуқуқии ҷиноятӣ ягонагӣ вучуд надорад. Л.Д. Гаухман ҳам менависад: «Дар меъёрҳои бланкетии қонуни ҷиноятӣ ишораҳо на танҳо ба қонунҳо, балки боз дигар санадҳои меъёрӣ вучуд доранд, ки қомилан қобили қабул нест. Ин ҳолат имкониятҳои ҳокимияти иҷроияро дар тағйири ҷавобгарӣ васеъ мекунад, ҳоло он ки ин салоҳияти ҳокимияти қонунгузорӣ аст. Талаботи давлати ҳуқуқбунёд чунин аст, ки соҳаи ҷавобгарии ҳуқуқӣ танҳо аз ҷониби ҳокимияти қонунгузор муайян карда шуда, дар ягон ҳолат ҳокимияти иҷроия ба он даҳлат карда наметавонад» [147, с. 51]. Ба чунин мавқеъ тақия карда, Ю.Е. Пудовочкин ва С.С. Пирвагидов пешниҳод менамоянд, ки танҳо меъёрҳои дар қонунгузорию конституционӣ ва қонунҳо дарҷгардида қобили қабул доништа шаванд. Ба сифати далел онҳо ин нуқтаро пеш меоранд, ки соҳаи ҳуқуқии ҷиноятӣ дар бисёр ҳолат мавқеи ҳуқуқии шахсро ҳалалдор мекунад. Барои ҳамин талаботи конституционӣ дар бораи он ки ҳуқуқ ва озодиҳои инсонро танҳо қонунҳо маҳдуд карда метавонанд, арзиши махсус доранд [101, с. 175].

Вобаста ба мазмуни воситаҳои ҳуқуқии маъмурий, ки истифодаи оқилона ва ҳифзи олами ҳайвонотро таъмин мекунанд, нисбат ба воситаҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ васеътар мебошанд. Дар фарқият аз меъёрҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ, меъёрҳои ҳуқуқии маъмурий фаъолияти субъектони истифодабаранда ва муҳофизаткунандаи олами ҳайвонотро аз ҷиҳати меъёрӣ танзим мекунанд. Ҳамчунин, ба мақомоти давлатӣ салоҳияти алоҳидаро вобаста ба ҳифзи муҳити зист медиҳанд. Маҳаки ҷудокунии фаъолияти ғайриқонунии маъмурий ва ҳуқуқии ҷиноятӣ дараҷаи ба ҷамъият хавфнокии он мебошад.

Ҳолатҳои ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан бошад, хеле кам буда, чун қоида он қадар маълумот дар бораи он паҳн намешавад. Воситаҳои ҳуқуқии маъмурии ҳифзи олами ҳайвонот имконияти пешгирикунандаи дутарафа

доранд. Хангоми зиёд шудани нишондиҳандаҳои ошкоршавии ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ кирдорҳои аз ҷиҳати ҷиноятӣ ҷазодиҳанда кам мешаванд. Чи қадаре ки ошкор шудани ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ дар сатҳи паст қарор дошта бошад, ҳамон қадар ҷиноятҳои экологӣ зиёд мешаванд. Дар робита ба ин, андешае, ки тибқи он мубориза бо ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ самти афзалиятноки пешгирии шикори ғайриқонунии аз ҷиҳати ҷиноятӣ ҷазодиҳанда мебошад, қобили қабул аст.

Пешгирии самараноки содир шудани шикори ғайриқонунӣ танҳо хангоми истифодаи маҷмуи (комплексӣ)-и воситаҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ ва ҳуқуқи маъмурӣ имконпазир мебошад. Манбаи асосии меъёрҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ муқарраркунандаи ҷавобгарӣ барои шикори ғайриқонунӣ ин қонуни ҷиноятӣ мебошад, ки нишонаҳои таркиби ҷиноят ва ҷавобгарӣ барои содир кардани онро муайян менамояд.

Сарчашмаи расмӣ меъёрҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ муқарраркунандаи ҷавобгарӣ барои шикори ғайриқонунӣ санадҳои қонунгузори маъмурӣ мебошанд, ки нишонаҳои бланкетӣ таркиби ҷиноятро, ки дар қисмҳои 1 ва 2, м. 232 КҶ ҚТ нишон дода шудаанд, пурра мекунанд. Тағйири санадҳои меъёрии зикршуда, масалан Қонуни ҚТ «Дар бораи олами ҳайвонот» ва санадҳои меъёрии дигар вобаста ба шикор ва қоидаҳои шикор метавонанд, доираи кирдорҳои аз ҷиҳати ҷиноятӣ ҷазодиҳандаро фарох намоянд.

Инак, дар натиҷаи таҳқиқ ва омӯзиши масъалаи татбиқи меъёрҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ вобаста ба ҷавобгарии ҷиноятӣ барои шикори ғайриқонунӣ ба чунин натиҷа омадан мумкин аст, ки ба ҳайси сарчашмаи муқарраркунандаи ҷавобгарии ҷиноятӣ барои шикори ғайриқонунӣ дар баробари қонунгузори ҷиноятӣ санадҳои маъмурӣ низ, баромад менамоянд. Масалан, м. 208 КҶМ ҚТ (риоя накардани қоидаҳои шикори ҳайвонот ва моҳигирӣ).

Дар баробари ин гуфтаҳо, иброз намудан мақсаднок аст, ки масъалаи таъмини ҳуқуқии истифода ва ҳифзи олами ҳайвонот аз ду унсури асосӣ иборат аст:

1) танзими истифодаи олами ҳайвонот, яъне муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки дар раванди истифодаи оқилонаи олами ҳайвонот ба вуҷуд меоянд ва ҳифз карда мешаванд;

2) танзими олами ҳайвонот тавассути воситаҳои маъмурӣ-ҳуқуқӣ ба роҳ монда мешаванд. Механизмҳои мазкур барои мубориза бо падидаҳои монанди шикори ғайриқонунӣ кофӣ нестанд. Бо вуҷуди ин, татбиқи ҷавобгарии маъмурӣ барои пешгирии шикори ғайриқонунӣ ҳамчун воситаи самаранок мусоидат менамояд.

1.3. Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузорию ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба шикори ғайриқонунӣ бо қонунгузорию давлатҳои дигари аъзои ИДМ

Аҳамияти омӯзиши падидаи муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузорию ҷиноятии ҶТ оид ба шикори ғайриқонунӣ бо қонунгузорию давлатҳои дигари аъзои ИДМ дар асоси муқоиса бо далелҳо, ин истифода бурдани таҷрибаи пешқадами низомҳои ҳуқуқии дигар кишварҳо маҳсуб меёбад.

Ба андешаи баъзе муҳаққиқони ватанӣ [108, с. 144], мақсади таҳқиқоти муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузорӣ пеш аз ҳама, муайян кардани қонуниятҳои инкишофи низомҳои ҳуқуқӣ ва мукамалгардонии қонунгузори миллӣ ба ҳисоб меравад.

Бояд зикр намуд, ки таҳқиқотҳои илмии имрӯзаро бе назардошти таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқӣ тасаввур кардан ғайриимкон аст. Ба андешаи А.А. Малиновский, чунин шакли таҳлил дорои аҳамияти зерин мебошад:

а) таҳлили қонунгузорӣ ва татбиқи сиёсати ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ метавонад, шакли идоракунии давлат ва режими сиёсии онро тавсиф намояд. Масалан,

хангоми таҳлили қиноятҳои давлатӣ мо метавонем муайян намоем, ки ин давлат аз рӯйи шакли идорақунӣ президентӣ аст ё монархӣ;

б) тавассути усули муқоисавӣ-ҳуқуқӣ муайян намудан мумкин аст, ки чаро дар як давлат ҳамон як кирдор қиноят аст ва дар дигар давлат он ҳаракати қонунӣ аст;

в) ин усул яке аз тарзу воситаи муқаммалнамоии қонунгузори қиноятии миллӣ мебошад [84, с. 8].

Таҳлили таҷрибаи ҳуқуқии пешрафтаи қонунгузори қиноятии ҚТ оид ба шикори ғайриқонунӣ бо қонунгузори давлатҳои дигари аъзои ИДМ имкон медиҳад, то ки низоми ҳуқуқии давлат дар заминаи анъанаҳои муқарраршудаи қонунгузори давлатҳои пешрафта такмил дода шавад. Чунин гуфтаҳо метавон ба андешаи олими хориҷӣ М. Ансел рабт намуд, ки «таҳлили қонунгузори хориҷӣ ба ҳар як ҳуқуқшинос имконият медиҳад, то ки қонунгузори мамлақати худро беҳтар дарк намояд, зеро хусусиятҳои хоси қонунгузори миллӣ танҳо дар муқоиса бо дигар низомҳои ҳуқуқӣ ошкор карда мешаванд» [142, с. 38].

Ба андешаи М.А. Артамонова, «низоми меъёрҳои ҳуқуқи қиноятӣ, ки дар давлатҳои аъзои ИДМ ташаккул ёфтаанд, дорои унсурҳои хеле шабеҳ буда, дар доираи институтҳои мушаххас бо сохти низоми қонуни қиноятии Русия яхела аст» [143, с. 179]. З.Х. Зокирзода ҳам менависад, ки «зарур будани омӯзиши қонунгузори хориҷӣ дар он ифода меёбад, ки солҳои охир дар ҷаҳон фазои умумии ҳуқуқӣ ва махсусияти байналмилалӣ ташаккул ёфта истодааст» [47, с. 46]. Таҳлили андешаҳои мазкур мубрам будани таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқиро оид ба масъалаи шикори ғайриқонунӣ дучанд нишон медиҳанд. Ташаккули фазои умумии ҳуқуқӣ дар сатҳи байналмилалӣ талаб менамояд, ки қонунгузори миллӣ ба равандҳои ҷаҳонӣ мутобиқ карда шавад. Ин раванд ба такмили институтҳои ҳуқуқи қиноятӣ ва баланд бардоштани сифати танзими ҳуқуқӣ мусоидат мекунад. Ҳамзамон, истифодаи таҷрибаи давлатҳои хориҷӣ метавонад ба ислоҳоти қонунгузори

миллӣ бо назардошти манфиатҳои давлат ва ҷомеа замина гузорад. Дар маҷмӯъ, таҳлили муқоисавӣ ҳамчун воситаи муҳимми рушди илми ҳуқуқи ҷинойтӣ баромад мекунад.

Дар кодексҳои ҷинойтии давлатҳои аъзои ИДМ ҳифзи ҳуқуқӣ-ҷинойтии муҳити зист мавҷуд аст, ки дар ҳар яке аз онҳо шикори ғайриқонунӣ дар моддаи алоҳида муқаррар шудааст. Объекти ин ҷинойт муносибатҳои ҷамъиятии марбут ба ҳифзи олами ҳайвонот ва истифодаи оқилонаи ҳайвоноти ваҳшӣ мебошад [144, с. 117]. Шикори ғайриқонунии объектҳои олами ҳайвонот ба яке аз самтҳои ҷинойтҳои муташаккили байналмилалӣ табдил ёфта, барои мубориза бо он давлатҳои аъзои ИДМ, ба монанди Арманистон, Беларусия, Қазоқистон, Қирғизистон, Молдова, Озарбойҷон, Русия, Туркменистон ва Узбекистон талошҳои муштаракӣ муайянро анҷом додаанд. Бинобар ин, таҳлили қонунгузориҳои ҷинойтии кишварҳои мазкур оид ба масъалаи шикори ғайриқонунӣ аз ҷумлаи масъалаҳои мубрам арзёбӣ гардида, дар тақмили қонунгузориҳои ҷинойтии ҚТ мусоидат менамоянд.

Асоси қонунгузориҳои кишварҳои аъзои ИДМ ин санадҳои қабулнамунадаи ҳуди ИДМ, аз ҷумлаи Кодекси намунавии ҷинойтии ИДМ ба ҳисоб меравад. ҚТ низ дар таҳияи қонунгузориҳои ҷинойтӣ ба санади мазкур таъяс намунадааст. Ба ақидаи бештари муҳаққиқони ватанӣ, ки дар соҳаи ҳуқуқи ҷинойтӣ, алаҳхусус намунаҳои алоҳидаи ҷинойтҳо таҳқиқот мебаранд, ба монанди А.И. Сафарзода [196, с. 396], Ш.Н. Саидов [195, с. 179], Н.А. Қудратов [185, с. 216], Р.И. Шарипов [200, с. 173], З.Х. Зоқирзода [47, с. 196] ва дигарон қайд менамоянд, ки заминаи асосии қабули КҚ ҚТ-ро Кодекси намунавии ҷинойтии ИДМ ташкил медиҳад. М.Ҷ. Раҳмонзода дар ин хусус менависад, ки «ба истиснои Узбекистон дигар ҳамаи кишварҳои аъзои собиқ Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шуравии Сотсиалистӣ дар таҳияи қонунгузориҳои ҷинойтии худ аз Кодекси намунавии ҷинойтии ИДМ истифода бурдаанд» [162, с. 150]. Ба андешаи Н.А. Қудратов, «ҳарчанд қонунгузориҳои ҷинойтии давлатҳои аъзои ИДМ аз Кодекси намунавии ҷинойтии ИДМ пайравӣ намуда бошанд ҳам,

омӯзиши алоҳидаи онҳо зарур аст. Зеро, имрӯз онҳо субъекти мустақили ҳуқуқи байналмилалӣ буда, дорои қонуни ҷиноятӣ худ мебошанд ва таҳлили муқоисавии онҳо метавонад барои баратараф намудани камбудихо ва мукамалгардии қонуни ҷиноятӣ Тоҷикистон асос бошанд» [185, с. 38]. Бо ин назардошт, метавон гуфт, ки таҳлили муқоисавии қонунгузори ҷиноятӣ кишварҳои аъзои ИДМ оид ба масъалаи шикори ғайриқонунӣ метавонад дар такмили қонунгузори ҷиноятӣ кишвар оид ба масъалаи мазкур мусоидат наояд. Ҳамзамон, дар натиҷаи таҳлил бартариятҳо ва камбудихои қонунгузори ҷорӣ дар самти шикори ғайриқонунӣ муайян карда мешаванд.

Таҳлили қонунгузори давлатҳои аъзои ИДМ нишон медиҳанд, ки қонунгузори ҷиноятӣ шикори ғайриқонуниро муқаррар менамоянд. Аз ҷумла, КЧ Ҷумҳурии Арманистон – м. 294 [13], КЧ Ҷумҳурии Беларусия – м. 282 [14], КЧ Ҷумҳурии Қазоқистон – м. 337 [15], КЧ Ҷумҳурии Қирғизистон – м. 310 [16], КЧ Ҷумҳурии Молдова – м. 233 [17], КЧ Ҷумҳурии Озарбойҷон – м. 258 [18], КЧ ФР – м. 258 [19], КЧ ҚТ – м. 232 [2], КЧ Ҷумҳурии Туркманистон – м. 359 [20] ва КЧ Ҷумҳурии Узбекистон – м. 202 [21].

Дар қонунгузори ҷиноятӣ кишварҳои номбурда номи модда оид ба масъалаи баррасишаванда «шикори ғайриқонунӣ» номгузори шудааст, ба истиснои қонунгузори ҷиноятӣ Қирғизистон ва Узбекистон. Дар қонунгузори Ҷумҳурии Қирғизистон «шикори ғайриқонунӣ ё гирифтани моҳӣ ё ҳайвоноти обӣ», дар қонунгузори ҷиноятӣ Ҷумҳурии Узбекистон бошад, шикори ғайриқонунӣ бо номи «вайрон кардани тартиботи истифодаи олами ҳайвоноту наботот» муқаррар шудааст.

Барои муфассал шинос шудан ва муайян кардани таносуби қонунгузори ҷиноятӣ кишварҳои зикршуда оид ба шикори ғайриқонунӣ таҳлили меъёрҳои онҳоро дар алоҳидагӣ афзалтар меҳисобем.

Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Арманистон [13], (КЧ Ҷумҳурии Арманистон) ҷавобгарии ҷиноятиро барои шикори ғайриқонунӣ дар м. 294

муқаррар кардааст, ки аз ду қисм иборат мебошад. Қисми якуми модда аз чаҳор банд иборат буда, дар он чаҳор ҳолати содир намудани шикори ғайриқонунӣ муқаррар шудааст. Аз ҷумла, дар он истифодаи воситаҳои шикор ва несту нобуд кардан ва зарари калон дарҷ гардидааст. Қисми дуюми модда бошад, ҷавобгариро барои шахси мансабдор ва гурӯҳ бо маслиҳати пешакӣ муқаррар менамояд.

Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Беларусия [14], (минбаъд – КҶ Ҷумҳурии Беларусия) дар моддаи 282 ҷавобгариро барои шикори ғайриқонунӣ муқаррар намудааст, ки аз 4 қисм иборат буда, қисми якумаш хориҷ карда шудааст. Қисми дуюми моддаи мазкур ҷавобгариро барои шикори ғайриқонунӣ бо субъекти умумӣ муқаррар карда, дар фарқият аз дигар қонунгузорӣ истифодаи воситаҳои расонандаи зарари калонро дар қисми алоҳида (4) ҷудо кардааст. Дар қисми сеюм, ҷавобгарӣ барои субъекти махсус бо истифодаи мақоми хизматӣ муқаррар шудааст, вале фарқияташ дар он аст, ки шахси доғи судидоштаро низ фаро мегирад.

Ҳамчун хусусиятҳои, ки ба Кодекси мазкур хосанд ва ба КҶ ҚТ хос нестанд, инҳоро метавон ном бурд:

а) дар эзоҳи боби 26 КҶ Ҷумҳурии Беларусия мафҳуми ҷиноятҳои ба муқобили бехатарии экологӣ ва муҳити зистро дар бар мегирад, ки кирдорҳои барои ҷамъият хавфноки қасдан ё аз беэҳтиётӣ содиршударо эътироф мекунад, ки ба замин зарар расонидаанд ё расонида метавонанд; обҳо, сарватҳои зеризаминӣ, ҷангал, олами набототу ҳайвонот, атмосфера ва дигар объектҳои табиӣ, сарфи назар аз шакли моликият, ки чунин қонунҳо дар бораи ҳифзи муҳити зист татбиқ мешаванд. Инчунин, дар б. 2 эзоҳ андозаи зарари калон ва махсусан калон оварда шудааст;

б) дар моддаҳои Кодекс шакли гуноҳ бевосита нишон дода шудаанд. Масалан, м. 263 КҶ Ҷумҳурии Беларусия барои қасдан несту нобуд ё вайрон кардани ёдгориҳои табиӣ, ё дигар объектҳо ва маҷмааҳои табиӣ махсус муҳофизатшаванда ҷавобгарӣ пешбинӣ мекунад;

в) ҷавобгарии аъзои комиссияҳои қабули давлатӣ, объектеро, ки талаботи бехатарии экологӣ риоя нашудаанд, қабул кардаанд, ба таркиби махсус ҷудо карда шуда бошад, ки аз беэҳтиётӣ боиси марги инсон, ё бемории одамон, ё расондани зарари махсусан калон гардида бошад (м. 266 КҶ Ҷумҳурии Белорусия);

г) дар м. 270 КҶ Ҷумҳурии Белорусия ҷазо барои нест кардан ё вайрон кардани ботлоқзорҳо дар натиҷаи беэҳтиётна муносибат кардан ба оташ, ё дигар манбаъҳои хавфи зиёд, ки зарари махсусан калон расонидааст;

д) дар баъзе ҳуқуқвайронкуниҳо барои дар давоми як сол такроран содир намудани ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ҷавобгарӣ пешбинӣ шудаанд (масалан, м. 271 КҶ Ҷумҳурии Белорусия «вайрон кардани қоидаҳои ҳифзи сарватҳои зеризаминӣ»);

е) масъулият барои кирдорҳои беэҳтиётӣ, ки боиси аз байн рафтани объекти об гардидааст, дар м. 273 КҶ Ҷумҳурии Белорусия пешбинӣ шудааст;

ё) дар м. 281 КҶ Ҷумҳурии Белорусия «Шикори ғайриқонунӣ ё дигар ҳайвоноти обӣ» ва м. 282 КҶ Ҷумҳурии Белорусия «Шикори ғайриқонунӣ» ҳамчун аломати бандубасткунанда, сайд (шикор)-и ҳайвонот, бешубҳа барои шахси гунаҳгор, ки ба «Китоби сурхи Белорусия» дохил шудаанд, ҷудо карда шудааст [14].

Шикори ғайриқонунӣ дар минтақаҳои табиӣ махсус ҳифзшаванда яке аз ҳолатҳои мебошад, ки дар қонунгузори Ҷумҳурии Белорусия муқаррар шудааст. Ба чунин ҳудудҳо ҳудуди мамнуъгоҳҳо, мамнуъгоҳҳои табиат, боғҳои миллӣ ё минтақаҳои офати экологӣ ё минтақаҳои ҳолати фавқулодаи экологӣ дохил мешаванд. Ҳамин тариқ, дар КҶ Ҷумҳурии Белорусия, минтақаҳои ҳолатҳои фавқулодаи экологӣ муайян карда шудаанд, онҳо бояд ҳамчун ҳудудҳои фаҳмида шаванд, ки ба олудагии радиоактивӣ дучор шудаанд ва дар он ҷо режими гузаргоҳ муқаррар карда шудааст [144, с. 117]. КҶ Ҷумҳурии Белорусия дар боби 26 «Ҷиноятҳо бар зидди амнияти экологӣ

ва муҳити зист»-ро пешбинӣ намудааст. Боби мазкур бо таърифи мафҳуми ин намуди ҷинойт оғоз мешавад.

Моддаи 281 КҶ Ҷумҳурии Беларусия ҷавобгариро барои ғайриқонунӣ ҷамъоварӣ кардани моҳӣ ё ҳайвоноти обӣ пешбинӣ мекунад. Дар қ. 1, м. 281 КҶ Ҷумҳурии Беларусия ҷавобгарӣ барои ғайриқонунӣ гирифтани моҳӣ ё ҳайвоноти обӣ бе иҷозати дахлдор ё дар вақти манъшуда ё дар ҷойҳои иҷозатдодашуда ё бо олот, усул ва усулҳои иҷозатдодашуда дар давоми як соли баъди таъйини ҷазои маъмурӣ барои ҷунин ҳуқуқвайронкунӣ пешбинӣ шудааст. Ин кирдорҳо бо қорҳои ҷамъиятӣ, ҷарима ё ҳабс ба муҳлати то се моҳ ҷазо дода мешаванд.

Қисми 2, м. 281 КҶ Ҷумҳурии Беларусия барои ғайриқонунӣ сайд кардани моҳӣ ё ҳайвоноти обӣ, ки зарари қалон расонидааст, сайди моҳӣ ё ҳайвоноти обии ба ҷинойтқор маълум аст, ки ба «Китоби сурхи Беларусия» дохил карда шудааст, ҷавобгариро муқаррар мекунад. Барои ин кирдорҳо бо ҷарима ё ҳабс ба муҳлати то шаш моҳ ё маҳдуд кардани озодӣ ба муҳлати то ду сол ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то ду сол ҷазо дода мешавад.

Дар қ. 3, м. 281 КҶ Ҷумҳурии Беларусия ҷавобгарӣ барои сайди ғайриқонунӣ ё ҳайвоноти обӣ, ки аз ҷониби шахси мансабдор бо истифода аз ваколатҳои хизматиаш содир шудааст, ё ба миқдори махсусан қалон зарар расонидааст, муқаррар кардааст. Ҷазо тибқи ин қоида ҷарима, ё маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян, ё машғул шудан бо фаъолияти муайян, ё ҳабс ба муҳлати аз се то шаш моҳ, ё маҳдуд кардани озодӣ ба муҳлати то се сол, маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то чор сол бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян, ё машғул шудан бо фаъолияти муайян, ё бидуни маҳрум кардан аз ин ҳуқуқ мебошад.

Дар эзоҳи ҳамин модда маблағи зарари қалон ва махсусан қалон муқаррар карда шудааст. Миқдори зиёди зарар дар м. 281 ва 282 КҶ Ҷумҳурии Беларусия маблағи зарарро ба андозаи чил ва бештар аз он

маблағи асосии дар рӯзи содир шудани ҷинойт муқарраршуда, махсусан калон – сад ва бештар аз ин маблағи асосӣ эътироф мекунад.

Кодекси ҷинойтии Ҷумҳурии Қазоқистон [15], (минбаъд – КҶ Ҷумҳурии Қазоқистон) ҷавобгариро барои шикори ғайриқонунӣ дар м. 337 муқаррар кардааст, ки аз 6 қисм иборат мебошад. Маълум мегардад, ки қонунгузории Ҷумҳурии Қазоқистон шикори ғайриқонуниро нисбат ба дигар кишварҳои аъзои ИДМ нисбатан васеътар муқаррар кардааст. Дар қисми якуми моддаи мазкур ҷавобгарӣ барои шикори ғайриқонунӣ бо истифодаи тамоми воситаҳои муқаррар гардида, номгӯйи васеи воситаҳои шикор ё несту нобуд кардан пешбинӣ шудааст. Қисми дуюми модда аз дигар қонунгузорӣ фарқ намуда, тақроран содир намудани кирдори қисми якумро ифода мекунад. Қисми сеюм, ҷавобгариро барои шикори ғайриқонунӣ дар ҳайати гурӯҳ ё гурӯҳ бо маслиҳати пешакӣ муқаррар намудааст. Қисми чорум, аз чаҳор банди дигар иборат буда, дар он чаҳор нави содир намудани шикори ғайриқонунӣ, ки хатари ҷамъиятии калон доранд, муқаррар шудааст. Қисми панҷуми модда хориҷ карда шудааст ва дар қисми шашум, се ҳолати дигари содир намудани шикори ғайриқонунӣ муқаррар шудааст. Таҳлили меъёрҳои моддаи мазкур нишон медиҳад, ки қонунгузории ҷинойтии Ҷумҳурии Қазоқистон андозаи зарари дар натиҷаи шикори ғайриқонунӣ расонидашударо ба чор гурӯҳ ҷудо кардааст: зарари начандон калон (қисми якуми модда), зарари дараҷаи миёна (қисми дуюми моддаи мазкур), зарари калон (қисми чоруми модда) ва зарари махсусан калон (қисми шашуми модда).

Аломатҳои, ки тарафи объективии ҷинойтро дар КҶ Ҷумҳурии Қазоқистон ташкил медиҳанд, дорои хусусияти шабеҳ буда, кирдорҳои зерини ҷинойтиро фарқ мекунанд: шикори ғайриқонунӣ, бе иҷозати дахлдор, ё дар минтақаҳои мамнуъ, ё дар вақтҳои мамнуъ ё бо асбобу усулҳои манъшуда. Ҳангоми таҳлили меъёрҳои ҳуқуқи ҷинойтӣ маълум гардид, ки усули содир намудани ҷинойт истифодаи воситаи нақлиёти механикӣ ё ҳавопаймо, моддаҳои тарқанда, газ ё дигар усулҳои несткунии оммавии

парандагон ва ҳайвонот мебошад. Дар КҶ Ҷумҳурии Қазоқистон ин истифодаи силоҳи оташфишон, пневматикӣ, тирандозӣ, теғдор, дигар навъҳои олоти шикорӣ, сағҳо, парандагони шикорӣ, нақлиётӣ мебошад [144, с. 117].

Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Қирғизистон [16], (минбаъд – КҶ Ҷумҳурии Қирғизистон) дар м. 310 ҷавобгариро барои шикори ғайриқонунӣ муқаррар менамояд, ки аз се қисм иборат мебошад. Қисми якуми моддаи мазкур ҷавобгариро барои шикори ғайриқонунӣ бо таркиби одӣ муқаррар менамояд. Қисми дуюми модда бошад, истифодаи воситаҳои гуногунро дар содир намудани ҷинояти мазкур пешбинӣ мекунад. Қисми сеюм, аз панҷ банд иборат буда, панҷ ҳолати содир намудани ҷинояти мазкурро муқаррар менамояд.

КҶ Ҷумҳурии Қирғизистон зарари қалонро эътироф мекунад, ки маблағи он аз нишондиҳандаи ҳисобкардаи қонун дар лаҳзаи содир намудани ҷиноят дусад маротиба зиёдтар аст [144, с. 118]. Хусусияти фарқкунанда дар он аст, ки дар моддаи мазкур якбора ҷавобгарӣ барои ду намуди ҷиноят муқаррар шудааст. Зеро дар қонунгузории дигар кишварҳо ҷавобгарӣ барои шикори ғайриқонунӣ ва гирифтани моҳию дигар ҳайвонҳои обӣ дар моддаҳои алоҳида муқаррар шудаанд. Фарқияти дигар дар он ифода меёбад, ки дар моддаи мазкур ҷавобгарӣ барои расонидани зарар дар ҳолати беэҳтиётӣ муқаррар шудааст ва дар қонунгузории дигар кишварҳо ба назар намерасад.

Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Молдова [17], (минбаъд – КҶ Ҷумҳурии Молдова) ҷавобгарии ҷиноятиро барои шикори ғайриқонунӣ дар м. 233 муқаррар кардааст, ки аз ду қисм иборат мебошад. Қисми якуми модда ҷавобгариро барои таркиби одии содир намудани шикори ғайриқонунӣ пешбинӣ намуда, қисми дуюм бошад, субъекти махсус – шахси мансабдор ва ҷамъиятиро муқаррар мекунад. Фарқияти моддаи мазкур аз дигар қонунгузорӣ дар он аст, ки дар қисми якум дар диспозитсия андозаи ниҳони зарар нишон дода шудааст.

Шикори ғайриқонунӣ, ки шахс бо истифода аз мақоми хизматӣ содир кардааст, тафовут дар КҶ Ҷумҳурии Молдова пешбинӣ шуда, дар он муқаррар шудааст, ки шикори ғайриқонунӣ аз ҷониби шахси ҷамъиятӣ ё шахси иҷроқунандаи вазифаи масъулиятноки давлатӣ содиршуда низ кирдори ба ҷамъият хавфнок ҳисобида мешавад [144, с. 118].

Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Озарбойҷон [18], (минбаъд – КҶ Ҷумҳурии Озарбойҷон) дар м. 258 ҷавобгариро барои шикори ғайриқонунӣ муқаррар кардааст, ки аз се қисм ва эзоҳ иборат мебошад. Қисми якуми моддаи мазкур содир намудани шикори ғайриқонуниро бе назардошти воситаҳои техникаии расонандаи зарари калон, яъне дар шакли одӣ муқаррар кардааст. Қисми дуюм, аз ҷаҳор банд иборат буда, ҷаҳор ҳолати содирнамоии шикори ғайриқонуниро пешбинӣ мекунад. Қисми сеюми модда бошад, аз ду банд иборат буда, ду ҳолати нисбатан вазнини содир намудани шикори ғайриқонуниро муқаррар менамояд. Аз ҷумла, содир намудани кирдори мазкур аз ҷониби шахси мансабдор бо истифода аз мақоми хизматӣ ва гурӯҳи муташаккил. Дар моддаи мазкур ду намуди зарар – начандон вазнин ва зарари калон муқаррар шудааст, ки андозаи онҳо дар эзоҳи модда бисёр хуб шарҳ дода шудааст.

Аз гузаронидани таҳлили муқоисавии моддаҳои 256, 258 КҶ Ҷумҳурии Озарбойҷон ва моддаҳои 230 ва 232 КҶ ҚТ, метавон хулоса кард, ки ин моддаҳо бисёр хусусиятҳои умумӣ доранд. Бо вучуди ин, фарқиятҳо низ мавҷуданд. Ҳамин тавр, тибқи моддаҳои 256 ва 258 КҶ Ҷумҳурии Озарбойҷон ҷазои вазнинтарро нисбат ба моддаҳои 230 ва 232 КҶ ҚТ пешбинӣ мекунад. Моддаҳои 256 ва 258 КҶ Ҷумҳурии Озарбойҷон қайди муайянқунандаи ҳаҷми зарарро дар бар мегирад. Чунин ба назар мерасад, ки дар қонунгузорӣ муттаҳидсозӣ ва мушаххас кардани мафҳумҳои «зарари калон» ва «зарари махсусан калон» дар КҶ Ҷумҳурии Озарбойҷон ба муборизаи муассиртар алайҳи ҷиноятҳо дар соҳаи ҳифзи олами ҳайвонот мусоидат намуда, инчунин, фарқияти равшан аз ҳуқуқвайронкунии маъмури

хизмат мекунад. Чунин таҷрибаи мусбати Ҷумҳурии Озарбойҷон метавонад барои такмили муқаррароти қонуни ҷинойтӣ, ки ҷавобгарӣ барои шикор (сайд)-и ғайриқонунии захираҳои биологии обӣ ва шикори ғайриқонунӣ дар ҶТ пешбинӣ шудааст, истифода шавад. Маврид ба зикр аст, ки дар м. 232 КҶ ҶТ эзоҳ муқаррар нашудааст, аз ин рӯ, андозаи зарари калон тибқи меъёри дигар муайян карда мешавад. Дар ин хусус дар тафсири КҶ ҶТ қайд гардидааст, ки мафҳуми зарари калон, ки оқибати ҷинойтҳои пешбиниамудаи ҳамин модда мебошад, дар эзоҳи м. 236 КҶ ҶТ нишон дода шудааст [118, с. 481].

Шикори ғайриқонунӣ, ки расонидани зарари калон, масалан, дар КҶ Ҷумҳурии Озарбойҷон ба андозаи аз чорсад то як ҳазор манат баробар мебошад, КҶ Ҷумҳурии Қазоқистон ифодаи арзиши хароҷоти заруриро барои барқарор кардани муҳити зист ва ҳосиятҳои истеъмолии захираҳои табиӣ дар ҳаҷми сад нишондиҳандаи моҳонаи ҳисобӣ ё бештар аз он эътироф мекунад [144, с. 118].

Ҷавобгариҳои ҷинойтӣ барои шикори ғайриқонунӣ дар м. 258 КҶ ФР [19], пешбинӣ гардида, аз ду қисм ва эзоҳ иборат мебошад. Қисми якуми моддаи мазкур ҷавобгариро барои шикори ғайриқонунӣ дар ҳолатҳои расонидани зарари калон; дар ҳудудҳои табиӣ махсус ҳифзшаванда ё дар минтақаи офати экологӣ ё дар минтақаи фавқулодаи экологӣ. Дар қ. 2, м. 258 КҶ ФР ҷавобгарӣ барои содир намудани шикори ғайриқонунӣ аз ҷониби шахс бо истифода аз мақоми хизматӣ ё аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ ё аз ҷониби гурӯҳи муташаккил пешбинӣ гардидааст. Тавре маълум мегардад, қисмҳои меъёри моддаи мазкур вобаста ба субъект ҷудо карда шудааст: дар қисми якум, субъекти умумӣ ва дар қисми дуюм, субъекти махсус.

Дар эзоҳи м. 258 КҶ ФР андозаи зарари калон ва махсусан калон нишон дода шудааст. Тибқи он, зарари калон дар моддаи мазкур зараре эътироф карда мешавад, ки тибқи меъёрҳо ва усулҳои тасдиқнамудаи Ҳукумати ФР

ҳисоб карда шуда, зиёда аз чихил ҳазор рубл, махсусан калон бошад, яксаду бист ҳазор рубл ба ҳисоб меравад. Дар таносуб аз дигар кодексҳои давлатҳои аъзои ИДМ, КҶ ФР тартиби муайян намудани зарарро барои шикори ғайриқонунӣ бо тартиби муқаррарнамудаи Ҳукумат муайян намудааст. Бо ин мақсад, қарори Ҳукумати ФР тасдиқи усулҳои ҳисоб кардани зарари калон ва махсусан калон барои мақсадҳои м. 258 КҶ ФР аз 10 июни соли 2019, №750 [205], қабул гардидааст.

Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Туркманистон [20], (минбаъд – КҶ Ҷумҳурии Туркманистон) ҷавобгарии ҷиноятиро барои шикори ғайриқонунӣ дар м. 359 муқаррар кардааст, ки аз як қисм ва эзоҳ иборат мебошад. Тавре аз мазмуни моддаи мазкур бармеояд, дар он тамоми қисмҳо ва бандҳои, ки дар қонунгузориҳои дигар кишварҳо муқаррар шуда буданд, дар як меъёр пешбинӣ гардидаанд. Дар эзоҳ бошад, андозаи зарари калон муқаррар шудааст. Меъёри моддаи мазкур танҳо зарари калонро муқаррар намуда, истифодаи воситаҳои хатарнокро ишора менамояд, вале зарари махсусан калонро пешбинӣ накардааст.

Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Узбекистон [21], (минбаъд – КҶ Ҷумҳурии Узбекистон) ҷавобгарии ҷиноятиро барои шикори ғайриқонунӣ дар м. 202 муқаррар намудааст, ки аз се қисм ва эзоҳ иборат мебошад. Қисми якуми модда ҷавобгариро барои вайрон кардани тартиботи шикор муқаррар намуда, қисми дуюм бошад, содир намудани ҷинояти мазкурро дар ҳолати расонидани зарари калон аз ҷониби гурӯҳ бо маслиҳати пешакӣ пешбинӣ намудааст. Қисми сеюм, аз ҳафт банд иборат буда, ҳафт ҳолати содир намудани ҷиноятро муқаррар месозад. Фарқияти меъёри мазкур аз дигар қонунгузориҳо дар он аст, ки ду масъала дар як модда муқаррар карда шудааст ва ҳамзамон, эзоҳи он аз дигар муқарраротҳо фарқ мекунад. Дар эзоҳи моддаи мазкур муқаррар шудааст, ки дар ҳолати ҷуброни зарари моддии расонидашуда ба андозаи се баробар ва зарари ба намудҳои нодири набототу ҳайвоноти ба «Китоби сурхи Узбекистон» воридгардида ба андозаи

панҷ баробар, ҷазо дар намуди маҳдуд кардани озодӣ ва ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ татбиқ карда намешавад.

Ҳамин тавр, дар натиҷаи таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузорию ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба шикори ғайриқонунӣ бо қонунгузорию давлатҳои дигари аъзои ИДМ оид ба шикори ғайриқонунӣ ба ҳулосаҳои зерин омадан мумкин аст:

1. Дар баробари дигар давлатҳои аъзои ИДМ, Ҷумҳурии Тоҷикистон низ оид ба муҳофизати табиат ва олами ҳайвонот диққати бештар медиҳад. Масалан, иҷрои функцияи экологӣ дар баробари мақомоти махсусгардонидашуда (Кумитаи ҳифзи муҳити зисти назди Ҳукумати ҚТ), инчунин, ба зиммаи Раёсати экологӣ ва сайёҳии Вазорати корҳои дохилии ҚТ ҳамчун мақомоти ҳифзкунанда гузошта шудааст. Илова бар ин, омӯзиши қонунгузорию кишварҳои аъзои ИДМ нишон дод, ки дар роҳандозии робитаҳои касбӣ бо мақомоти ҳифзи ҳуқуқ бо мақсади аз ҳамдигар омӯхтани таҷрибаи андӯхта дар соҳаи ҳифзи муҳити зист ва олами ҳайвонот нақши муҳим дорад, ки дар мубориза бо ин намуди ҷиноят низ мусоидат мекунад.

2. Субъекти ҷиноят дар меъёрҳои таҳлилшудаи қонунгузорию давлатҳои аъзои ИДМ умумӣ мебошад, яъне он бояд дорои аломатҳои асосӣ бошад: шахси воқеӣ, мукаллафӣ, ки ба синни ба ҷавобгарии ҷиноятии муқаррарнамудаи қонунгузорӣ расидааст. Дар қисми дигари меъёр субъекти махсус, яъне шахсе, ки аз мақоми хизматиаш истифода мебарад, шахси мансабдори давлатӣ ё шахсе, ки вазифаи масъулиятноки давлатиро иҷро мекунад, пешбинӣ шудааст. Аз тарафи субъективӣ дар ҳамаи меъёрҳои ҳуқуқи ҷиноятии таҳлилшуда шакли гунаҳкориро қасди бевосита, яъне, шахс ба ҷамъият хавфнокии кирдорро дарк карда, имкон ва ногузирии ба амал омадани оқибатҳои ба ҷамъият хавфнокиро пешгӯӣ мекунад ва ба вучуд омадани онҳоро мехоҳад, дар бар мегирад.

БОБИ 2. ТАВСИФИ ҲУҚУҚИ ЧИНОЯТИИ ШИКОРИ ҒАЙРИҚОНУНӢ

2.1. Объект ва предмети шикори ғайриқонунӣ

Объект ва предмети шикори ғайриқонунӣ яке аз унсурҳои умумии таркиби ҷиноят ва татбиқи меъёрҳои қонунгузорӣ оид ба ҷинояти мазкур дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ ба ҳисоб рафта, аҳаммияти калон дорад. То имрӯз ба таври умум эътироф шудааст, ки таркиби ҷиноят аз чор унсурӣ асосӣ иборат аст: объекти ҷиноят, тарафи объективӣ ҷиноят, тарафи субъективӣ ҷиноят ва субъекти ҷиноят. Вале мутаассифона, дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ то имрӯз ақидаҳои ягона дар бораи аломатҳои, ки мазмуни унсурҳои зикршударо ташкил диҳанд, вучуд надорад. Ҳангоми муайян ва тафсири аломатҳои ҷиноятҳои мушаххас гуногунандешӣ бисёр вучуд дорад. Дар баробари ин, таҳқиқи ин аломатҳо раванди мусбат аст, ки дар ниҳоят мундариҷаи ҳақиқии онҳоро муайян мекунад.

Чунин ба назар мерасад, ки аз ҳамаи унсурҳои таркиби ҷиноят объект мураккабтарин ба ҳисоб меравад, зеро якҷанд равишҳо барои муайян кардани он, ки ба ҳамдигар мувофиқат намекунанд, дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ идома доранд. Бандубасти дурусти шикори ғайриқонунӣ, муносибати он бо ҷиноятҳои ба ҳам алоқаманд, фарқ кардани он аз ҷиноятҳои дигар, муқаррар намудани аломатҳои предмети ҷиноят аз дарки дурусти он вобаста мебошад. Дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ масъалаи мафҳум, моҳият ва намудҳои объект ва предмети ҷинояти шикори ғайриқонунӣ, то ҳол дар шакли зарурӣ таҳқиқ нагардидааст.

Бояд тазаққур дод, ки барои муайян кардани мафҳум ва намудҳои объекти ҷинояти шикори ғайриқонунӣ кушодани моҳияти он зарур мебошад. Зеро новобаста аз баёни мафҳумҳои зиёд оид ба объекти ҷиноят таҳқиқи он дар илм ҳанӯз кушода нашуда боқӣ мемонад. Дар мафҳум ва тафсири унсурҳои таркиби ҷиноятҳои мушаххас ақидаҳои гуногун вучуд доранд.

Ҳамзамон, омӯзиши ин унсурҳо як раванди мусбат мебошад, ки дар ниҳоят имкон медиҳад, ки мазмуни воқеии онҳо дарк карда шавад.

Инак, дар адабиётҳои ватанию хориҷӣ атрофи мафҳуми объекти ҷинойт ба таври васеъ андешаронӣ карда шудааст. Барои осон шудани таҳлили мафҳуми объекти ҷинойти шикори ғайриқонунӣ баёни баъзе аз андешаҳои оид ба мафҳуми объекти ҷинойт лозим меҳисобем. Ба андешаи А.И. Сафарзода, «объекти ҷинойт маҷмуи муносибатҳои ҷамъиятӣ мебошанд, ки бо қонуни ҷинойтӣ ҳифз шуда, ба муқобили онҳо таҷовузи ҷинойтӣ равона шудааст» [196, с. 112]. Объекти ҷинойт ҷузъи ҳатмии таркиби ҷинойт ба шумор меравад. Бидуни объект кирдор ҷинойт эътироф намешавад ё чи хеле ки Б.А. Куринов қайд менамояд, «вҷуд доштани ҷинойти бе объект ғайриимкон аст» [72, с. 60]. Муҳаққиқ С.С. Шарипов ҳам иброз менамояд, ки «муқаррар кардани он ки ба кадом объект кирдори ҷинойтӣ равона гардидааст, ба баҳои дурусти ҳуқуқӣ додани кирдор ва дар ниҳоят, татбиқи дурусти қонуни ҷинойтӣ оварда мерасонад» [202, с. 28]. Дар ин хусус, М.Ҷ. Раҳмонзода низ мегӯяд, ки «объекти ҷинойт – муносибатҳои ҷамъиятӣ мебошад, ки зери ҳимояи қонуни ҷинойтӣ қарор дошта, дар натиҷаи содир намудани ҷинойт ба онҳо зарар расонида мешавад ё таҳти таҳдиди расонидани зарар қарор дода мешаванд» [193, с. 68]. К.Ҷ. Солиев бошад, «объекти ҷинойтро манфиатҳои (арзишҳои) бо қонуни ҷинойтӣ ҳифзшаванда эътироф намуда, зикр менамояд, ки ин манфиатҳо мазмуни муносибатҳои гуногуни ҷамъиятӣ ифода мекунанд» [113, с. 14].

Б.С. Никифоров объекти ҷинойтро ҳамчун «манфиати ҷамъиятӣ, ки ҷинойт ба он равона карда шудааст ва қонуни ҷинойтӣ онро таҳти ҳимояи худ мегирад» муайян менамояд [90, с. 4]. Ба ақидаи М.М. Шарипов, «объекти ҷинойт муносибати ҷамъиятӣ доништа мешавад, ки қонуни ҷинойтӣ онро ҳифз менамояд ва дар натиҷаи таҷовуз, ба он зарар расонида мешавад» [201, с. 51]. А.В. Наумов объекти ҷинойтро ҳамчун «неъмат (манфиат)» муайян мекунад, на ҳамчун «муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки мол (манфиатҳо) медиҳад»

[88, с. 159]. Ҳамзамон, ба сифати объекти ҷиноят манфиатҳо ва неъматҳои эътироф мешаванд, ки онҳоро қонуни ҷиноятӣ ҳифз менамояд ва бо содир кардани ҷиноят ба онҳо зарар расонида мешавад. Ба андешаи А.И. Сафарзода, Ш.Н. Саидов, Н.А. Қудратов объекти ҷиноят «муносибатҳои ҷамъиятӣ доништа мешаванд, ки аз ҷониби қонунгузори ҷиноятӣ ҳифз мегарданд» [109, с. 6].

Ҳамин тавр, аз андешаҳои мазкур бармеояд, ки объекти ҷиноят муносибатҳои ҷамъиятӣ мебошанд, ки ба онҳо кирдори барои ҷамъият хавфнок равона карда шуда, дар натиҷаи содир намудани ҷиноят ба онҳо зарар расонида шудааст ё таҳдиди расонидани зарар ба вуҷуд меояд.

Ба андешаи мо, объекти ҷиноят – ин ҳуқуқ ва неъматҳои моддию маънавӣ ва дигар муносибатҳои ҷамъиятӣ мебошанд, ки қонуни ҷиноятӣ онҳоро зеро ҳифзи худ қарор додааст. Барои муайян кардани объекти ҷиноят дигар равишҳо мавҷуданд, вале масъалаи мафҳум, хусусиятҳо ва моҳияти объекти ҷиноят аз доираи мавзӯи ин таҳқиқот берун мебошад. Бинобар ин, мо дар доираи омӯзиши шикори ғайриқонунӣ ба нуқтаи назари анъанавии дар боло зикршуда таъки мекунем.

Омӯзиши объекти ҷинояти шикори ғайриқонунӣ аз рӯйи таснифоти он ба объекти умумӣ, хелӣ, намудӣ ва бевосита ба мақсад мувофиқ мебошад. Дар ҳуқуқи ҷиноятӣ равиши муқарраршуда аз он иборат аст, ки объекти ҷиноят аз рӯйи амудӣ ва уфуқӣ тасниф карда мешавад. Ҳамин тавр, объектҳои умумӣ, хелӣ, намудӣ, бевосита ва объектҳои асосӣ, иловагӣ ва факултативии ҷиноят ҷудо карда мешаванд [179, с. 42]. Маҳз аз рӯйи низоми мазкур амалӣ намудани таҳқиқотро афзалтар меҳисобем.

Ба ҳайси объекти умумии ҷиноят маҷмуи ҳамаи муносибатҳои ҷамъиятии бо қонунгузори ҷиноятӣ ҳифзшавандае, ки дар вақти содир шудани ҷиноят ба онҳо (шахсият, ҷамъият ва давлат) зарар расонида мешавад, ё таҳдиди расонидани ҷунин зарарро ба вуҷуд меорад, дохил мегарданд. Одатан ба ҷунин сифат, олимон объектҳои дар қ.1, м. 2 ҚҶ ҚТ

муқарраршударо номбар менамоянд, ки мутобиқи он объекти умумӣ ин муносибатҳои ҷамъиятии таъминкунандаи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, амнияти ҷамъиятӣ ва саломатии аҳоли, муҳити зист, тартиботи ҷамъиятӣ ва ахлоқ, моликият, ҳифзи сохти конституционӣ ва амнияти ҚТ аз таҷовузи ҷиноятӣ мебошанд. Таърифи объекти умумӣ имкон медиҳад, ки амали ҷиноятӣ аз амали ғайри қобили қабул ҷудо карда шавад. Сабаб дар он аст, ки объекти умумӣ ҳамчун маҷмуи муносибатҳои иҷтимоие, ки бо қонуни ҷиноятӣ ҳифз карда мешаванд, фаҳмида мешавад. Ташкили дурусти объектҳои умумӣ, бевосита ва факултативии ҷиноят ҳадди ақал кам кардани хатоҳо дар таснифи ҷинояти содиршударо пешакӣ муайян мекунад.

Объекти умумии ҷиноят гурӯҳи муносибатҳои ҷамъиятии якхела ва бо ҳам алоқаманд мебошанд. Дар ин замина, қисми махсуси КҚ ҚТ ба бобҳо тақсим карда шудааст. Муносибанд, объекти умумии шикори ғайриқонунӣ амнияти экологӣ ва муҳити зист мебошад. Ба андешаи И.В. Лавигина, «объекти умумии ҷиноятҳои экологӣ нисбат ба муносибатҳои ҷамъиятӣ барои ҳифзи амнияти ҷамъиятӣ ва тартиботи ҷамъиятӣ хеле васеъ ва мушаххас аст. Ҷиноятҳои экологӣ ҳам ҳуқуқи озодиҳои шахс (расонидани зарар ба саломатӣ ва ҳаёт), молу мулк (расонидани зарари молумулкӣ ба шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ), муносибатҳо дар соҳаи иқтисодиро вайрон мекунанд (зеро захираҳои табиӣ асоси фаъолияти иқтисодӣ мебошанд), дар бораи амнияти ҷамъиятӣ (ба манфиатҳои ҳаётан муҳимми ҷомеа хавф эҷод кардан), беҳатарии башарият (зеро ҳама чиз дар табиат бо ҳам алоқаманд аст ва бӯҳрони экологии як минтақа ба минтақаи дигар бетаъсир буда наметавонад) ва пеш аз ҳама, дар бораи муҳити табиӣ ҳамчун макони табиӣ инсон, ки ба манфиатҳои наслҳои ҳозира ва ояндаи одамон таъсир мерасонанд» [189, с. 62]. Ҳамин тавр, объекти умумии ҷинояти шикори ғайриқонунӣ ин амнияти экологӣ ва муҳити зист ба ҳисоб рафта, аз мазмуни меъёри қ.1, м. 2. КҚ ҚТ бармеояд. Умуман, объекти умумии шикори ғайриқонунӣ муносибатҳои ҷамъиятиё мебошанд, ки амнияти экологӣ ва

муҳити зистро таъмин мекунад, яъне ҳолати ҷамъияте мебошад, ки дар он тамоми иштирокчиён, яъне ҷомеа, инчунин, давлат аз таъсири берунӣ ва дохилӣ муҳофизат карда мешаванд.

Таркиби ҷинойти шикори ғайриқонунӣ, ҳамзамон, дорои объекти хелию намудӣ мебошад. Дар адабиёти ҳуқуқӣ қайд мегардад, ки маҳз объектҳои хелӣ ва намудии ҷинойт бояд мутаносибан номи фаслҳо ва бобҳои муайян кунанд [179, с. 43]. Вобаста ба ин, фаҳмидани мазмуни объекти хелии шикори ғайриқонунӣ аҳаммияти махсус дорад.

Фасли IX ҚҶ ҚТ «Ҷинойтҳо ба муқобили амнияти экологӣ ва муҳити зист» ном дошта, объекти хелии ҷинойти шикори ғайриқонуниро ҳамчун амнияти экологӣ ва муҳити зист муайян мекунад. Дар фасли мазкур боби 24 ба масъалаи ҷинойтҳо ба муқобили амнияти экологӣ ва муҳити зист бахшида шудааст, ки шикори ғайриқонуниро фаро мегирад. Тавре маълум мегардад, номи фасл ва боб якхела мебошанд. Аз сабаби он ки фасл ва бобҳои ҚҶ ҚТ бо ҳамдигар умумият доранд, мазмуни объекти хелӣ ва мазмуни объекти намудии ҷинойтро пурра дар бар мегиранд.

З.Г. Корчева оид ба объекти намудии шикори ғайриқонунӣ, изҳор мекунанд, ки «ба ғайр аз муносибатҳо оид ба муҳофизати табиат, инчунин, манфиатҳои муҳофизати хоҷагии халқ, тартиботи идоракунии, беҳатарии ҷамъиятро низ дарбар мегирад» [60, с. 6]. Ба ин мавқеъ розӣ нашуда, мо чунин назар дорем, ки объектҳои умумӣ ва хоси ҷинойтро бо дигар муносибатҳои ҷамъиятӣ «иловагӣ» алоқаманд кардан мумкин нест. О.Л. Дубовик ва А.Е. Жалинский ба объекти намудии ҷинойти шикори ғайриқонунӣ чунин муносибатҳоро алоқаманд меҳисобанд: «муносибатҳои оммавӣ барои истифодаи оқилонаи муҳити зист ва қисмҳои он; ҳифзи муҳити зист ва ҷузъҳои он; беҳатарии экологӣ» [39, с. 60]. Вай моҳияти муносибатҳои ҷамъиятиро, ки дар натиҷаи ҷинойтҳои мавриди назар вайрон карда шудаанд, пурратар инъикос мекунад, вале он ҳам ба ислоҳнамоӣ ниёз дорад. Дар ин бобат мавқеи И.В. Лавигина нишон медиҳад, ки объекти

намудии ҷинойтҳои дар боби 26 КҶ ФР (боби 24 КҶ ҚТ) ҷойгиршуда «муносибатҳои ҷамъиятии ҳифзи муҳити зисти бо қонуни ҷинойтӣ ҳифзшаванда» мебошанд [156, с. 71].

Аз омӯзиши адабиёти ҳуқуқӣ маълум мегардад, ки аксарияти муаллифон ҳангоми муайян кардани объекти мушаххаси ҷинойтҳои экологӣ ду мафҳумро истифода мебаранд: «амнияти экологӣ» ва «тартиботи муҳити зист». А.М. Плешаков чунин мешуморад, ки мазмуни мафҳумҳои «амнияти экологӣ», «тартиботи экологӣ» ва «речаи истифодаи захираҳои табиӣ» амалан яқсонанд [95, с. 18]. Дар адабиёти ҳуқуқӣ чунин мавқеъ ифода ёфтааст, ки он амнияти экологиро ҷузъи таркибии қонун ва тартиботи экологӣ муайян менамояд. Тибқи ин нуқтаи назар, он ҳолати ҳимояи манфиатҳои ҳаётан муҳимми экологии инсон, пеш аз ҳама манфиатҳоеро ифода мекунад, ки аз ҳуқуқи ӯ ба муҳити солим ва мусоиди зиндагӣ бармеоянд.

Чунин ба назар мерасад, ки моҳияти ҷинойтҳои экологӣ бештар бо имкони расонидани зарар дар натиҷаи содир намудани онҳо маҳз ба муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки амнияти экологӣ ва муҳити зистро таъмин мекунад, зич алоқаманд мебошанд. Бинобар ин, равшан кардани ин категорияҳо зарур аст. Нуқтаи назаре мавҷуд аст, ки ин категорияҳо умуман яқхелаанд, вале мо бо ин розӣ шуда наметавонем. Дар адабиёти илмӣ таърифи амнияти экологӣ хеле зиёданд. Аз ҷумла, Н.А. Лопашенко онро ҳамчун «ҳолати ҳифзи ду ҷузъи ба ҳам алоқаманд: ҳаёт ва саломатии одамон аз таҳдидҳои экологӣ ва муҳити табиӣ аз таъсири манфии фаъолияти инсон» [79, с. 31], муайян мекунад. Ин таъриф ба мақсад мувофиқ мебошад, аммо боиси баҳс дар бораи сабабҳо ва моҳияти таҳдиди экологӣ мегардад, ки аз сатҳи қонуни ҷинойтӣ хеле фаротар аст. Амнияти экологӣ аз нигоҳи Э.Н. Виноградова «ҳамчун низоми тадбирҳои дорои хусусияти сиёсӣ, иқтисодӣ, ташкилӣ, ки ба таҳдидҳо ба манфиатҳои экологии шахс, ҷомеа ва давлат мувофиқанд» [171, с. 29].

Амнияти экологӣ тағйирёбанда буда наметавонад ва аз таҳдидҳои экологии замони мо вобаста мебошад. Гузашта аз ин, он наметавонад «системаи чораҳо» бошад, зеро ин тадбирҳо ба манфиати нигоҳ доштани чунин амният амалӣ карда мешаванд. Бо ҳамин сабаб, мо бо таърифи амнияти экологии пешниҳодкардаи В.В. Сверчков [110, с. 9], низ розӣ буда наметавонем.

Дар асоси м. 1 Қонуни ҚТ «Дар бораи ҳифзи муҳити зист», «муҳити зист – муҳити зисти инсон, маҷмуи чузъиёти муҳити табиӣ, объектҳои табиӣ ва табиӣ антропогенӣ, инчунин, объектҳои антропогенӣ ба ҳисоб меравад. Амнияти экологӣ бошад, дар қонуни мазкур ҳамчун ҳолати муҳофизавии манфиатҳои муҳимми ҳаётии шахс, ҷомеа, муҳити зист аз таҳдидҳое, ки дар натиҷаи таъсиррасонии антропогенӣ ва табиӣ ба муҳити зист, аз ҷумла ба офату фалокатҳои табиӣ алоқаманданд, ифода карда шудааст» [8]. Қонун амнияти экологиро ҳамчун низоми муносибатҳои иҷтимоӣ, ки амнияти экологиро таъмин мекунад, баррасӣ менамояд. Дар ин фаҳмиш, амнияти экологӣ оқибати қонун ва тартиботи экологӣ мебошад, мутаносибан ҳангоми шикори ғайриқонунӣ, ба муносибатҳое, ки қонуният ва тартиботи экологиро таъмин мекунад, зарар расонида мешавад. Мувофиқи ин, мо эътирофи объекти мушаххаси ҷиноятҳои экологиро на ба муҳити табиӣ ва тартиботи экологӣ, балки муносибатҳое, ки қонун ва тартиби муқарраршударо таъмин мекунад, асоснок мешуморем.

Ҳамин тавр, ба андешаи мо, объекти намудии ҷиноятҳои экологиро муҳити зисти мусоид, таъмини амнияти экологӣ, таъмини гуногунии биологӣ, истифодаи оқилона ва самараноки захираҳои табиӣ ташкил медиҳанд. Объекти намудии шикори ғайриқонунӣ аз муносибатҳои ҷамъиятӣ иборат аст, ки амнияти экологӣ ва муҳити зистро таъмин менамояд, яъне чунин ҳолати муҳити табиӣ ва манфиатҳои ҳаётан муҳимми инсон, ки дар он, онҳо аз таъсири манфии эҳтимолии фаъолияти хоҷагидорӣ, ҳолатҳои фавқулоддаи дорои хусусияти табиӣ ва техногенӣ ва оқибатҳои

онҳо бо риояи тартиби муқарраршудаи ҳифз ва қоидаҳои истеъмоли объектҳои ҳайвонот ҳифз карда мешаванд. Дар навбати худ, объекти намудӣ дар доираи объекти умумӣ – муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки амнияти ҷамъиятӣ (ҳамчун ҳолати ҳифзи ҷомеа аз таҳдидҳои дохилӣ ва берунӣ), тартиботи ҷамъиятӣ (ҳамчун ҳолати танзими муносибатҳои ҳамаи субъектҳо таъмин мекунад), ҳамчунин, объекти умумӣ – таҳти ҳифзи муносибатҳои муҳимтарини ҷамъиятӣ қарор дода шудааст, дар бар мегирад.

Объекти бевоситаи шикори ғайриқонунӣ муносибатҳои ҷамъиятӣ мебошад, ки бо қонуни ҷиноятӣ ҳифз карда шуда, ҳадафи таҷовуз ҳангоми содир намудани ҷиноят мутобиқи м. 232 ҚҶ ҚТ ба ҳисоб меравад. Оид ба масъалаи мазкур дар адабиётҳои андешаҳои гуногун вучуд дорад. Аз ҷумла, А.С. Курманов чунин мешуморад, ки «объекти бевоситаи шикори ғайриқонунӣ муносибатҳои ҷамъиятии бо қонуни ҷиноятӣ ҳифзшаванда оид ба истифодаи оқилона ва ҳифзи олами ҳайвонот (ҳайвоноти ваҳшӣ ва парандагон), ки дар ҳолати озодии табиӣ қарор доранд, мебошанд» [187, с. 35]. Е.М. Снитко объекти бевоситаи шикори ғайриқонуниро «ҳамчун муносибатҳои ҷамъиятии таъминкуандаи ҳифз ва нигоҳдории шумораҳои, гуногунии биологии намудҳо ва истифодаи оқилонаи ҳайвонот ва парандаҳои ваҳшӣ, тавозуни экологӣ, инчунин амнияти экологӣ муайян менамояд» [199, с. 46]. Н.А. Лопашенко бошад, «амнияти экологии олами ҳайвонот, устуворӣ ва иқтидори захираҳои табиӣ чунин чузъҳо, ба монанди парандаҳо ва ҳайвонотро объекти шикори ғайриқонунӣ мешуморад» [80, с. 177]. Ба андешаи Б.Н. Звонков, «объекти шикори ғайриқонунӣ тартиби муқарраршудаи истифодаи оқилонаи ҳайвоноти шикорӣ мебошанд, ки моликияти миллӣ ба ҳисоб мераванд». В.К. Глистин бошад, чунин навиштааст: «Объекти бевоситаи шикори ғайриқонунӣ муносибатҳои дар давлати мо муқарраршуда оид ба истифодаи ҳайвоноти ваҳшӣ барои эҳтиёҷоти шахсӣ ва эҳтиёҷоти хоҷагии халқ мебошанд» [174, с. 271].

Таҳлили андешаҳои мазкур нишон медиҳанд, ки онҳо аз рӯи мазмун алоқаманд буда, ба предмети ҷинояти мазкур алоқамандӣ доранд. Яъне, вобаста ба предмети ҷиноят (олами ҳайвоноту наботот ва ғ.) олимони мафҳуми объекти бевоситаи ҷинояти шикори ғайриқонуниро пешниҳод кардаанд.

Объектҳои дар м. 6 Қонуни ҚТ «Дар бораи ҳифзи муҳити зист» дар маҷмуъ объектҳои ҷиноятҳои экологӣ муқаррар карда шудаанд. Аз низоми объектҳои дар моддаи болозикр пешбинишуда объекти бевоситаи ҷинояти шикори ғайриқонунӣ бармеояд. Мувофиқи б. 4, қ. 1, м. 6 Қонуни ҚТ «Дар бораи ҳифзи муҳити зист», олами ҳайвонот объекти ҳифзи муҳити зист муқаррар гардидааст [8]. Чунин муқаррарот дар б. 6, қ. 2, м. 18 Қонуни ҚТ «Дар бораи арзёбии таъсиррасонӣ ба муҳити зист» [9], пешбинӣ гардидааст. Объекти бевоситаи ҷиноят бо муносибатҳои мушаххаси иҷтимоӣ муайян карда мешавад, ки таҳти ҳимояи қонунгузор бо меъёри мушаххаси ҳуқуқи ҷиноятӣ қарор дорад ва дар маҷмуъ метавон гуфт, ки объекти шикори ғайриқонунӣ мебошад.

Дар адабиёти илмӣ таснифи объекти бевоситаи ҷиноят ба асосӣ, иловагӣ ва факултативӣ низ васеъ паҳн шудааст. Аз ҷумла, зикр мегардад, ки вобаста ба самти уфуқӣ се намуди объекти бевоситаи ҷиноятро фарқ мекунанд: объекти асосӣ, иловагӣ ва факултативӣ [128, с. 103; 129, с. 107]. Аҳаммияти амалии ин таснифот дар ҳолатҳои зоҳир мешавад, ки агар як ҷиноят ба якчанд муносибатҳои ҷамъиятӣ зарар расонад. Ҳамин тавр, таснифоти уфуқии объекти бевоситаи ҷиноят ба объектҳои асосӣ, иловагӣ ва факултативӣ тақсим кардани онро дар назар дорад. Объекти асосии бевоситаи ҷиноят чун анъана муносибатҳои ҷамъиятӣ эътироф мешаванд, ки ҳамеша ҳангоми содир кардани ҷиноят зарар мебинанд (ё таҳдиди расонидани зарар ба вучуд меояд). Объекти асосии ҷиноят ин муносибати ҷамъиятӣ мебошад, ки пеш аз ҳама ҳангоми қабул кардани меъёри ҳуқуқи ҷиноятӣ таҳти ҳимоя қарор мегирад. Кирдори аз ҷиҳати ҷамъиятӣ хавфнокӣ

чинояткор ба вайрон кардани чунин муносибатҳои ҷамъиятӣ нигаронида шудааст.

Дар м. 232 КҶ ҚТ муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи истифодаи оқилона ва ҳифзи парандагон ва ҳайвоноти ваҳшӣ муқаррар шуда, онҳо аз ҷониби қонунгузор ҳимоя карда мешаванд ва ин меъёр бо мақсади таъмини истифодаи оқилона, самаранок ва ҳифзи онҳо пешбинӣ гардидааст. Объекти асосӣ ҳамон объектест, ки дар сурати ҷой надоштани таҷовуз ба он таркиби ҷинойти дахлдор низ мавҷуд нест. Чунин ба назар мерасад, ки маҳз объекти асосӣ бештар дараҷаи ба ҷамъият хавфнокии таҷовузро инъикос месозад ва қонунгузор ҳангоми таҳияи меъёри ҳуқуқи ҷинойтӣ дар навбати аввал онро зери ҳифз қарор медиҳад [128, с. 103]. Объекти иловагӣ муносибатҳои ҷамъиятиё эътироф мешаванд, ки он вобаста ба расонидани зарар ба объекти асосӣ ҳалалдор шуда, бевосита дар меъёрҳои қонуни ҷинойтӣ инъикос ёфтаанд [129, с. 107]. Объекти асосӣ имкон медиҳад, ки шикори ғайриқонунӣ аз ҷинойтҳо ба муқобили моликият фарқ карда шаванд. Объекти асосии бевоситаи шикори ғайриқонунӣ муносибатҳои ҷамъиятиё мебошад, ки гуногунии биологии парандагон ва ҳайвоноти ваҳшӣ, инчунин, тартиби муқарраршудаи ҳифз ва истеҳсоли онҳоро таъмин мекунанд.

Объекти иловагӣ муносибатҳои ҷамъиятиё мебошанд, ки ҳангоми содир намудани ҷинойти мушаххас ҳамеша зарар мебинанд, ё мавриди таҳдид қарор мегиранд. Фаҳмиши мазкури мазмуни объекти иловагӣ имкон медиҳад, ки муносибатҳои моликиятӣ дар шикори ғайриқонунӣ ба расмият шинохта шаванд. Таҳти объекти иловагӣ муносибатҳои ҷамъиятиё фаҳмида мешаванд, ки дар робита бо расонидани зарар ба объекти асосӣ, бевосита дар меъёри мушаххаси қонуни ҷинойтӣ инъикос ёфтаанд. Ба андешаи А.С. Курманов, «ҳангоми шикори ғайриқонунӣ объекти иловагии ҳатмии ҷинойт мавҷуд аст, ки дар муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи фаъолияти иқтисодии давлат ифода ёфтааст» [130, с. 105]. Маълум мегардад, ки объекти иловагии таркиби ҷинойти шикори ғайриқонунӣ муносибатҳои ҷамъиятӣ оид ба фаъолияти

иктисодии давлат дар соҳаи моликиятдорӣ мебошанд. Зеро ҳамаи предметҳои шикори ғайриқонунӣ ба сарватҳои табиӣ давлат шомил буда, давлат онҳоро ҳифз менамояд.

Объекти факултативӣ аломати ҳатмии таркиби ҷинойти мушаххас ба ҳисоб намеравад, зеро мавҷудияти он ба бандубасти ҷинойт таъсир нашошта, дараҷаи барои ҷамъият хатарнокиро зиёд намекунад, танҳо ҳангоми таъини ҷазо ба инобат гирифта мешавад [136, с. 59]. Р.Б. Осокин чунин мешуморад: «Ҳангоми шикори ғайриқонунӣ объекти бевоситаи факултативӣ, ки муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи фаъолияти иқтисодии давлат, аз ҷумла олами ҳайвонот, ки ба моликияти давлатӣ тааллуқ доранд, ифода ёфтааст» [161, с. 95]. В.Я. Татсий нуқтаи назарро асоснок менамояд, ки мувофиқи таркиби он «муносибати ҷамъиятӣ аз унсурҳои зерин иборат мебошанд: 1) субъектҳои муносибатҳои ҷамъиятӣ; 2) фаъолияти дорои аҳаммияти ҷамъиятӣ (робитаи иҷтимоӣ) ҳамчун мазмуни муносибатҳо; 3) объекте, ки вобаста ба он муносибат вучуд дорад» [120, с. 16].

Аз андешаҳои баёнгардида бармеояд, ки объекти факултативӣ ба аломати ҳатмии таркиби ҷинойт шомил намебошад ва дар бандубасти ҷинойт таъсир нарасонида, ба ҷамъият хавфнокии кирдори мазкурро низ зиёд намекунад, балки танҳо дар мавриди таъини ҷазо ба он эътибор дода мешавад. Шикори ғайриқонунӣ чун дигар ҷинойтҳо дорои таркиби худ буда, дар он объект мавқеи асосиро ишғол менамояд. Аз таҳлил бармеояд, ки шикори ғайриқонунӣ дорои объектҳои умумӣ, хелӣ, намудӣ, бевосита, (асосӣ, иловагӣ ва факултативӣ) мебошад. Объектҳои мазкурро қонунгузории ҷинойтии кишвар мавриди танзим қарор додааст.

Таҳқиқот нишон дод, ки Фасли IX ва боби 24 КҶ ҚТ «Ҷинойтҳо ба муқобили амнияти экологӣ ва муҳити зист», номи яхела доранд. Ба андешаи мо, дар гузоштани номи фаслу боби мазкур тартиби истифодаи муҳити зист ба инобат гирифта нашудааст. Дар баъзе аз қонунгузории кишварҳои хориҷӣ низ номи фасл ва бобе, ки шикори ғайриқонуниро муқаррар мекунанд, яхела

муқаррар шудааст. Аз ҷумла, дар КҶ ФР ва КҶ Ҷумҳурии Беларусия. Аммо, муқаррароти қонунгузориҳои ҷинойтии Ўзбекистон қобили таваҷҷуҳ мебошад, зеро фасл – «Ҷинойтҳо дар соҳаи экология» ва боб – «Ҷинойтҳо дар соҳаи ҳифзи муҳити зист ва истифодаи табиат» номгузорӣ шудааст. Ғайр аз ин, дар қонунгузориҳои дигар кишварҳо низ, дар номи боб ибораи «истифодаи табиат» муқаррар шудааст, ки ба андешаи мо, қобили қабул мебошад. Зеро аксари моддаҳои дар боби мазкур муқарраршуда асосан тартиби истифодаи табиат ва сарватҳои табииро ифода мекунад. Бо ин назардошт, беҳтар меҳисобем, ки номи боби 24 КҶ ҚТ дар чунин шакл иваз карда шавад: «Ҷинойтҳо ба муқобили амнияти экологӣ ва тартиби истифодаи муҳити зист».

Яке аз ҷанбаҳои муҳимтарин ва дар айни замон мураккаби хусусиятҳои ҳуқуқии ҷинойти шикори ғайриқонунӣ таҳлили предмети он мебошад. Зери мафҳуми предмети ҷинойт он мавҷудоти моддие доништа мешаванд (амвол, дарахт, ҳайвонот), ки таҳти таъсири қувваи ҷисмонӣ қарор гирифтааст: ғайриқонунӣ тағйир дода шудааст, тасдиқ қунонида шудааст, нест карда шудааст, ё тавассути он дигар ҳаракатҳои манъшуда содир гардидааст [139, с. 139]. Як қисми мушкилот аз он вобаста аст, ки дар назарияи ҳуқуқи ҷинойтӣ мавқеи ягона оид ба предмети ҷинойти шикори ғайриқонунӣ мавҷуд намебошад. Ба ақидаи Е.Н. Жевлаков, «предмети ҷинойтҳои экологӣ бояд ҳамеша дар якҷоягӣ бо объект ва вобаста ба он баррасӣ карда шаванд. Дар алоҳидагӣ баррасӣ намудани предмет имкон медиҳад, ки муносибати ба он зарар расонидашуда ба пайдоиши хатоҳо ва ошӯфтагӣ дар бандубасти ҷинойтҳо мусоидат намояд» [44, с. 36]. Предмети муносибатҳои ҷамъиятӣ ҳама гуна чизе мебошад, ки дар бораи он ё вобаста ба он, ҳуди муносибат ба вучуд меояд. Таърифи возеҳ ва бебаҳси предмети муносибатҳои ҷамъиятӣ ба муайян кардани механизми расонидани зарари ҷинойтӣ ба объекти ҷинойт мусоидат намуда, инчунин, дар муқаррар намудани ҳудуд ва ҳаҷми зарари ба ӯ расонидашуда мусоидат мекунад. Пас, объекти бевоситаи шикори ғайриқонунӣ бояд муносибатҳои иҷтимоие эътироф карда шаванд, ки байни

давлат ва шахсони машғули шикор, дар соҳаи истифодаи оқилона ва ҳифзи парандагон ва ҳайвоноти ваҳшӣ ба вучуд меоянд.

Чустучӯи маҳакҳои наве, ки имкони фарқ кардани предмети ҷиноятҳои экологиро аз предмети ҷиноятҳо ба муқобили моликият фароҳам оварда, бояд на ба нишонаҳои предмет, балки ба ҳадафи функционалии объектҳои мушаххас равона карда шавад. Ҳангоми шикори ғайриқонунӣ ба ду объект таъсир расонида мешавад: 1) муносибатҳои молумулкӣ ва 2) муносибатҳо дар соҳаи истифодаи оқилона ва ҳифзи объектҳои олами ҳайвонот ҳамчун як қисми муҳимми муҳити зист.

Предмети шикори ғайриқонунӣ низ аз ҷониби олимон ба таври хос муайян карда нашудааст. А.М. Плешаков чунин мешуморад, ки «ба предмети шикори ғайриқонунӣ парандаҳои ваҳшӣ ва ҳайвоноте дохил мешаванд, ки дар шикоргоҳҳо – дар чангалҳо, саҳроҳо, ботлоқҳо, кӯҳҳо, даштҳо, биёбонҳо зиндагӣ мекунанд, инчунин барои парвариш дар он ҷо озод карда шудаанд [95, с. 23]. Таҳти минтақаҳои шикор муҳити зисти ҳайвоноти шикорӣ фаҳмида мешавад, ки ҳамаи майдонҳои замин, қитъаҳои об ва чангалзорро, ки дар он шикор сурат мегирад ва хоҷагии шикор фаъолият мекунад, дар бар мегирад» [118, с. 479]. Бояд зикр кард, ки мафҳуми «хоҷагии шикор»-ро аз ду ҷиҳат баррасӣ кардан мумкин аст: 1) ҳамчун минтақае, ки шикор кардан мумкин аст; 2) ҳамчун макони зисти ҳайвоноти ваҳшӣ. Ин мавқеъ аз нуқтаи назари баррасии шикоргоҳҳо ҳамчун макони зисти ҳайвоноти ваҳшӣ дуруст аст. Н.А. Лопашенко оид ба предмети шикори ғайриқонунӣ парандагон ва ҳайвонотро дар ҳолати озоди табиӣ ишора мекунад [79, с. 177].

Предмети ҷинояти шикори ғайриқонунӣ ҳайвоноти ваҳшӣ (ҳайвонот ва парандагон), ки дар ҳолати озоди табиӣ зиндагӣ мекунанд, инчунин, бо мақсади зиёд намудани шумораи онҳо ба озодӣ (дар минтақаҳои шикор озод карда шудаанд) мебошад [118, с. 479]. А.М. Каблов предмети шикори ғайриқонуниро «ҳамчун ҳайвоноти ваҳшӣ ва парандаҳои зинда дар муҳити зисти худ, ки ба номгӯйи объектҳои олами ҳайвонот дохил карда шудаанд,

муайян мекунад» [183, с. 87]. Ин равиш, ба назари мо, аз он ҷиҳат дуруст аст, ки муаллиф кӯшиши мушаххас кардани предмети шикори ғайриқонуниро нишон дода, ишора намудааст, ки ҳайвонот ва парандагон бояд ба номгӯи объектҳои олами ҳайвонот, ки ба сифати объектҳои шикори таснифшуда дохил карда мешаванд ва предмети шикори ғайриқонуниро дар бар мегиранд. Аксари олимони чунин андеша доранд, ки парандагон ва ҳайвоноти марбут ба предмети шикори ғайриқонунӣ бояд ваҳшӣ, яъне дар ҳолати озодии табиӣ бошанд. Дар ҳолате ки парандаҳо ва ҳайвонот ҳонагӣ бошанд, ё онҳо аз муҳити зисти табиӣ худ дур карда шаванд ва меҳнати инсон ба онҳо сармоягузорӣ карда шавад, он гоҳ онҳо наметавонанд предмети шикори ғайриқонунӣ бошанд. Озори чунин ҳайвонот бояд ҳамчун ҷиноят ба муқобили моликият бандубаст карда шавад.

Дар адабиёти ҳуқуқии ҷиноятӣ, предмети шикори ғайриқонунӣ якхела оварда шудааст. Дар қонуни ҷиноятӣ аломатҳои предмети ҷиноят бо тарзҳои гуногун тавсиф карда мешаванд. Дар аксари ҳолатҳо, бевосита ба ҳолатҳои муайян, хусусиятҳо ва ё аломатҳои онҳо ишора вучуд дорад. Истифодаи усулҳои гуногун вобаста ба хусусиятҳои инфиродии предмет мебошад. Дар диспозитсияи м. 232 ҚҚ ҚТ номгӯи мукаммали аломатҳое, ки предмети ин ҷиноятро тавсиф мекунанд, вучуд надорад. Зарурати додани объектҳои олами ҳайвонот дар ин таркиби ҷиноят аз мавҷудияти сифатҳои муайяни онҳо вобаста аст, ки имкониятҳои таъсиррасониро ба онҳо пешакӣ муайян мекунанд. Яъне, ҳангоми бандубаст, хусусиятҳои предмети ҷиноят аз хусусиятҳои субъекти муносибатҳои ҷамъиятӣ бармеояд.

Ҳайвоноти соҳаи кишоварзӣ ва ҳонагӣ, инчунин, ҳайвонот ва парандагоне, ки дар озодӣ намебошанд (дар сирк, боғи ҳайвонот ва ғ. қарор доранд), наметавонанд предмети шикори ғайриқонунӣ бошанд. Таҷовуз ба чунин ҳайвонот ҳамчун ҷиноят ба муқобили моликияти бегона бандубаст мегардад. Предмети ҳамин ҷиноят наметавонад моҳӣ ва дигар ҳайвоноти хокию обӣ, рептилияҳо, ҳашаротҳо бошанд [118, с. 480]. Ба предмети шикори

ғайриқонунӣ, инчунин, ҳавоноти нодире дохил мешаванд, ки ба «Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон» ворид гардидаанд. Тавре ки Э.Н. Жевлаков кайд мекунад, «дарвоқеъ, «Китоби сурх» номгӯйи намудҳои нодире ҳайвонот ва набототро аз нобудшавӣ нигоҳ медорад» [42, с. 85].

Дар ин робита, сайди объектҳои олами ҳайвонот танҳо дар асоси иҷозатномаи мақомоти ваколатдори давлатӣ сурат мегирад ва бар асоси ҳар як сайд дар маҳал бо нишон додани шумораи объектҳои олами ҳайвонот, вақт, макон, асбобҳои моҳидорӣ, номҳои шахсоне, ки барои гирифтани онҳо масъул ва ҷалб шудаанд, санад тартиб дода мешавад [151, с. 91]. Ҳамин тариқ, қоидаҳои ба даст овардани ҳайвонотро, ки ба объекти шикор тааллуқ надоранд, «шикор» номидан ғайриимкон аст, аз ин рӯ, фаъолиятро барои истехсоли онҳо аз нигоҳи ҳуқуқӣ шикор номидан мумкин нест. Гузашта аз ин, барои сайд ё нест кардани баъзе категорияи парандаҳо ва ҳайвоноти ваҳшӣ ягон қоида вучуд надорад. Масалан, шахсоне, ки дом (қапқон)-и мушро сохтаанд, онҳоро барои шикори ғайриқонунӣ ба ҷавобгарӣ кашидан мумкин нест.

Ба мақсад мувофиқ аст, ки барои шикор ва хариду фурӯши ғайриқонунии ҳайвоноти ба «Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон» воридшуда, қисмҳо ва маҳсулоти онҳо дар қ. 1, м. 232 КҶ ҚТ ҷавобгарии ҷиноятӣ пешбинӣ карда шавад. Ин равиш бо дарназардошти ҳолатҳои зерин муҳим ба назар мерасад:

Якум, муқаррар кардани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои истехсол ва хариду фурӯши ғайриқонунии ҳайвонот, ки ба «Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон» дохил карда шудаанд, ба фарқияти дақиқи ҷавобгарӣ мусоидат мекунад. Сабаби ин, дар он аст, ки сатҳи хавфи ҷамъиятии истехсол ва хариду фурӯши ғайриқонунии ҳайвоноти ба «Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон» воридшуда, дар муқоиса бо намудҳои дигар зери мафҳуми «захираҳои шикор» афтодаанд аз сабаби арзиши бештар доштани предмети таҷовузи ҷиноятӣ мебошанд. Захираи ҳайвоноти шикорӣ ин маҷмуи намуд ва

саршумори ҳайвоноти шикорӣ аст. Мувофиқи ин, ҷавобгарӣ барои чунин ҷинойтҳо бояд нисбат ба ҷавобгарӣ барои сайди ғайриқонунии захираҳои шикор вазнинтар бошад;

Дувум, барои фарқ намудани ду таркиби ҷинойти ба чунин предмет (объектҳои олами ҳайвонот) алоқаманд – шикори ғайриқонунӣ ва шикори ҳайвоноти ба намудҳои «Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон» воридгардида бояд ҳудуди муайян гузошта шавад.

Дар қонунгузори кишварҳои хориҷӣ ҳайвоноту парандаҳои нодире, ки ба «Китоби сурх» ворид карда шудаанд, ҳамчун предмети ҷинойти шикори ғайриқонунӣ дар банди алоҳида муқаррар карда шудаанд. Дар қонунгузори ҚТ ҳам барои шикори ғайриқонунии ҳайвонотҳои, ки ба «Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон» ворид гардидаанд, ҷавобгари ҷинойтӣ пешбинӣ карда шудааст. Масалан, суди шаҳри Панҷакенти вилояти Суғд санаи 22 октябри соли 2018 парвандаи ҷинойтиро бо айбдорӣ шаҳрванд Н.Ш., муҳокима намуда, шаҳрванд Н.Ш.-ро бо б. «а» қ.1, м. 232 ҚЧ ҚТ гунаҳкор донистааст. Аз ҳукм бармеояд, ки шаҳрванд Н.Ш., бе иҷозатномаи дахлдор бо худ яроқи шикорӣ бурда, бо мақсади шикор як хирси маллаи ба «Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон» ҳамчун ҳайвони дарандаи ширхӯр дохил кардашуда, ба рӯйхати сурхи Иттиҳоди байналмилалӣ ҳифзи табиат ва замимаи 1 Конвенсия «Дар бораи садои байналхалқии намудҳои флора ва фаунаи ёбӣ, ки дар зерӣ таҳдиди маҳвшавӣ қарор доранд» ворид гардида, дар зерӣ ҳифзи давлат қарор доштаро, ки шикори он қатъиян манъ аст, онро паронда ба ҳалокат расонидааст [212].

Аз таҳлили ҳукми мазкур бармеояд, ки шикори ҳайвоноти нодире ба «Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон» воридгардида тибқи б. «а» қ. 1, м. 232 ҚЧ ҚТ бандубаст карда мешавад.

Ҳамзамон, нуқтаи назари зикршуда бо он асоснок карда мешавад, ки дар қонунгузорӣ, ҳифз ва истифодаи намудҳои ҳайвоноти шикорӣ ба «Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон» воридгардида ба доираи объектҳои шикор

шомил карда намешаванд. Тибқи м. 3 Қонуни ҚТ «Дар бораи шикор ва хоҷагии шикор» аз 26 июли соли 2014, №1118 [7], объектҳои шикор ва хоҷагии шикор, ки бо Қонуни мазкур танзим мешаванд, ҳайвоноти шикорӣ ва маҳалли сукувати онҳо мебошад. Ҳифз ва истифодаи намудҳои ҳайвоноти шикорӣ ба «Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон» воридгардида мутобиқи қонунгузори ҚТ амалӣ карда мешавад.

Қонуни қиноятӣ дар қ. 1, м. 232 КҚ ҚТ танҳо дар бораи шикори ғайриқонунӣ ҳамчун амали қиноятӣ сухан мегӯяд, бидуни номбар кардани предмети, ки нисбати он ин қирдор содир шудааст. Диспозитсияи м. 232 КҚ ҚТ хусусияти бланкетӣ дорад, яъне танҳо шикори ғайриқонуниро ҳамчун қиноят эътироф намуда, мазмуни онро тавсия накардааст ва барои кушода додани мазмуни шикори ғайриқонунӣ ба дигар санадҳои меъриии ҳуқуқӣ, ба монанди Қонуни ҚТ «Дар бораи шикор ва хоҷагии шикор», Низомнома «Дар бораи шикор ва хоҷагии шикор» ва дигар санадҳо ҳавола карда мешавад. Ин сохтори қонуни қиноятӣ қисман дар илми ҳуқуқи қиноятӣ ба пайдо шудани нуқтаҳои назари гуногун дар робита бо муайян кардани доираи предмети қинояти шикори ғайриқонунӣ сабаб шудааст.

Бо мақсади дақиқ муайян кардан ва ба низом даровардани нишонаҳои предмети шикори ғайриқонунӣ, истифодаи таснифи онҳоро, ки Ю.Н. Ерофеев пешниҳод менамояд, метавон истифода намуд. Вай хусусиятҳои экологӣ, қисмонӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҳуқуқии предмети шикори ғайриқонуниро муайян намудааст [178, с. 62]. Дар айни замон, мазмуни ин нишонаҳо, ки дар адабиёти ҳуқуқи қиноятӣ пешниҳод шудаанд, баҳсбарангез мебошанд. А.С. Курманов чунин зикр мекунад: «Хусусияти экологӣ дар он аст, ки ҳайвоноти ваҳшӣ қисми биотипҳо (биосенозҳо) мебошанд ва ҳар яке нақши худро барои ҳифзи намудҳо иҷро мекунанд. Аз сабаби он ки ҳама хосиятҳои ин ё он ҳайвони ваҳшӣ пурра омӯхта нашудаанд, инсоният ҳуқуқ надорад, ки ин ё он намудро нобуд кунад, зеро ин метавонад ба оқибатҳои бебозгашт, алалхусус ба кам шудани генофонд оварда расонад» [187, с. 38].

Чунин ба назар мерасад, ки мазмуни хусусияти экологии предмети шикори ғайриқонунӣ бояд бо мавҷудияти парандагон ва ҳайвоноти ваҳшӣ дар ҷойи зисти табиӣ онҳо муайян карда шавад. Маҳз дар ин ҳолат онҳо унсури ҷудонашавандаи муҳити табиӣ мебошанд. Дар баробари ин, барои мавҷудияти ҳислати баррасишаванда муҳим нест, ки оё меҳнати инсон барои парвариши ин ҳайвонот сарф мешавад ё не.

Пас аз таҳлили объект ва предмети ҷинояти шикори ғайриқонунӣ метавон хулоса кард, ки предмети мазкур дорои аломатҳои ҳатмӣ-ҳуқуқӣ, ҷисмонӣ, экологӣ, ҳамзамон факултативӣ ва иҷтимоӣ-иқтисодист. Аломати ҳуқуқӣ ба сифати предмети шикори ғайриқонунӣ эътироф кардани танҳо парандаҳо ва ҳайвоноти ваҳшӣ, ки ба номгӯи объектҳои олами ҳайвонот дохил карда шудаанд, ҳамчун объекти шикор тавсиф карда мешаванд. Нишонаи экологии предмети шикори ғайриқонунӣ маънои онро дорад, ки он танҳо ҳайвонот ва парандаҳои ваҳшӣ буда, дар муҳити зисти табиӣ онҳо буда метавонанд. Нишонаи ҷисмонӣ нишон медиҳад, ки танҳо парандаҳо ва ҳайвоноти зинда ҳамчун шикори ғайриқонунӣ эътироф карда мешаванд. Хусусияти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ҳамчун аломати факултативӣ дар маҷмӯъ, барои предмети шикори ғайриқонунӣ, (барои баъзе намуди он, ба монанди шикори ғайриқонунӣ, ки зарари калон расонидааст), ҳатмӣ буда метавонад (б. «а», қ. 1, м. 232 КҶ ҚТ). Мавҷудияти он бояд аз рӯи ду меъёр муайян карда шавад:

- а) арзиши ҳайвони нобудшуда;
- б) арзиши экологӣ, аҳаммият барои зисти мушаххас ва хоҷагии шикор.

Предмети шикори ғайриқонунӣ маҳз он ҳайвонот ва парандагоне мебошанд, ки дар муҳити табиӣ ва дар ҳолати озод қарор доранд. Объектҳои олами ҳайвонот, ки озодии табииро надоранд, ҳамчун предмети ҷинояти шикори ғайриқонунӣ шомил намешаванд. Агар таҷовуз нисбат ба ҳайвоноте сурат гирад, ки дар муҳити табиӣ нестанд (масалан, ҳайвоноти боғҳо, сиркҳо,

хайвоноти хонагӣ ё кишоварзӣ), он ҳолат ҳамчун ҷиноят алайҳи моликият ба ҳисоб меравад.

2.2. Тарафи объективии шикори ғайриқонунӣ

Шикори ғайриқонунӣ як амали ҷиноятӣ ба ҳисоб меравад, ки ба муҳити зист ва мувозинати табиӣ осеб мерасонад. Барои пешгирии он, таҳлили тарафи объективӣ муҳим мебошад.

Муҳаққиқони ватанӣ ҳам бар ин назаранд, ки яке аз унсурҳои асосии таркиби ҷиноят тарафи объективии он ба ҳисоб меравад [137, с. 82]. Шикори ғайриқонунӣ низ, ҳамчун ҷиноят дорои унсури тарафи объективӣ буда, маҷмуи аломатҳо ва ҳолатҳоеро дар бар мегирад, ки тарафи берунаи кирдори ҷиноятиро тавсиф менамояд. Яъне бо тарзи дигар «муносибатҳои берунии шахс нисбат ба кирдори барои ҷамъият хавфнок содиршуда ва оқибатҳои он» тарафи объективии ҷиноятро ташкил медиҳанд [107, с. 24].

Дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ андешаҳои гуногун оид ба муайян кардани мафҳуми тарафи объективии ҷиноят ҷой дорад [69, с. 9; 124, с. 114; 83, с. 13; 102, с. 18]. Масалан, ба андешаи Л.Д. Гаухман, «бояд тарафи объективии таркиби ҷиноятро аз мафҳуми умумии тарафи объективии ҷиноят фарқ намуд, зеро онҳо бо ҳамон як таркибҳои ҷинояти мушаххас ва мафҳуми умумии таркиби ҷиноят алоқаманд мебошанд» [36, с. 88].

В.Н. Кудрявцев менависад, ки «тарафи объективии ҷиноят ин раванди таҷовузи аз ҷиҳати иҷтимоӣ хатарнок ва ғайриқонунӣ ба манфиатҳои ҳифзшавандаи қонун мебошад, ки аз ҷониби берунии он аз нуқтаи назари рушди пайдарпайи он ҳодисаҳо ва падидаҳо, ки аз амали ҷиноятии (беамалии) субъект оғоз ёфта, бо фарорасии натиҷаи ҷиноятӣ ба анҷом мерасанд, баррасӣ карда мешавад» [69, с. 9].

Тарафи объективии ҷиноят аз амалҳои зоҳирии кирдори ба ҷамъият хавфнок иборат мебошад, ки ба объекти ҳифзшаванда таҷовуз менамояд ва дар натиҷа ба он зарар мерасонад. Бо вучуди мураккаб будани дарки тарафи

объективӣ ҳамчун объекти мушоҳидашаванда, ошкор кардани он нисбатан осон мебошад. Тарафи объективии ҷинойт аз кирдор (ҳаракат ё беҳаракатӣ), оқибатҳои ба ҷамъият хавфнок ва робитаи сабабӣ байни ин ду унсур иборат мебошад [193, с. 84].

Дар соҳаи ҳуқуқи ҷинойтӣ таърифҳои мухталифи тарафи объективии ҷинойт вучуд доранд. Тибқи назарияи Р.Ҳ. Раҳимзода, тарафи объективии ҷинойт чунин маъно дорад: «амале, ки дар ҷаҳони объективӣ таҷассум ёфта, ба объекти ҳуқуқан ҳифзшаванда зарар мерасонад ё таҳдиди чунин зарарро ба вучуд меорад» [135, с. 134]. Ҳамзамон, бояд таъкид кард, ки тарафи объективӣ на танҳо бо амал, балки бо беамалӣ низ ифода мешавад. Тарафи объективии ҷинойт аз маҷмуи аломатҳои муайян иборат мебошад. Ба сифати аломатҳои асосии тарафи объективии ҷинойт С.Н. Сабанин ва М.Б. Фаткуллина «унсурҳои таркиби ҷинойт аз қабилӣ кирдори ба ҷамъият хавфнок – аломати асосӣ ва оқибат, усул, ҷой, муҳит, робитаи сабабӣ, олотҳо ва воситаҳои содир намудани ҷинойт» [105, с. 34; 97, с. 358], аломатҳои иловагиро дохил мекунанд. Инчунин, В.В. Векленко ва М.В. Бавсун ба аломатҳои асосии тарафи объективии ҷинойт кирдори ба ҷамъият хавфнок, оқибатҳо, робитаи сабабиро шомил дониста, ба аломатҳои иловагӣ ҷой, тарз, воситаҳо ва олотҳои содир намудани ҷинойтро мансуб медонанд [31, с. 6].

Тарафи объективии ҷинойти мушаххас бо як қатор хусусиятҳо тавсиф карда мешавад. «Мазмуни ин унсур аз кирдор (ҳаракат ё беҳаракатӣ), ки аломати ҳатмии ҳама гуна ҷинойт аст, оқибат ва робитаи сабабӣ, ки аломатҳои ҳатмии таркиби моддӣ, инчунин аломатҳои факултативӣ – ҷой, вақт, олот ва воситаҳои содир кардани ҷинойт иборат мебошанд».

Дар назарияи ҳуқуқи ҷинойтӣ эътироф карда шудааст, ки тарафи объективии таркиби ҷинойт инҳоро дар бар мегирад: а) тарафи берунӣ (ҷисмонӣ)-и кирдор; б) оқибатҳои ба ҷамъият хавфнок; в) алоқаи сабабӣ байни кирдор ва оқибат; г) вақт, ҷой, тарз, воситаҳо ва олотҳои содир кардани

чиноят. Ин аломатҳои тарафи объективӣ бояд ҳангоми таҳлили таҷовузи чиноятҳои экологӣ ба назар гирифта шаванд.

Меъёрҳои қонуни чиноятӣ оид ба ҷавобгарӣ барои шикори ғайриқонунӣ яке аз қоидаҳои дорои хусусияти бланкетидошта мебошанд. Ба андешаи Л.Д. Гаухман, «меъёрҳои бланкетӣ ва диспозитсияи онҳо ин набудани мазмуни мушаххас дар онҳо, дар шакли ин ё он тарзи баёншуда, алалхусус ҳаволакуниҳо ба меъёрҳои соҳаҳои дигари қонунгузорӣ ва ё дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки дар онҳо ин мазмун ошкор карда шудааст, мебошад» [36, с. 246].

Дар назарияи ҳуқуқи чиноятӣ муосир, мафҳуми тарафи объективӣ ва аломатҳое, ки мазмуни онро ташкил медиҳанд, ба қадри кофӣ коркард шудаанд. Ин имконият медиҳад, ки бидуни ворид шудан ба мубоҳиса дар бораи таълимоти чиноят дар асоси мафҳумҳое, ки дар назарияи ҳуқуқи чиноятӣ ҳукмфармош, ба таҳлили муфассали аломатҳое, ки тарафи объективии чинояти дар моддаи 232 ҚЧ ҚТ пешбинишуда оғоз карда шавад. Ҳангоми гузаронидани таҳқиқот тарафи объективиро ҳамчун ифодаи берунаи чиноят, ки бо чунин аломатҳо, аз қабилӣ кирдор (ҳаракат ё беҳаракатӣ), оқибатҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ ҳавфнок, муносибати сабабии байни кирдор ва оқибат, ҷой, вақт, тарз, воситаҳо ва олотӣ содир кардани чиноят ба роҳбарӣ гирифта мешаванд [40, с. 316].

Тарафи объективии чинояти баррасишаванда дар кирдорҳои алтернативии зерин (дар шакли ҳаракат), ки дар диспозитсияи қ. 1, м. 232 ҚЧ ҚТ нишон дода шудааст, яъне, «Шикори ғайриқонунӣ, агар ин кирдор»:

а) ба миқдори калон зарар оварда бошад;

б) бо истифода аз воситаҳои нақлиёти механикӣ ё киштии ҳавоӣ, моддаҳои тарканда, газҳо ё дигар усулҳои маҳви саросарии парандагон ва ҳайвонот содир шуда бошад, зоҳир мегардад [2].

Дар адабиёти илмӣ [118, с. 480; 107, с. 24; 33, с. 415], тавсифи мухталифи муқаррароти қонунгузорӣ, ки мазмуни тарафи объективии

чиноятро тибқи м. 232 КҶ ҚТ ташкил медиҳанд, мавҷуд аст. Мушкилоти бандубасти шикори ғайриқонунӣ аз он иборат аст, ки диспозитсияи қ. 1, м. 232 КҶ ҚТ бланкетӣ мебошад. Мувофиқи ин, мазмуни аломатҳои тарафи объективӣ дар санадҳои меъёрии дигар соҳаҳои қонунгузорӣ ошкор карда мешаванд. Ҳамин тариқ, барои муайян кардани шикори ғайриқонунӣ, лозим аст, ки аввалан, кирдори содиршудаи шикор ва сониян, қоидаҳои вайронгардидани он ошкор карда шавад.

Қоидаҳои шикор бо санадҳои зиёди меъёрии ҳуқуқӣ танзим мегардад. Шикор вобаста ба шароитҳои маҳаллӣ дар ҳудуди ҚТ, вилоят, шаҳр ва ноҳияҳо, мутобиқи қонун танзим мегардад. Тартиби гузаронидани шикор тибқи қоидаҳои шикор танзим мегардад [118, с. 480].

Ба тавсифи мафҳуми шикор шуруъ намуда, овардани андешаи Н.В. Краев мувофиқи матлаб аст, ки як хусусияти хеле муҳимми ҷиноятҳои экологиро нишон додааст. Вай қайд менамояд, ки «ҳаҷми маводи меъёрӣ, ки диспозитсияи бланкетии ҷиноятҳои мазкурро муайян мекунад, баъзан хеле муҳим аст» [61, с. 8].

Хусусияти мушаххаси шикори ғайриқонунӣ он аст, ки мафҳумҳои дар санадҳои меъёрии ҳуқуқии гуногун мавҷудбуда, ки мафҳуми шикорро пешбинӣ мекунад, на ҳамеша бо ҳам мувофиқат менамоянд.

Мафҳумҳои шабеҳ ба шикорро олимони криминалист низ пешниҳод кардаанд. О.Л. Дубовик чунин мешуморад, ки «шикор бо мақсади сайд, таъқиб ва сайди ҳуди ҳайвоноти ваҳшӣ, яъне ҳайвонот ва парандагон мебошад, инчунин, шикори ҳайвоноти дар хоҷагиҳои шикор ҷойгирбуда бо таппонча, сағҳои шикорӣ, парандаҳои шикорӣ, асбобҳои шикор ҳамчун амали ба шикор баробар эътироф карда мешаванд» [38, с. 290].

Тибқи м. 1 Қонуни ҚТ «Дар бораи шикор ва хоҷагии шикор» аз 26 июли соли 2014, №1118, шикор ин намуди фаъолият оид ба истифодаи объектҳои олами ҳайвонот бо роҳи ҷустуҷӯ, таъқиб ва дунболагирӣ кардан бо мақсади ба даст овардан (тавассути дошта гирифтани ё парондан)-и ҳайвоноту

парандаҳои ваҳшӣ аст, ки дар табиат дар ҳолати озод ё дар шароити нимозод мавҷуданд [7], ба ҳисоб меравад.

Ҳамзамон, бояд гуфт, ки мафҳуми шикор дар Низомнома «Дар бораи шикор ва хоҷагиҳои шикории Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки бо Қарори Ҳукумати ҚТ аз 16 июли соли 1997, №324 тасдиқ гардидааст, пешбинӣ шудааст. Тибқи банди 1.2.-и Низомномаи мазкур, шикор – ин пайгирӣ ва таъқиб ба мақсади сайд, шикори ҳайвоноти ваҳшӣ ва парандагон дар шароити табиӣ мебошад [11]. Аз ин мафҳуми шикор аломатҳои зерини онро ҷудо кардан мумкин аст:

- а) шикор ин пайгирӣ ва таъқиб намудан ба мақсади сайд;
- б) шикор ин ба даст овардани ҳайвоноти ваҳшӣ ва парандагон.

Мафҳуми шикори ғайриқонунӣ дар диспозитсияи м. 232 КҶ ҚТ муқаррар нагардидааст, яъне меъёри моддаи мазкур диспозитсияи бланкетӣ аст, зеро мазмуну моҳияти шикори ғайриқонунӣ дар он тавсиф нагардида, ошкор намудани он ба дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳавӣ ҳавола мегардад.

Дар мафҳуми расмӣ шикори ғайриқонунӣ, ки дар м. 1 Қонуни ҚТ «Дар бораи шикор ва хоҷагии шикор» мустаҳкам шудааст, маҳаки асосии ин: а) шикори ҳайвоноти шикорӣ ва ҳайвоноти ғайришикорӣ; б) бе риояи талаботи қонунгузорӣ оид ба ҳифзи олами ҳайвонот мебошад. Ҳайвоноти шикорӣ намудҳои олами ҳайвонот (ҳайвоноту парандаҳои ваҳшӣ) мебошанд, ки дар шароити табиӣ ё дар парваришгоҳҳо сукунат доранд. Ҳайвоноти ғайришикорӣ бошанд, ҳайвоноте мебошанд, ки барои шикор пешбинӣ нашудаанд, ба монанди ҳайвоноти ба «Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон» воридшуда, ҳайвоноти хонагӣ, ҳайвоноти дар боғҳои ҳайвонот ҷойгиршуда ва ғайра.

Дар «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ» истилоҳи «шикор» ба маънои зерин омадааст: «1) ҳайвони сайдшуда; 2) сайд кардан, шикоргирӣ, шикори касе барор гирифтани, омад кардани кори касе, барор гирифтани кори касе, ба

даст даромадани чизи матлуб» [132, с. 641], маънидод карда шудааст. Дар фарҳанги мазкур пурра истилоҳи «шикор» кушода нашудааст, зеро бештар он на ҷиҳатҳои ҳуқуқӣ, балки ҷиҳатҳои забонии он тавсиф карда шудааст.

Н.И. Загородников, таҳти мафҳуми «шикор» на танҳо туъма (забҳ, сайд)-и ҳайвонот ва парандаҳои ваҳшӣ, балки гузоштани домҳо, турҳо, пайгирӣ ва таъқиби ҳайвонот, инчунин, далели бо силоҳ ва саги шикорӣ ҷойи шикорро муайян мекунад [112, с. 344].

Ю.Н. Ерофеев чунин мешуморад, ки «шикори ҳайвонот ва парандаҳои ваҳшӣ ҳамчун сайд, яъне шикори онҳо аз муҳити табиӣ худ, ҳам бо роҳи куштан ва ҳам зинда фаҳмида мешавад. Пайгирӣ, таъқиби ҳайвонот ва парандаҳои ваҳшӣ бо мақсади сайди минбаъда бояд ҳамчун ҷораҳои тайёри ҳисобида шаванд» [178, с. 128].

Мо ба андешаи аксарияти муаллифон, ки раванди шикорро эътироф намуда, онро дар якҷанд марҳила ҷудо менамоем, розӣ мебошем. Дар адабиёти илмӣ раванди шикорро ба марҳилаҳои зерин ҷудо менамоем: а) пайгирӣ – ҷустуҷӯи ҳайвоноти ваҳшӣ, макони зист, осори онҳо (пайгирӣ, яъне ёфтани осор); б) таъқиб – ҳаракат пас аз ҳайвоноти ваҳшии ёфтшуда бо мақсади сайд; в) сайд – гирифтани аз ҳолати табиӣ ҳайвонот ё парандаи ғавтида ё зинда [187, с. 112].

Дар масъалаи он ки кадом намуди шикор ғайриқонунӣ ҳисобида мешавад, ду нуқтаи назар баён карда мешавад. Аз як тараф, чунин ақида вуҷуд дорад, ки шикор дар ҳолатҳои содир намудани амалҳои дар ҷинояти шикори ғайриқонунӣ содир шудаанд, ғайриқонунӣ доништа мешавад, дар ҳоле ки барои вайрон кардани қоидаҳои шикор ҷавобгарии маъмурӣ пешбинӣ карда шудааст [178, с. 36]. Аз тарафи дигар, чунин ақида мавҷуд аст, ки ҳар гуна шикори бар хилофи қоидаҳои он содиршуда бояд ғайриқонунӣ ҳисобида шавад, ки ҷавобгарӣ барои содир намудани он ҳам бо тартиби маъмурӣ ва ҳам ҷиноятӣ пешбинӣ шудааст [80, с. 183]. Қобили зикр аст, ки бо мавқеи дуюм, ба андешаи Э.Н. Жевлаков, қонуни ҷиноятӣ

чавобгариро барои шаклҳои нисбатан хавфноктарини шикори ғайриқонунӣ пешбинӣ мекунад [203], метавон розӣ шуд.

Б.Н. Звонков чунин мешуморад, ки «шикор ҳама гуна фаъолият (фаъолияти танзимшудаи ҳам позитивӣ ва ҳам санксияи муқарраршуда), бо мақсади шикори ҳайвоноти ваҳшӣ ва парандагони дорои аҳаммияти илмӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ ва маърифатӣ, инчунин аз ҷиҳати таъмини асотсиатсияи табиӣи экологӣ ва тавозуни табиат мебошад» [180, с. 101].

Бо дарназардошти гуфтаҳои боло, мафҳуми «шикор»-ро дар қонун чунин таҳрир кардан мумкин аст: шикор – пайгирӣ, таъқиб бо мақсади шикор ва сайди ҳайвонот ва парандагони ваҳшӣ, ки дар ҳолати озоди табиӣ қарор доранд (дар ҷойҳои шикор бо силоҳи оташфишон, домҳо ва дигар асбобҳои шикорӣ, инчунин, бо сағҳо ва парандагони дарранда, ё бо маҳсулоти шикорӣ, ки ба даст оварда шудааст, ҳамчун шикор эътироф карда мешавад).

Намудҳои зерини шикор фарқ карда мешаванд: а) шикори тиҷоратӣ – аз ҷониби шикорчиён ба даст овардани ҳайвонот бо мақсади иҷрои нақшаҳои хариду фурӯши гӯшт, пӯст ва дигар маҳсулот; б) шикори варзишӣ (худфаъолият) – ба даст овардани ҳайвоноти шикорӣ аз ҷониби аъзои ҷамъиятҳои шикорчиён бо мақсади қонунӣ кардани эҳтиётоти истироҳати фаъол дар табиат, инчунин, истифодаи маҳсулоти шикорӣ барои мақсадҳои шахсӣ; в) шикори илмӣ – шикори ҳайвоноти ваҳшӣ аз муҳити табиӣ барои таҳқиқоти минбаъдаи илмӣ.

Шикор яке аз роҳҳои истифодаи олами ҳайвонот мебошад. Тибқи м. 15 Қонуни ҚТ «Дар бораи олами ҳайвонот» [6], шикор дар баробари моҳидорӣ ва сайди ҳайвоноте, ки объекти шикорӣ нестанд, яке аз намудҳои истифодаи олами ҳайвонот ба ҳисоб меравад.

Вайрон кардани қоидаҳои дар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ муқарраршуда боиси ғайриқонунӣ эътироф шудани шикор мегарданд. Бидуни муайян намудани қоидаҳои мушаххаси шикор, ки вайрон карда шудаанд, кирдорро тибқи м. 232 ҚҚ ҚТ бандубаст кардан ғайриимкон аст. Ин бо он асоснок

карда мешавад, ки дар қисми тавсифии ҳукми айбдоркунандаи суд, бояд ба сархати мушаххаси қоидаҳои шикор, ки вайрон карда шудааст, ишора карда шавад.

Барои эътирофи кирдор ҳамчун шикори ғайриқонунӣ сараввал бояд муайян карда шавад, ки кадом қоидаҳои мушаххаси шикор вайрон карда шудааст. Дар асоси қ. 1, м. 25 Қонуни ҚТ «Дар бораи шикор ва хочагии шикор» «асоси шикор қоидаҳои шикор буда, аз талаботи зерин иборат мебошад: усул ва олоти шикор; фасли сол (мавсим), муҳлати шикор; тарзу воситаҳои шикор ва шикори ҳайвоноти намудҳои муайян; техникаи бехатарӣ; истифодаи маҳсулоти шикор ва ба расмият даровардани ҳуччатҳои маҳсулоти шикор ё маҳсулоти бо тартиби муқарраргардида бадастовардашуда.

Мутобиқи тавзеҳоти м. 232 ҚЧ ҚТ аломатҳои шикори ғайриқонунӣ – ин шикор бе иҷозати дахлдор ё барқасди манъи махсус ё аз ҷониби шахсе, ки ба шикор ҳуқуқ надорад, ё иҷозатнома ро бе асосҳои дахлдор ва зарурӣ гирифтааст, ё шикоре, ки берун аз ҷойҳои муқарраршуда, дар муҳлатҳои мамнӯъ ба восита ва усулҳои мамнӯъ анҷом медиҳад, иборат мебошад.

Ба ақидаи Е.М. Снитко, «таърифи шикор ҳамчун кирдори истисноии қонунӣ маънои онро дорад, ки ҳама гуна ғайриқонунӣ нобуд кардани ҳайвонот ва парандаҳои ваҳшӣ шикор нест» [199, с. 103]. Ин андеша наонқадар дуруст ба назар мерасад. Е.М. Снитко худ як иштибоҳи мантикиро ҳамчун мафҳумҳои шабех, ба монанди «шикор» ва «шикори ғайриқонунӣ» эътироф мекунад. Дар ҳамин ҳол, ҳузури яке, эҳтимоли мавҷудияти дигарро истисно мекунад. Барои мавҷудияти шикор бояд муқаррар карда шавад, ки пайгирӣ бо мақсади шикор, таъқиб ва сайди худи парандагон ва ҳайвоноти ваҳшӣ тибқи қоидаҳои муқарраршуда сурат гирифтааст. Амалисозии чунин фаъолият бо вайрон кардани қоидаҳои шикори ғайриқонунӣ эътироф карда мешавад. Агар ҳайвоноти ваҳшӣ шикор карда шаванд, ба ҳайси объекти шикор, масалан, каламушҳои амбарӣ муқаррар нашуда бошанд, он гоҳ

шикори ғайриқонунӣ вучуд надорад, зеро ягон қоидае мавҷуд нест, ки ин фаъолиятро шикор эътироф намояд.

Ба андешаи мо, ишора дар таърифи шикор чунин хусусият, ба мисли танзими он тавассути санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ҳатмист. Чунин амалҳо, ба монанди гузоштани домҳо дар шикоргоҳҳо, пеш аз он ки сайд ба онҳо ворид шавад, наметавон кирдорро ҳамчун пайгирӣ ё таъқиби парандагон ва ҳайвоноти ваҳшӣ эътироф кард. Дар ин мисол, танҳо пас аз он ки ҳайвон ба онҳо афтад, чунин шакли амалро сайд эътироф кардан мумкин аст. Агар домҳо пеш аз ба онҳо ворид шудани ҳайвон бароварда шаванд, пас чунин амалҳоро танҳо ҳамчун тайёрӣ ба шикори ғайриқонунӣ эътироф кардан мумкин аст. Бинобар он ки, мутобиқи қ. 2, м. 32 КҶ ҚТ, ҷавобгарии ҷиноятӣ танҳо барои тайёрӣ ба ҷинояти вазнин ё махсусан вазнин муқаррар карда мешавад, чунин кирдорҳо ҷазои ҷиноятӣ надоранд.

Омӯзиши мафҳуми шикор имкон медиҳад чунин хулоса бароварда шавад, ки мувофиқи он таърифи шикор бо назардошти хусусиятҳои, ки мазмун ва хусусиятҳои муҳимми ин падидаи инъикос мекунанд, тартиб дода шавад. Ба андешаи мо, мафҳуми шикорро метавон чунин шарҳ дод: «Шикор як намуди қонунии истифодаи объектҳои олами ҳайвонот, ки ҳангоми сайди парандаҳо ва ҳайвоноти ваҳшӣ дар ҳолати озодии табиӣ, инчунин фаъолиятҳои марбут ба коркарди аввалияи онҳо ва интиқоли онҳо мебошад».

Диққати махсус бояд ба он дода шавад, ки шартҳои зарурӣ барои эътирофи шикори ғайриқонунӣ, ҳамчун ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ва ҳамчун кирдори ҷиноятӣ, муқаррар намудани маҳакҳои мушаххаси қоидаҳои шикор мебошад, ки вайрон карда шудааст. Меъёрҳои, ки қоидаҳои шикорро пешбинӣ мекунанд ва вайронкунии онҳо асоси эътирофи кирдори содиршударо ҳамчун ҷиноят ба вучуд меорад, танҳо бо қонунҳо ё дигар санади меъёрии танзимкунандаи муносибатҳо дар соҳаи шикор муқаррар карда мешаванд.

Тибқи қонунгузорӣ, таркиби ҷинояти баррасишаванда хусусияти моддӣ-расмӣ дорад. Яъне, тарафи объективи он дар намудҳои шикори

ғайриқонунии дар бандҳои «б» ва «в» қ. 1, м. 232 КҶ ҚТ пешбинишуда танҳо дар кирдор ифода карда мешавад. Оқибатҳои ба ҷамъият хавфнок дар ин навъҳои шикори ғайриқонунӣ берун аз доираи таркиби ҷиноят мебошанд. Таркиби намуди шикори ғайриқонунӣ ҳамчун содир кардани он бо расонидани зарари калон (б. «а», қ. 1, м. 232 КҶ ҚТ) моддӣ мебошад ва мувофиқан, оқибатҳо ва алоқаи сабабии байни он ва кирдор аломати ҳатмӣ мебошад.

Дар баъзе адабиёти илмӣ таркиби ҷинояти баррасишаванда ба таври дигар муайян шудааст, ки мавқеи онҳо бахснок мебошад. Ба андешаи И.Х. Бобочонов, «таркиби ҷинояти пешбининамудаи қ. 1, м. 232 КҶ ҚТ моддӣ мебошад. Ҷиноят ҳангоми фарорасии оқибатҳои зикргардида хотимаёфта ба ҳисоб меравад. Бояд алоқаи сабабӣ байни кирдор (шикори ғайриқонунӣ) ва оқибат (зарари калон) муқаррар карда шавад» [118, с. 481]. Ҳамзамон, аломатҳои таркибии дар қ. 2, м. 232 КҶ ҚТ пешбинишуда таркиби расмӣ эътироф карда мешавад, яъне дар ҳолатҳои номбаршуда фарорасии оқибатҳои аз нигоҳи ҷамъиятӣ хатарнок анҷом намегардад ва ҷиноят аз лаҳзаи истифода аз мақоми хизматӣ барои шикор, аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ, ё аз ҷониби гурӯҳи муташаккил, ё дар ҳудуди мамнуъгоҳ, парваришгоҳ, ё дар минтақаи офати экологӣ, ё минтақаи вазъияти фавқулоддаи экологӣ пойдан, таъқиб ва ба даст овардани сайд хотимаёфта ба ҳисоб меравад, сарфи назар аз он, ки оё ҳайвон воқеан сайд шудааст, ё не.

Ба андешаи мо, ягона таркиби ҷиноятӣ, ки бо таркиби моддӣ баррасӣ карда мешавад, ин дар б. «а», қ. 1, м. 232 КҶ ҚТ пешбинӣ шудааст, яъне ин кирдор аз лаҳзаи фарорасии оқибатҳои барои ҷамъият хавфнок дар шакли расонидани зарари калон хотимаёфта ҳисобида мешавад. Дигар таркибҳои пешбинишуда расмӣ мебошанд.

Аз нигоҳи сохтор, таркиби баррасишаванда мураккаб мебошад, зеро тарафи объективӣ он алтернативӣ аст. Алтернативӣ таркибест, ки

қонунгузор содир кардани ҳама гуна кирдорҳои дар диспозитсияи модда номбаршуда (ҳадди ақал яке аз онҳо)-ро эътироф мекунад [24, с. 22]. Аз ҷумла, диспозитсияи қ. 1, м. 232 КҶ ҚТ се амали мустақилро пешбинӣ мекунад, ки тарафи объективии ҷинояти таҳқиқшавандаро ташкил медиҳанд. Инҳо шикори ғайриқонунӣ мебошанд, ки:

1) расонидани зарари калон (б. «а», қ. 1, м. 232 КҶ ҚТ);

2) бо истифода аз воситаҳои нақлиёти механикӣ, киштии ҳавоӣ, моддаҳои тарканда, газҳо ё дигар усулҳои маҳви саросарии парандагон ва ҳайвонот содир шуда бошад (б. «б», қ. 1 м. 232 КҶ ҚТ).

Таркиби шикори ғайриқонунӣ, ки дар б. «а» қ. 1, м. 232 КҶ ҚТ пешбинӣ шудааст, таркиби баҳодиханда ҳисобида мешавад. Сабаб дар он аст, ки чунин аломат, ба монанди зарари калон дар сатҳи қонунгузорӣ ба расмият дароварда нашудааст. То ба имрӯз маҳакҳои арзёбии онро таҷрибаи судӣ ва доктринаи ҳуқуқӣ муайян мекунад. Сарфи назар аз маҳакҳои арзёбии зарари калон ҳамчун аломати сохтори шикори ғайриқонунӣ, ки дар амалияи судӣ ва тафтишотӣ таҳия шудааст, то ба имрӯз, муқаррар намудани он барои кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ мушкилоти ҷиддиро ба бор меорад.

Мафҳуми зарари калон дар эзоҳи моддаи 236 КҶ ҚТ дода шудааст. Тибқи эзоҳи моддаи мазкур «дар ин боб таҳти мафҳуми зарари ҷиддӣ ҳисобу китобе дар назар дошта шудааст, ки мутобиқи таксаҳои муайяншуда зарар аз андозаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо дар лаҳзаи содир гардидани ҷиноят сӣ маротиба бештар мебошад, таҳти мафҳуми зарар ба миқдори калон бошад, бештар аз сесад нишондиҳанда барои ҳисобҳо дар назар дошта шудааст».

Ба объектҳои табиӣ расонидани зарари калон, тавре ки Н.Н. Гагаров қайд мекунад, гуногунҷабҳагии онҳо, афзоиши ҳаҷм, имконияти воқеии паҳншавӣ дар масоҳати калон, барқарорнашавандагии захираҳои табиӣ, ки захираҳои онҳо маҳдуданд, аз афзоиши ҳавфи ҷамъиятии таҷовуз вобаста аст ва муқаррарқунии ҷазои ҷиноятиро талаб мекунад [172, с. 18].

Ҳангоми бандубасти кирдор ҳамчун шикори ғайриқонунӣ бо расонидани зарари калон, ҳолатҳои зайл бояд ба инобат гирифта шаванд: 1) шумораи ҳайвоноти кушташуда; 2) мансубияти ҳайвоноти кушташуда ба категорияҳои махсус; 3) арзиши экологии ҳайвоноти кушташуда; 4) аҳаммияти ҳайвони кушташуда барои муҳити зисти мушаххас ва хоҷагии шикор; 5) зарари экологӣ.

Ҳамзамон, барои кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ фаҳмидани ин маҳакҳо ва ҳудудгузориҳои мушаххас байни шикори ғайриқонунӣ ва вайрон кардани қоидаҳои шикор (ҳамчун ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ) душвор аст.

Маҳаки навбатии муайян кардани аҳаммияти зарар ин «арзиши экологии ҳайвоноти кушташуда» мебошад. А.С. Курманов аз нигоҳи танқидӣ қайд менамояд, ки «чорӣ намудани мафҳуми «арзиши экологӣ» аз нуқтаи назари таҷриба чизе намедихад, зеро мазмуни ҳуқуқии он дар ягон меъёр ва қоидаҳо ошкор намешавад. Аз ин рӯ, ба ақидаи вай, истифодаи он дар шакли тавсиявӣ боқӣ мемонад» [187, с. 49].

Тибқи м. 4 Қонуни ҚТ «Дар бораи олами ҳайвонот» олами ҳайвонот аз рӯйи таъиноти мақсадноки худ ба категорияҳои зерин тақсим мешавад: 1) нодир ва таҳти хатари нестшавӣ қарордоштаи намудҳои ҳайвонот; 2) намудҳои ҳайвоноте, ки объекти шикоранд; 3) намудҳои ҳайвоноте, ки объекти моҳидорианд; 4) намудҳои ҳайвоноте, ки мавриди истифодаи дигар мақсадҳои хоҷагии (ғайр аз шикор ва моҳигирӣ) муайяннамудаи мақомоти ваколатдор қарор мегиранд; 5) намудҳои ҳайвоноте, ки ба мақсадҳои хоҷагӣ истифода карда намешаванд, вале қимати экологӣ, фарҳангӣ ва ғайра доранд; б) намудҳои ҳайвоноте, ки саршумори онҳо барои ҳифзи сиҳатии аҳоли, пешгирии чорвои хонагӣ ва хоҷагиҳо аз касалшавӣ, осеб надидани муҳити зист, нарасидани зиёни ҷиддӣ ба фаъолияти кишоварзӣ бояд танзим гардонида шаванд.

Аз ҳамин лиҳоз, чунин ба назар мерасад, ки маҳакҳои дар айни замон мавҷудбудаи муайян кардани зарари калон дар ҷинояти шикори ғайриқонунӣ

пурра арзёбӣ нашуда, имкон намедиханд, ки худуди рафтори ҷиноятӣ дақиқ муайян карда шавад. Ин вазъ ба принципи қонуният пурра мувофиқат намекунад. Тавре ки маълум аст, моҳияти ин принцип дар он аст, ки «тамоми мақомоти давлатӣ ва идораи давлатӣ, шахсони мансабдор, ташкилотҳои ҷамъиятӣ, инчунин, шахрвандон дар ҷаъолияти худ вазифадоранд, ки қонунҳо ва санадҳои зерқонуниро дақиқ ва қатъӣ риоя намоянд [133, с. 94]. Аз ин рӯ, қонунгузор дар ҳуди қонун бояд худуди кирдорҳои ҷиноятӣ ва ғайриҷиноятиро муайян кунад ва ба ин васила шароити дуруст ва яххелаи татбиқи қонуни ҷиноятиро фароҳам оварад [51, с. 83]. Мушаххас ва ягонагии таркибҳои дар қонун муқарраргардида ва муайян намудани доираи салоҳияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, вобаста аз ҳолатҳои мушаххаси қор шароити зарурии татбиқ маҳсуб меёбанд.

Бояд қайд намуд, ки далелҳои қаблан нишондодашуда талаб менамоянд, ки ба баррасии имкони қабули эзоҳ ба м. 232 ҚҚ ҚТ, оид ба ҳаҷми мушаххаси зарари расонидашуда, ки бо ифодаи пулӣ нишон дода шудааст, пардозем. Пешниҳоде, ки дар адабиёти ҳуқуқи ҷиноятӣ оид ба зарурати фарқ кардани ду намуди зарар, «дараҷаи миёна» ва «қалон» ифода ёфтааст, низ сазовори дастгирӣ мебошад.

Диққати алоҳида бояд ба масъалаи лаҳзаии хотимаи шикори ғайриқонунӣ, ки зарари қалон расонидааст, равона карда шавад. Дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ, маъмулан қабул карда шудааст, ки таркиби ин намуди шикори ғайриқонунӣ моддӣ мебошад. Аммо, ба назари мо, он баҳсбарангез аст, ки нишондихандаи сайди ҳайвоноти ваҳшӣ ва парандаҳо ҳамчун лаҳзаии хотимаи шикори ғайриқонунӣ мебошад, ки зарари қалон расонидааст. Ҳамзамон, чунин андеша начандон дуруст аст, ки пайгирӣ ва таъқиби ҳайвонот ва парандагонии ваҳшӣ бо мақсади сайд кардани онҳо, ки боиси расонидани зарари қалон мегардад, бояд ҳамчун тайёри ба ҷинояти шикори ғайриқонунӣ бандубаст карда шавад [173, с. 38].

Дар асоси таҳлилҳои дар боло овардашуда, шикори ғайриқонунӣ, ки дар б. «а» қ. 1, м. 232 КҶ ҚТ пешбинӣ шудааст, бояд ҳам вақти шикори ҳайвон ва ҳам он ҳолатҳое, ки ҳайвон кушта нашудааст, вале ҳангоми таъқиби он зарари калон (захмӣ шудани ҳайвон ҳангоми шикор) расонида шудааст, бояд хотимаёфта эътироф карда шавад.

Дар б. «б», қ. 1, м. 232 КҶ ҚТ ҷавобгарӣ барои шикори ғайриқонунӣ бо истифода аз воситаҳои нақлиёти механикӣ ё киштии ҳавоӣ, моддаҳои тарканда, газҳо ё дигар усулҳои маҳви саросарии парандагон ва ҳайвонот муқаррар гардидааст. Аммо, дарки ин хусусият дар доктринаи ҳукуки ҷиноятӣ яқин нест. Аз ҷумла, чунин ақидае мавҷуд аст, ки истифодаи воситаҳои нақлиёти механикӣ дар доираи м. 232 КҶ ҚТ ҳангоми дастрас намудани домҳо ва дигар таҷҳизот дар маҳалли шикор ба ҳисоб меравад. Ин мавқеъ баҳснок аст. Афзоиши ҳавфи ҷамъиятии воситаи шикори ғайриқонунӣ, ки дар б. «б» қ. 1, м. 232 КҶ ҚТ пешбинӣ шудааст, аз он иборат аст, ки истифодаи воситаҳои нақлиёт таъқиби ҳайвонотро хеле осон мекунад, ки ин боиси нобудшавии ҳайвоноти бештар мегардад. Аз ин рӯ, маҳз ин маҳак бояд дар муайян кардани далелҳои истифодаи воситаҳои нақлиёти механикӣ ё киштиҳои ҳавоӣ ҳалқунанда бошад. Дар баробари ин, истифодаи воситаи нақлиёт ё киштиҳои ҳавоӣ барои бурдани ҳайвон ба ҷойи камин, чоҳ, домҳо, ва ғ. мумкин аст, истифода бурда шавад. Ин намуди шикор дар ҳамворӣ, чун қоида, дар вақти рӯзона барои шикори ҳайвоноти калон истифода мешавад.

Шикори ғайриқонунӣ бо истифодаи воситаҳои механикии нақлиёт ё нақлиёти ҳавоӣ, маводи тарканда, газҳо ё дигар усулҳои маҳви саросарии парандагон ва ҳайвонот сурат мегирад, ҳангоме ки ин воситаҳо ба таври мақсаднок дар ҷараёни шикор ва барои мақсадҳои шикор истифода бурда мешаванд. Мутобиқ бо усули дигар ба таври саросар нобуд кардани ҳайвоноту парандагон ин таъсир муҳталиф мебошад, ки метавонад талафи миқдори зиёди ҳайвонот гардад [118, с. 481].

Аз сабаби мавҷуд будани хавфи афзояндаи чамъиятӣ, ки тавассути сабук кардани таъқиби ҳайвонот ба амал омадааст, ба фикри мо, истифодаи воситаи нақлиёт ҳангоми пайгирии (таъқиби) ҳайвонот, шикори ғайриқонунӣ бо истифодаи воситаи нақлиёти механикӣ ва киштиҳои ҳавоӣ эътироф карда мешавад. Ҳолатҳо ҳангоми пайгирӣ тавассути «камин», бо истифода аз воситаи нақлиёт ҳамчун «ҷойи пинҳон» (ҳангоми интизори ҳайвон шикорчӣ дар дохили воситаи нақлиёт аст) сурат мегирад. Барои дуруст истифода бурдани маҳаки омӯхташуда, аниқ кардани мазмуни чунин мафҳумҳо, аз қабилӣ «воситаи нақлиёти механикӣ», «киштиҳои ҳавоӣ», «маводи тарканда», «газҳо», «дигар усулҳои қатли оммавии парандаҳо ва ҳайвонот» муҳим аст. Қисман, мафҳуми воситаи нақлиёти механикӣ дар қонуни ҷиноятӣ таҳия шудааст. Дар асоси эзоҳи м. 212 КҶ ҚТ таҳти мафҳуми дигар воситаҳои нақлиёти механикӣ дар моддаи мазкур трактор, дигар мошинҳои худгард, троллейбус, инчунин, мототсикл ва дигар воситаҳои нақлиёти механикӣ дар назар дошта шудааст.

Мутобиқи м. 2 Кодекси нақлиёти автомобилии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 апрели соли 2020, №1689 [5], воситаҳои нақлиёти автомобилӣ ин воситаҳои нақлиёти чархдори механикии худгард, инчунин, ядакҳо (нимядакҳо) мебошад, ки барои интиқоли бор, мусофирон, бағоч ва таҷҳизоти дар онҳо насбшуда пешбинӣ гардидаанд. Гузашта аз ин, бо сабаби шарҳи м. 232 КҶ ҚТ, таърифи дахлдори маъмурию ҳуқуқии истилоҳи «воситаи нақлиёти механикӣ» маънои мустақими ҳуқуқи ҷиноятӣ мегирад.

А.А. Улитин қайд менамояд, ки «агар дар ҷараёни истифодаи воситаи нақлиёт ҳангоми шикори ғайриқонунӣ, бо сабаби ҳолатҳое, ки ба ихтиёри гунаҳгор нест, ҳайвон кушта нашудааст, аммо маълумоти объективӣ истифодаи воситаи нақлиётро тасдиқ мекунад, пас чунин амал ҷиноят ҳисобида мешавад, зеро ҷиноят дар ин замина аз лаҳзаи пайгирӣ ва таъқиб хотимаёфта ҳисобида мешавад» [131, с. 169].

Дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ қабул шудааст, ки ба усулҳои дигари қатли оммавии парандаҳо ва ҳайвонот, намудҳои гуногуни таъсир, ки боиси марги бисёр ҳайвонот мешаванд, аз ҷумла тарқишҳо, сӯзонидани алаф, ҷангалҳо дар ҷойҳои концентратсияи ҳайвонот, вайрон кардани ҷойҳои обдиҳӣ ва хӯрокхӯрии ҳайвонот ба ҳисоб мераванд [187, с. 49].

Қонунгузори навъҳои алоҳидаи ҳайвоноти ваҳшӣ ва парандагонро муқаррар намудааст, ки сайди онҳо пурра манъ шудааст. Ҳамин тавр, сайди ҳайвонот ва парандаҳои нодир, ки таҳти хатари нестшавӣ қарор доранд ва ба «Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон» дохил карда шудаанд, манъ мебошад [118, с. 481].

Бо мақсад ва ҳадафҳои мухталиф бо тартиби пешбиниамудаи қонунгузори истифодаи объектҳои олами ҳайвонот мумкин аст, маҳдуд ё манъ карда шаванд. Тибқи м. 32 Қонуни ҚТ «Дар бораи олами ҳайвонот» бо мақсади ҳифз ва афзун намудани саршумори баъзе намудҳои ҳайвонот истифодаи онҳо дар ҳудуди муайян ва ба муҳлати муайян бо тартиби муқаррарнамудаи Қонуни мазкур метавонад маҳдуд ё пурра манъ карда шавад. Барои ҳифз намудан ва афзун гардонидани саршумори объектҳои олами ҳайвонот ҷораҳои зерин муқаррар карда мешаванд: а) маҳдуд намудани муҳлати истифодаи олами ҳайвонот; б) манъ кардани тарзу усул ва намудҳои олоти сайд; в) тағйир додани меъёрҳои сайд; г) маҳдуд гардонидани миқдори истифодабарандагони олами ҳайвонот.

Бояд қайд кард, ки мутобиқи м. 15 Қонуни ҚТ «Дар бораи олами ҳайвонот», шикор яке аз намудҳои истифодаи олами ҳайвонот мебошад, ки нисбат ба объектҳои олами ҳайвонот амалӣ карда мешавад.

Ҳамин тариқ, сайди ҳайвоноте, ки ба «Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон» дохил карда шудааст, бо риояи қоидаҳо, тибқи қонунгузори амалкунанда, бояд тибқи м. 207 КҲМ ҚТ [3]. «Нобуд кардани ҳайвоноту набототи нодир» бандубаст карда шавад. Дар диспозитсияи моддаи мазкур ба таври возеҳ пешбинӣ шудааст, ки «барои нобуд кардани ҳайвоноту набототи

нодири ба «Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон» дохилшуда, ки таҳти хатари нестшавӣ қарор доранд, ё нобуд кардани ҷойи тухмгузорӣ, тухм, лона ва иншооти дигар, ё содир намудани кирдорҳои дигаре, ки метавонанд боиси несту нобуд, ҳалокат, камшумор шудан, ё ҳалалдор шудани муҳити зисти ҳайвонот ва наботот гарданд, ё кирдорҳое, ки бо сабаби риоя накардани шартҳои шикору истифодаи чунин ҳайвонот ва наботот содир шудаанд» шахс ба ҷавобгарии маъмурӣ кашида мешавад.

Барои ҳалли ин вазъ, мувофиқи мақсад аст, ки ба КҶ ҚТ тағйирот ворид карда шавад, то ки муқаррароти м. 232 КҶ ҚТ бо меъёрҳои дигар соҳаҳои ҳуқуқ мувофиқ шуда, моҳияти бланкетии он ошкор карда шавад. Ҳамин тавр, диспозитсияи ин модда бояд ба тариқи зайл баён карда шавад: «Ғайриқонунӣ ба даст овардани объектҳои олами ҳайвонот».

Инак, дар аз натиҷаи таҳлили масъалаи тарафи объективии шикори ғайриқонунӣ ба ҳулосаи зерин омадан мумкин аст:

Мақсаднок шуморида мешавад, ки дар КҶ ҚТ моддаи 232² дар таҳрири зайл муқаррар карда шавад:

Моддаи 232². Шикор ва муомилоти ғайриқонунии ҳайвоноти ваҳшӣ ва нодири ба «Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон» дохилшуда ё бо шартномаҳои байналмилалӣ эътирофнамудаи Тоҷикистон ҳифз шудаанд:

1. Шикор ва муомилоти ғайриқонунии ҳайвонотҳои нодир ва зери таҳдиди маҳвшавӣ қарордошта (бузи пармашох (морхӯр), гавазни бухорӣ, гӯсфанди кӯҳии бухорӣ ва ғизол), ки ба «Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон» дохил гардидаанд, бо ҷарима ба андозаи аз шашсад то як ҳазору дусад нишондиҳанда барои ҳисобҳо, ё қорҳои ислоҳӣ ба муҳлати то ду сол ва ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз ду то чор сол ҷазо дода мешавад.

2. Ҳамин кирдор, агар:

- такроран содир шуда бошад;
- аз ҷониби шахс бо истифода аз мақоми хизматӣ содир шуда бошад;

– аз чониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ ё аз чониби гурӯҳи муташаккил содир шуда бошад;

– дар ҳудудҳои мамнуъгоҳ, парваришгоҳ, ё дар минтақаи офати экологӣ ё минтақаи вазъияти фавқулодаи экологӣ содир шуда бошад,

бо ҷарима ба андозаи аз як ҳазору дусад то як ҳазору ҳаштсад нишондиҳанда барои ҳисобҳо, ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз се то ҳафт сол, инчунин бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан ба фаъолияти муайян ба муҳлати то панҷ сол, ҷазо дода мешавад.

Дар баробари ҳайвонотҳои ишорашуда, метавон бабри барфӣ ва леопарди наздиосиёгӣ, ки дар моддаи алоҳидаи КҶ ҚТ муқаррар гардидааст, ҳамроҳ намуд.

2.3. Аломатҳои субъективии шикори ғайриқонунӣ

Аломатҳои субъективии кирдори ҷиноятӣ ин ҷанбаҳои равонӣ ва дарунии шахсе мебошанд, ки ҷиноят содир мекунад. Онҳо нишон медиҳанд, ки шахс бо чӣ мақсад ва ангеza ҷиноятро содир кардааст. Аломатҳои субъективии кирдори ҷиноятӣ ба ду унсур, аз ҷумла субъект ва тарафи субъективӣ тасниф карда мешавад. Боби 4 КҶ ҚТ муқаррароти меъёриро вобаста ба шахсоне, ки бояд ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида шаванд, пешбинӣ намудааст. Тавре ки маълум аст, м. 22 КҶ ҚТ муқаррар менамояд, ки танҳо шахси воқеии мукаллаф ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешавад, ки ба синну соли муқаррарнамудаи КҶ ҚТ расидааст.

Иброз менамоем, ки дар ин зербоб субъекти ҷиноят гуфта, мо субъекти ҷинояти шикори ғайриқонуниро низ ҳамчун яке аз унсурҳои таркиби ин ҷиноят дар назар дорем.

Дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ ақидаҳое мавҷуд аст, ки «ба ҳайси субъекти ҷиноят шахси воқеии дорои қобилияти иҷро кардани ҷавобгарии ҷиноятӣ дар ҳолати содир кардани кирдори қасдона, ё аз беэҳтиётӣ барои

чамъият хавфнок баромад менамояд» [76, с. 156; 127, с. 187]. Қонунгузори чиноятӣ (м. 22 КҶ ҚТ) чунин аломатҳои субъекти чиноятро муқаррар намудааст:

1) шахси воқеӣ будан;

2) ба синну соли муқарраркардаи қонуни чиноятӣ расидан;

3) муқаллафӣ, яъне хусусияти воқеӣ ва хавфнокии чамъиятии ҳаракат ё беҳаракатии худро дарк ва онро идора карда тавоништан.

Субъекти чиноят будани шахси воқеӣ дар моҳияти ҷисмонии он, яъне аз ҷониби танҳо инсон содир кардани он буда метавонад. Олими рус А.С. Курманов зимни таҳқиқоти илмии хеш чунин ибраз намудааст: «Агар дар ҷараёни шикор саге, ки бе фармони дахлдор ҳайвони ваҳширо кушад, дар ин сурат соҳиби он, яъне шикорчӣ ба ҷавобгарӣ кашида намешавад, зеро худӣ ӯ бевосита, ё бавосита бо ёрии саг кирдори ғайриқонунӣ содир накардааст. Дар мавриди оқибатҳои зикршуда, нисбати ӯ айби қасдан вучуд надорад» [187, с. 89].

Дар назарияи ҳуқуқи чиноятӣи ватанӣ, «табиатан ба сифати субъекти чиноят танҳо шахси воқеӣ, яъне шахрванди ҚТ, шахрванди хориҷӣ ё шахси бешахрванд эътироф мегардад. Ин назария ифодакунандаи он аст, ки шахсони ҳуқуқӣ, яъне ташкилотҳо, корхонаҳо, муассисаҳо ба сифати субъекти чиноят баромад карда наметавонанд» [138, с. 95].

Аломати навбатии субъекти чиноят муқаллафӣ мебошад. Моддаи 24 КҶ ҚТ муқаррар менамояд, ки «шахс ба ҷавобгарии чиноятӣ кашида намешавад, агар вай ҳангоми содир кардани кирдори барои чамъият хавфнок дар ҳолати номуқаллафӣ қарор дошта бошад» [2].

Аломати дуюми ҳатмии субъекти умумии чиноят, ки муқаллафӣ ном дорад, дар КҶ ҚТ мустақиман муайян нашудааст. Моддаи 24 КҶ ҚТ танҳо ба шартӣ озод будан аз ҷавобгарии чиноятӣ бо сабаби номуқаллафӣ ишора мекунад. Номуқаллафӣ, ки дар адабиёти ҳуқуқӣ ҳамчун ҳолати носолимии руҳӣ ва ақлӣ фаҳмида мешавад, ҳолате мебошад, ки шахс наметавонад ба

чамъият хавфнокии кирдори худро дарк ё идора намояд. Номукаллафӣ метавонад бар асари бемории руҳии доимӣ, парешонҳолии муваққатӣ, заъфи ақл ё дигар бемориҳои руҳӣ ба вучуд ояд [118, с. 73].

Аз рӯйи таърифи мазкур, мукаллафӣ қобилияти шахсро ифода мекунад, ки метавонад хусусияти воқеӣ ва ба чамъият хавфнокии кирдор, яъне ҳаракат ё беҳаракатии худро дарк ва идора кунад. Аз ин рӯ, номукаллафӣ муқобили мукаллафӣ мебошад.

Шахси мукаллаф бояд рафтори худро дарку идора карда, оқибатҳои эҳтимолии онро барои чома баҳо диҳад. Омиле, ки ба рафтори шахс таъсир мерасонад, асосан ахлоқ, тарбия, шароити муҳити зист ва дигар омилҳои иҷтимоӣ мебошанд. Ин омилҳо шуури шахсро ташкил медиҳанд ва ӯро ба қабули қарор дар бораи содир кардан ё накардани кирдор водор месозанд [125, с. 1184]. Дар ин маврид, субъекти ҷиноят шахсе мебошад, ки қобилияти зеҳнӣ ва ҳуқуқии дарки ҷавобгарӣ барои кирдорро дорад [126, с. 169].

Тавре ки дар таҳқиқоти қаблӣ бахшида ба мушкилоти ҷавобгарии ҷиноятӣ барои шикори ғайриқонунӣ зикр карда шуда буд, ҳангоми омӯзиши парвандаҳои ҷиноятӣ муайян гардад, ки мақомоти ҳифзи ҳуқуқ далелҳои шикори ғайриқонунии шахси номукаллафро ошкор накардаанд. Одатан, синну соле, ки ҷавобгарии ҷиноятӣ ба вучуд меояд, аз шонздаҳсола аст.

«Мувофиқи қ.1, м. 23 КҶ ҚТ, ба ҷавобгарии ҷиноятӣ шахсе кашида мешавад, ки дар вақти содир намудани ҷиноят ба синни шонздаҳсолагӣ расидааст. Қисми 2, моддаи мазкур муқаррар намудааст, ки шахсе, ки дар вақти содир намудани ҷиноят ба синни чордаҳсолагӣ расидааст, барои содир намудани ҷиноятҳои зерин ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешаванд: одамкушӣ (моддаи 104), қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ (моддаи 110), қасдан расонидани зарари миёна ба саломатӣ (моддаи 111), одамрабӣ (моддаи 130), таҷовуз ба номус (моддаи 138), кирдори зӯроварии дорои хусусияти шахвонӣ (моддаи 139), терроризм (моддаи 179), ғасби гаравгон (моддаи 181), тасарруфи силоҳ, лавозимоти ҷангӣ, моддаҳои

тарканда ва воситаҳои таркиш (моддаи 199), муомилоти ғайриқонунии воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додан (моддаи 200), муносибатҳои ғайриқонунӣ бо воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ (моддаи 201), тасарруфи воситаҳои нашъадор ё моддаҳои психотропӣ (моддаи 202), парвариши ғайриқонунии зироатҳои дорои моддаҳои нашъаовари кишташон манъшуда (моддаи 204), муомилоти ғайриқонунии моддаҳои сахттаъсир ва захрнок бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додан (моддаи 206), корношоям сохтани воситаҳои нақлиёт ё роҳҳо (моддаи 214), авбошӣ дар ҳолатҳои вазнинкунанда (қисмҳои дуюм ва сеюми моддаи 237), дуздӣ (моддаи 244), ғоратгарӣ (моддаи 248), роҳзанӣ (моддаи 249), тамаъҷӯӣ (моддаи 250), ғайриқонунӣ хай карда бурдани автомобил ё дигар воситаҳои нақлиёт бидуни мақсади тасарруф (моддаи 252), қасдан несту нобуд ё вайрон кардани молу мулк дар ҳолатҳои вазнинкунанда (қисми дуюми моддаи 255)» [2].

Чун қоида, «аз синни шонздаҳсолагӣ, дар инсон таҷрибаи ҳаётии муайяни захираи раванӣ пайдо мешавад, маҳаки дарки муҳити атроф муайян мешавад ва қобилияти дарки хусусияти рафтори худ аз нуқтаи назари ғоиданокӣ барои атрофиён пайдо мешавад» [91, с. 23].

Аз муқаррароти қ. 3, м. 23 КҶ ҚТ бармеояд, ки синну соли ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан аз синни шонздаҳсолагӣ мебошад, яъне тибқи асосҳои умумӣ шахс барои содир намудани шикори ғайриқонунӣ аз синни шонздаҳсолагӣ ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешавад. Субъекти шикори ғайриқонунӣ метавонад шахсе бошад, ки мақоми шикорчӣ дорад ё не. Мутобиқи қ. 1, м. 19 Қонуни ҚТ «Дар бораи шикор ва хоҷагии шикор» аз 26 июли соли 2014, №1118 [7], шахсони воқеии ҚТ ва шахрвандони хориҷие, ки дар ҚТ ба таври доимӣ истиқомат карда, бо тартиби муқарраргардида дар ҚТ шаҳодатномаи шикорчӣ ва дар сурати парвариш кардани парандаҳо ва сағҳои шикорӣ, ки шикор намудан бо онҳо бо қайди махсус дода шудааст, шикорчӣ шуда метавонанд. Қисми дуюми моддаи мазкур барои эътироф намудани

шахс ҳамчун шикорчӣ ду талаботро пешбинӣ намудааст, ки инҳо мебошанд:

а) шахсони воқеии ба синни ҳаждаҳсола расида, ки дар шикор намудҳои иҷозатдодашудаи олоти шикор, сағҳо ва парандаҳои шикориро истифода мебаранд; б) шахсони воқеие, ки мутобиқи талаботи Қонуни ҚТ «Дар бораи силоҳ» ҳуқуқи соҳиб шудан ба силоҳи оташфишонии шикориро доранд. Дар маҷмӯъ, шахс дар синни ҳаждаҳсолагӣ метавонад, мақоми шикорчиро соҳиб гардад. Аз ин рӯ, на ҳама вақт, субъекти ҷинояти шикори ғайриқонунӣ шикорчӣ мебошад, чунки тибқи м. 23 КҚ ҚТ синну соли ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан барои шикори ғайриқонунӣ аз синни шонздаҳсолагӣ мебошад.

Субъекти ҷиноят танҳо шахси воқеӣ мебошад, яъне шахси ҳуқуқӣ субъекти ҷиноят буда наметавонад, аммо дар адабиёти ҳуқуқӣ андешаҳои вучуд доранд, ки шахси ҳуқуқиро субъекти ҷиноят эътироф мекунанд. Тавре ки Б.В. Волженкин баён менамояд, «асоси ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидани шахси ҳуқуқӣ кирдори содирнамудаи шахси воқеӣ, ки дорои аломатҳои таркиби ҷиноят буда, он дар қонуни ҷиноятӣ пешбинӣ шудааст, агар дар он манфиатҳои музднок, ё дигар манфиатҳои шахси ҳуқуқӣ мавҷуд бошад», эътироф карда шавад. Ба сифати ҷазо барои шахси ҳуқуқӣ инҳо пешниҳод карда шуданд: гузоштани уҳдадорӣ оид ба ҷуброни зарари расонидашуда, ҷарима ва боз доштани ғаъолияти шахси ҳуқуқӣ. Мақсади ин намудҳои ҷазо, ин паҳш кардани ғаъолияти шахсони ҳуқуқие, ки барои шахс, муҳити зист, ҷомеа ва давлат хавфнокӣ доранд, инчунин, ҷуброни зарари дар натиҷаи ҷиноят расонидашуда мебошанд [187, с. 89].

Н.Ф. Кузнетсова муҳолифи ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидани шахсони ҳуқуқӣ мебошад, чун ки принципҳои гунаҳгорӣ ва ҷавобгарии фардиро ба ҷавобгарии бегуноҳона ва дастаҷамъии шахсони ҳуқуқӣ омезиш додан ғайриимкон аст. Гуноҳ чизи дигаре аз руҳияи инсон ба кори худ нест. Ин гуноҳро шахсони ҳуқуқӣ надоранд. Асоси ҷавобгарии ҷиноятӣ, тибқи принципи қонуният, содир намудани ҷиноят мебошад, зеро кирдори (ҳаракат

ё беҳаракатии) зараровар, шахси ҳуқуқӣ содир карда наметавонад. Вай чунин мешуморад, ки «санксияи ҷаримавии баландтар ё имкони бастании корхонае, ки ҳамчун моҳияти ҷавобгарии ҷиноятии шахсони ҳуқуқӣ номида мешаванд, дар ҷараёни татбиқи ҷавобгарии ҳуқуқи маданӣ комилан имконпазир мебошанд» [154, с. 20].

Ҳамзамон, ҷонибдорони ҷавобгарии ҷиноятии шахсони ҳуқуқӣ зарари калонро, ки дар натиҷаи вайронкунии қонунгузории ҳифзи муҳити зист расонида шудаанд, таъкид карданд, ки санксияҳои ҷаримавии ба ташкилотҳо татбиқшаванда ба андозаи зарари расонидашуда ноқофӣ мебошанд. Дар айни замон, зарари ғайриҷиноятии шахси ҳуқуқӣ аз зарари расонидаи шахси воқеӣ ба таври назаррас зиёдтар аст. Бо вучуди ин, муқаррарот дар бораи эътирофи шахси ҳуқуқӣ ҳамчун субъекти ҷиноят ба қонунгузории амалкунандаи ҷиноятӣ дохил карда нашудааст.

Айни замон ҳам, дар байни олимони ҳуқуқшиносон ва шахрвандон дар бораи зарурати эътирофи шахси ҳуқуқӣ дар баробари шахси воқеӣ ҳамчун субъекти ҷиноят ақидаҳо баён карда мешаванд. Мо чунин мешуморем, ки омӯзиши муфассали ақидаҳои пешниҳодшуда бо назардошти ду ҳолат иҷозат дода шаванд: 1) эътирофи шахси ҳуқуқӣ ҳамчун субъекти ҷиноят барои категорияи маҳдуди ҷиноятҳо, ки номгӯии онҳо бояд дар қонун муайян карда шавад, имконпазир хоҳад буд; 2) чунин тағйирот боиси аз нав дида баромадани тамоми таълимоти ҷиноят, таркиби ҷиноят, унсурҳои он ва умуман аксарияти назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ мегардад, ки ин, ба назари мо, вазифаи душворе хоҳад буд. Мувофиқи б. 3, қ. 1, м. 85 КМҚ ҚТ [4], яке аз ҳолатҳои, ки дар мувофиқи ҷиноятӣ исбот карда мешаванд, ҳолатҳои мебошанд, ки шахсияти айбдоршавандаро тавсиф мекунад. Ин ҳолатҳоро ҳамчун ҳолатҳои сабуқкунанда ё вазнинкунандаи ҷиноят, ки дар м. 61 ва 62 ҚҚ ҚТ пешбинӣ шудаанд, ба назар гирифтани мумкин аст.

Ҳамин тавр, А.В. Наумов қайд мекунад, ки муқаррар кардани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои шахсони ҳуқуқӣ ғайриҷиноятии истехсолии аз ҷиҳати

экологӣ зарароварро барои ҳамаи кормандони ин ё он корхона ва инчунин, барои соҳибон ва ҳайати роҳбарикунанда аз ҷиҳати иқтисодӣ зиёновар мекунад [88, с. 199]. Ин мавқеъ, шумораи зиёди тарафдорони худро гирифта, дар қонунгузорию як қатор мамлакатҳо инъикос ёфтааст. Гузашта аз ин, Кумитаи Аврупо оид ба масъалаҳои ҷинояткорӣ ба давлатҳои узви Шуриати Аврупо тавсия оид ба пеш гирифтани роҳи ҷинояти шахсони ҳуқуқиро барои ҷиноятҳои экологӣ таҳия кардааст [146, с. 62].

Дар алоҳидагӣ, В.С. Устинов, мавқееро баён мекунад, ки мувофиқи он, чазоҳо барои ҳуқуқвайронкуниҳои экологӣ, ки ба шахсони ҳуқуқӣ тавассути ҷавобгарии маданӣ дода мешаванд, аз ҷониби афкори умум нокифоя ва бесамар баҳо дода мешаванд. Ба ин нуқтаи назар Н.Ф. Кузнецова бо ишора ба далелҳои зерин эътироз намудааст: «1) муқаррар кардани ҷавобгарии ҷиноятӣ ба принципҳои гунаҳгорӣ ва ҷавобгарии фардӣ мувофиқат намекунад; 2) санксияҳои ҷаримавии баландтар ва имконияти барҳамдиҳии корхонаҳо низ дар доираи ҷавобгарии маданӣ иҷозат дода мешаванд; 3) гунаҳгориҳои воқеӣ метавонанд дар паси ҷавобгарии дастаҷамъии шахси ҳуқуқӣ пинҳон шаванд» [155, с. 82].

Ба андешаи М.Ч. Раҳмонзода, «ҷаҳонишавӣ ва яғонасозии қонунгузорию миллии имконияти дар ояндаи наздик муқаррар намудани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои шахсони ҳуқуқиро дорад» [193, с. 109].

Ҷавобгарии ҷиноятии ташкилот (шахсони ҳуқуқӣ) ва ҳатто давлат, тибқи қонунҳои байналмилалӣ, қомилан имконпазир аст. Онҳо метавонанд субъекти ҷиноятҳои байналмилалӣ бошанд, зеро таҷрибаи баъзе давлатҳои хориҷӣ (Фаронса, Амрико ва ғ.) нишон медиҳанд, ки ҷавобгарии ҷиноятии шахсони ҳуқуқӣ на танҳо имконпазир аст, балки баъзан вақт, ҳатто зарур мебошад.

Дар қонунгузорию ҷиноятии баъзе иёлоти Амрико, дар баробари ба зиммаи шахсони ҳуқуқӣ гузоштани ҷавобгарӣ, ҷавобгарии шахсони алоҳида низ барои ҳамагон як амал пешбинӣ шудааст [191, с. 156]. Дар Британияи

Кабир, барои вайрон кардани меъёрҳои қонун дар бораи моҳигирии баҳрӣ, роҳбари корпоратсия ба ҷаримаи номаҳдуд кашида мешавад, моҳӣ, асбоби моҳидорӣ, киштиҳо мусодира карда мешаванд ва ширкат бо қарори суд метавонад барҳам дода шавад ё дар музоада фурӯхта шавад [176, с. 97].

Кумитаи Аврупо оид ба масъалаҳои ҷинояткорӣ Шурои Аврупо ба қонунгузори давлатҳои Аврупо тавсия додааст, ки шахсони ҳуқуқиро ҳамчун субъектҳои ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ҷиноятҳои экологӣ эътироф кунанд. Ин тавсия аллакай дар қонунгузори Британияи Кабир ва Фаронса татбиқ шудааст.

Ҳуқуқи байналмилалӣ ба ҚТ ҳамчун узви қомилҳуқуқи СММ ва дигар ниҳодҳои байналмилалӣ талаботро пешкаш мекунад, ки яке аз муҳимтарини онҳо ҷорӣ намудани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои шахсони ҳуқуқӣ дар қонунгузори миллӣ мебошад. Масалан, Конвенсияи СММ оид ба мубориза бо коррупсия аз 31 октябри 2003 ва Конвенсияи СММ бар зидди ҷиноятҳои муташаккили трансмиллӣ аз 15 ноябри 2000, ки ин талаботро равшан ифода мекунанд. Моддаи 10 Конвенсияи СММ бар зидди ҷиноятҳои муташаккили трансмиллӣ муқаррар менамояд, ки ҳар давлати аъзо бо эътибори принсипҳои ҳуқуқии худ метавонад барои шахсони ҳуқуқӣ ҷавобгарии ҷиноятиро оид ба иштирок дар ҷиноятҳои вазнин, аз ҷумла онҳое, ки дар моддаҳои 5 (ҷавобгарӣ барои иштирок дар гурӯҳҳои муташаккили ҷиноятӣ), 6 (ҷавобгарӣ барои расмиқунонии даромади бадастомада бо роҳи ҷиноят) ва дигар моддаҳои Конвенсия зикр шудаанд, ҷорӣ намояд. Конвенсия шаклҳои гуногуни ҷавобгариро нисбат ба шахсони ҳуқуқӣ, аз ҷумла ҷиноятӣ, маъмурӣ ва маданӣ, муқаррар мекунад, вале татбиқи ҷавобгарии ҷиноятӣ набояд боиси қам кардани масъулияти ҷиноятӣ шахсони воқеие шавад, ки ҷиноятро содир намудаанд.

Ба андешаи мо, муқаррар кардани ҷавобгарии ҷиноятӣ шахсони ҳуқуқӣ ба мақсад мувофиқ намебошад, зеро, аз номи шахси ҳуқуқӣ содир кардани ҷинояти экологӣ, аз ҷумла шикори ғайриқонунӣ, намегузорад, ки он субъекти

чиноят эътироф карда шавад. Субъекти чиноят дар чунин ҳолатҳо шахси воқеӣ мебошад, ки воқеан онро содир кардааст.

Дар баробари ин, омӯзиши таҷрибаи судии чиноятҳои шикори ғайриқонунӣ нишон медиҳад, ки то имрӯз дар кишвар чинояти шикори ғайриқонунӣ танҳо аз ҷониби шахсони воқеӣ содир гардидаанд.

Унсурҳои дигари таркиби чинояти шикори ғайриқонунӣ тарафи субъективии чиноят мебошад. Тарафи субъективии чиноят – ин ҷанбаи дохилӣ (руҳӣ)-и шахси чинояткор буда, бевосита бо содиршавии чиноят алоқаманд аст, ки он танҳо ба воситаи таҳлилу баҳодиҳии рафтори шахси ҳуқуқвайронкунанда ва ҳолатҳои содиршавии чиноят дарк карда мешавад [134, с. 123]. Тарафи субъективӣ имконият медиҳад, то ки чинояти содиргардида дуруст бандубаст карда шуда, таркибҳои бо ҳам монанд аз якдигар ҷудо карда шаванд [119, с. 86].

Доктринаи ҳуқуқи чиноятӣ тарафи субъективии чиноятро ҳамчун муносибати руҳии чинояткор ба содир намудани кирдори ба ҷамъият хавфнок, ки бо гунаҳкорӣ, ангега, мақсад ва эҳсосот тавсиф карда мешаванд, рабт медиҳад. Ю.А. Красиков бошад, гунаҳгориро ҳамчун муносибати руҳии шахс, ки дар шакли қасд ё беэҳтиётӣ ифода ёфтааст, муайян мекунад [62, с. 10].

Гуноҳ аломати ҳатмии тарафи субъективии чиноят ба ҳисоб рафта, тавассути он кирдори чиноятӣ аз кирдори ғайричиноятӣ фарқ карда мешавад. Дар робита бо шаклҳои гуноҳ, дар шикори ғайриқонунӣ ягонагӣ вучуд надорад, ки метавонад ба таҷрибаи татбиқи ҳуқуқ таъсири манфӣ расонад.

Аксарияти олимони соҳаи криминология баён мекунанд, ки тарафи субъективии чинояти шикори ғайриқонунӣ метавонад танҳо бо шакли гуноҳи қасдона тавсиф карда шавад. Ҳамзамон, Г. Булатов, В.Д. Пакутин ва Ю.С. Богомяков эҳтимолияти шикори ғайриқонуниро бо як шакли бепарвоёна эътироф мекунанд. Масалан, Г.И. Вулфман эҳтимолияти гуноҳ дар шакли беэҳтиётӣ нисбат ба оқибатҳои шикори ғайриқонуниро, ба монанди ба вучуд

омадани зарари асосӣ, истисно намекунад. Чунин мавқеъ муҳолифи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ мебошад, ки мазмуни диспозитсияи бланкетии м. 232 КҶ ҚТ-ро муайян мекунад.

Тарафи субъективии ҷиноят фаъолияти руҳии шахс мебошад, ки бевосита бо содир намудани ҷиноят алоқаманд аст. Он тарафи психологӣ, яъне, субъективии мазмуни ҷиноят ба ҳисоб рафта, тарафи ботинии онро ифода мекунад. Мазмуни тарафи субъективии ҷиноят бо ёрии чунин аломатҳои ҳуқуқӣ, ба монанди гунаҳгорӣ, ангега ва мақсад ошкор карда мешавад. Ҳамзамон, гуноҳ, ангега ва мақсад падидаҳои мустақили равонӣ бо мазмуни мустақил мебошанд, ки ҳеҷ кадоме аз онҳо дигареро ҳамчун як ҷузъи таркибӣ дар бар намегиранд [122, с. 161].

Ҳамзамон, сарфи назар аз он, ки аксари олимони ба шакли гуноҳи қасдона дар шикори ғайриқонунӣ ишора мекунанд, инчунин, дар байни онҳо дар бораи намудҳои қасди шикори ғайриқонунӣ ягонагӣ вучуд надорад. Э.Н. Жевлаков, Ю.В. Трунцевский ва як қатор олимони дигар чунин мешуморанд, ки ҷинояти таҳқиқшаванда танҳо бо қасди бевосита содир карда мешавад. Аммо, қисми дигари муаллифони мавқеи эҳтимолияти содир намудани ҷинояти шикори ғайриқонуниро ҳам бо қасди бевосита ва ҳам бавосита дастгирӣ мекунанд [58, с. 669].

Дар ҳуқуқи ҷиноятӣ мафҳуми қасд ба воситаи категорияҳои равоншиносӣ (психологӣ)-и дарк, пешбинӣ ва хоҳиш ошкор карда мешавад. Дар навбати худ, барои фарқ кардани намудҳои қасд ва барои нисбатан дуруст муайян кардани нишонаҳои фарқкунандашон табиатан ба лаҳзаҳои зеҳнӣ ва иродавӣ тақсим мешавад. Инчунин, аввал таркиби қасд ва дуҷумла бошад, самти онро муайян мекунанд [202, с. 81].

Унсурҳои зеҳнии қасди бевосита аз ду ҷузъ иборат аст: 1) дарки ба ҷамъият хавфнок будани кирдори худ; 2) пешбинӣ кардани имконпазирӣ ё ногузирии (ҳатман) ба вучуд омадани оқибатҳои барои ҷамъият хавфнок.

Идрок (дарк) ҳамчун аломати қасд маъноӣ фаҳмидани ба чамъият хавфнокии кирдори худро дорад.

Омузиши муфассали мазмуни лаҳзаҳои зеҳнӣ ва иродавии қасди бевосита ва бавосита дар робита ба шикори ғайриқонунӣ ба мо имкон дод, ки дар бораи имконоти содир кардани намудҳои дар банди «б», қ. 1, м. 232 КҶ ҚТ хулоса барорем. Ин хулоса бо он шарҳ дода мешавад, ки содир намудани намудҳои шикори ғайриқонунӣ, ки таркиби расмӣ доранд, танҳо бо қасди бевосита имконпазир мебошанд. Лаҳзаҳои зеҳнӣ ва иродаи мустақими қасд, дар таркиби моддӣ (банди «а», қ. 1, м. 232 КҶ ҚТ) чунин аст: Шахс ба чамъият хавфнокии амалҳои худро дарк карда, имконпазирӣ ё ногузирии сар задани оқибатҳои барои чамъият хавфнокро пешбинӣ карда, ба амал омадани онҳоро пешбинӣ менамояд.

Ҳангоми шикори ғайриқонунӣ, шахс мебояд аз як қатор ҳолатҳо огоҳ бошад. Пеш аз ҳама, ғайриқонунӣ будани шикор. Яъне дониستاني шахс, ки ӯ бидуни иҷозатномаи шикор, дар муҳлатҳои манъшуда ва бо асбобҳои манъшуда шикорро анҷом медиҳад.

Моддаи 232 КҶ ҚТ дар қисми дуюм, ҷавобгариро барои содир намудани шикори ғайриқонунӣ аз ҷониби шахсе, ки бо истифода аз мақоми хизматӣ пешбинӣ кардааст, яъне қонунгузор хатари афзояндаи чамъиятии шикори ғайриқонуниро, ки субъекти маҳсус содир мекунад, муайян кардааст, яъне шахсе, ки мансаби хизматии худро ҳангоми содир кардани ҷиноят мустақиман дорад, ё бо истифодаи ваколатҳои онҳо дар иҷрои он саҳм дорад.

Ба зарурати муқаррар намудани ҳолатҳои мушаххас, ки дар асоси он шахс ба чамъият хавфнокии амалҳои худро дарк кардааст, диққати маҳсус додан лозим аст. Вобаста ба ҷинояти мавриди назар, ин дарки амали ғайриқонунии шахс мебошад. Агар шахс нишонаҳои мушаххаси объективиро дарк накунад, ки дар асоси он кирдор хусусияти ғайриқонунӣ пайдо кардааст, ӯ наметавонад тибқи м. 232 КҶ ҚТ ба ҷавобгарӣ кашида шавад.

Ба андешаи мо, дар чунин ҳолат, шикорчии сафаркунанда барои убури сарҳади мамнуъгоҳ масъулият надорад, агар ин ҳудудҳо бо аломатҳо нишон дода нашуда бошанд, ё дар замин ба таври возеҳ ифода нашуда бошанд. Ин бо он шарҳ дода мешавад, ки дарк накардани шикори ғайриқонунӣ набудани ба ҷамъият хавфнокии кирдори содиршударо пешбинӣ мекунад. Дар акси ҳол, ин метавонад маънои вайрон кардани принсипи гунаҳгори дошта бошад. Инчунин, зарур аст, ки самти қасди шахс барои шикори ғайриқонунӣ муқаррар карда шавад. Худи далели ҷойгиршавии он дар муҳити зисти табиӣи объекти олами ҳайвонот бо силоҳи шикорӣ ҳамчун шикори ҳайвонот эътироф шуда наметавонад.

Тавре ки Л.Д. Гаухман қайд мекунад, мафҳумҳои «тарафи субъективии ҷиноят» ва «тарафи субъективии таркиби ҷиноят» аз ҷиҳати мазмун ва моҳият ягона нестанд. Мафҳуми яқум васеътар буда, мафҳуми дуюмро дар бар мегирад, ки ин унсур таркиби ҷиноят буда, мавҷудият ва бандубасти кирдорро муайян мекунад.

Дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ масъалаи тарафи субъективии таркиби ҷиноят яке аз мушкилтарин ва баҳсбарангезтарин мебошад. Як қатор корҳои илмӣ ба проблемаи тарафи субъективии ҷинояткорӣ бахшида шудаанд. Тарафи субъективии таркиби ҷиноят хусусиятҳои зеринро дар бар мегирад: «Гунаҳкорӣ, ангега, мақсад ва ҳолати эмотсионалӣ. Аломати ҳатмии тарафи субъективии ҷиноят мавҷуд будани гуноҳ мебошад, ки ҳамчун «муносибати руҳии шахс ба ҷинояти содиркардааш» муайян карда мешавад [68, с. 147]. Тавре ки маълум аст, ду намуди гуноҳ мавҷуд аст: қасдан ва беэҳтиётӣ.

Дар бораи тарафи субъективии ҷиноятҳои экологӣ дар маҷмуъ сухан ронда, бояд қайд кард, ки дар боби 24 КҶ ҚТ ҳам ҷиноятҳо бо шакли гуноҳи қасд ва ҳам ҷиноятҳои беэҳтиётӣ мавҷуданд. Дар аксар маврид ҷиноятҳои қасдона ҷой доранд, аммо як қатори онҳо метавонанд ҳам қасдан ва ҳам аз беэҳтиётӣ содир карда шаванд.

Масъалаи шакли гунаҳгории шахсе, ки шикори ғайриқонунӣ содир кардааст, боиси ихтилофи назар дар байни олимоне мегардад, ки мушкилоти бандубасти чинояти мазкурро омӯхтаанд. Пас, аксарияти онҳо андеша доранд, ки шикори ғайриқонунӣ танҳо қасдан сурат мегирад [180, с. 70; 178, с. 108; 80, с. 189; 183, с. 132]. Аммо, як қатор олимон, ки дар давраи Шуравӣ шикори ғайриқонуниро омӯхтаанд, исбот мекунанд, ки содир шудани ин амал бо шакли беэҳтиётии гуноҳ имконпазир аст [170, с. 134; 93, с. 125]. Мо бо андешаи А.М. Каблов розӣ мебошем, ки навиштааст: «Шикори ғайриқонунӣ, ки бо хунукназарӣ содир шудааст, бо дараҷаи ба ҷамъият хавфнокӣ, ки ба чиноят хос аст, тавсиф карда намешавад ва боиси ҷавобгарии маъмурӣ ё молиявӣ мегардад» [183, с. 132].

Дар баробари ин, А.С. Курманов дар таҳқиқоти худ менависад, ки «тарафдорони ақидае, ки шикори ғайриқонуниро дар шакли беэҳтиётӣ дуруст мешуморанд, ба ҳолатҳое зерин ишора мекунанд: ба монанди, надониستاني шахсони гунаҳгор дар бораи манъ будани ҷой, асбоб ё вақт» [187, с. 83]. Аммо бо ин ақида розӣ шудан душвор аст, зеро қонунгузории чиноятӣ ҷавобгариро бинобар надониستاني қонун истисно намекунад. Бояд илова кард, ки сохтори расмии аксари таркибҳои дар м. 232 ҚЧ ҚТ пешбинишуда, қасди бевоситаи чинояткорро пешниҳод мекунанд.

Ҳамин тариқ, мо чунин мешуморем, ки шикори ғайриқонунӣ танҳо бо шакли гуноҳи қасдона содир карда мешавад. Масъалаи муҳим, намуди қасди шикори ғайриқонунӣ мебошад. Фикри олимон низ дар ин масъала гуногун мебошанд. Е.Н. Жевлаков чунин мешуморад, ки «чунин чиноят, ба монанди шикори ғайриқонунӣ бояд танҳо бо қасди бевосита содир карда шавад» [41, с. 464]. Аксар адабиётҳои илмӣ низ чунин мавқеъро нишон медиҳанд [56, с. 489]. Як қатор олимони дигар бар он ақидаанд, ки ҳангоми содир кардани ин кирдор, ҳам қасди бевосита ва ҳам бавосита ҷой дорад [80, с. 189; 123, с. 723].

Тавре дар боло ишора намудем, қ. 1, б. «а», м. 232 КҶ ҚТ тибқи сохтори дар он чойгирбуда, таркиби моддӣ дошта, б. «б» бошад, таркибаш расмӣ мебошад.

Азбаски дар таркибҳои расмии ҷиноят аз лаҳзаи содир кардани кирдори барои ҷамъият хавфнок анҷомшуда ҳисобида мешавад ва ба вучуд омадани оқибатҳои барои ҷамъият хавфнок ба бандубаст таъсир намерасонад, пас, мавҷудияти чунин сохтор пешбинии оқибатҳоро талаб намекунад.

Лаҳзаи иродавии қасд дар ҷиноятҳои дорои унсурҳои расмӣ танҳо дар хоҳиши содир кардани амал ё худдорӣ аз он ифода меёбад, яъне ин гуна амалҳоро танҳо бо қасди бевосита содир кардан мумкин аст [36, с. 153].

Аммо, ба ғайр аз таркиби расмии м. 232 КҶ ҚТ таркиби моддӣ, яъне банди «а»-и қ. 1, м. 232 КҶ ҚТ барои шикори ғайриқонунӣ ҷавобгарии ҷиноятӣ пешбинӣ мекунад, агар ин амал бо расонидани зарари калон содир шуда бошад. Дар ин ҳолат, ҷиноят метавонад бо қасди бевосита ва бавосита содир карда шавад.

Лаҳзаи зеҳнии қасди бевосита ҳангоми содир кардани шикори ғайриқонунӣ бо расонидани зарари калон дар огоҳии шахсе, ки шикори ғайриқонунӣ доштани амали худро нишон дода, инчунин, хоҳони фаро расидани оқибатҳои барои ҷамъият хавфнок аст, ба ҳисоб меравад. Лаҳзаи иродавии қасди бевосита иборат аз хоҳиши фарорасии оқибатҳои барои ҷамъият хавфнок, яъне расонидани зарари калон мебошад. Лаҳзаи зеҳнии қасди бавосита аз лаҳзаи зеҳнии қасди бевосита бо он фарқ мекунад, ки бо қасди бавосита инсон танҳо имконпазирии оқибатҳои барои ҷамъият хавфнокро пешбинӣ мекунад. Лаҳзаи иродавии қасди бавосита дар нахостан, вале дарки оқибатҳои барои ҷамъият хавфнок дар шакли расонидани зарари калон ё аз беаҳаммиятӣ ба онҳо мебошад.

Масъала дар бораи намуди қасд ҳангоми содир намудани ҷиноят мутобиқи банди «а»-и қ. 1, м. 232 КҶ ҚТ ягона масъалаи баҳсталаб нест. Намудҳои қасд яке аз назарияҳои амалан рушднакардаи ҳуқуқи ҷиноятӣ

мебошад, ки нисбати ҷиноятҳои экологӣ татбиқ карда шуда, масъалаи шакли омехтаи гунаҳкорист, ки то имрӯз соҳаи умедбахши рушди илмӣ боқӣ мондааст. Дар робита ба шикори ғайриқонунӣ, ки бо расонидани зарари калон содир шудааст, мо метавонем дар бораи шакли омехтаи гуноҳ сухан ронем. Масалан, шахсе, ки дидаву доништа қоидаҳои дахлдорро вайрон мекунад, наметавонад пешбинӣ кунад, ки дар натиҷаи амалҳои ҷиноятии ӯ зарар ба андозаи калон расонида мешавад, гарчанде ки мувофиқи ҳолатҳои қор ӯ инро бояд пешбинӣ мекард ва ё мебоист пешбинӣ намояд, фаҳмида мешавад.

Тарафи субъективии шикори ғайриқонуниро ошкор намуда, ба нуқтаи назари зерин тавачҷуҳ зоҳир намудан муҳим аст. Дар баъзе ҳолатҳо, ҚЧ ҚТ далели ҷиноятро бо вайрон кардани қонунҳо ё қоидаҳои соҳаи дигар пайваст мекунад, бо истифода аз формулаҳои «вайрон кардани қоидаҳо», «кирдорҳои ғайриқонунӣ», ва ғ. Вобаста ба ин, Ю.Е. Пудовочкин кайд мекунад, ки «мазмуни гуноҳи субъект далели дарки рафтори ғайриқонунии ӯро дар бар мегирад, гарчанде ки ин дарк на ҷиноятӣ, балки зиддиҳуқуқии соҳаҳои дигар мебошад» [100, с. 185].

Таҷрибаи судӣ нишон дод, ки ҷинояткор дар аксарияти ҳолатҳо ҳангоми содир намудани шикори ғайриқонунӣ бо қасди бевосита амал менамояд. Масалан, шаҳрванд Қ. ҳарактҳои ҷинояткоронаи худро давом дода, санаи 25 декабри соли 2015 ҳангоми нигоҳубини чорвоҳояш, воқеъ дар мавзеи Жанбулоқи ҷамоати деҳоти Рангқӯл галаи гӯсфандони кӯҳии помирии «Архар»-ро дида, сипас, бо мақсади шикор намудани онҳо яроқи оташфишонии ғайриқонунӣ нигоҳдоштаро бо тариқи пинҳонӣ бо худ гирифта, ба наздикии онҳо рафта, аз масофаи 400-500 метр ба тарафи онҳо панҷ дона тирҳои боқимондаашро ҳолӣ намудааст, ки дар натиҷа як сар гӯсфанди кӯҳии помирии «Архар»-ро шикор намуда, боз яроқи оташфишонро дар ҷойи пешинааш бурда пинҳон намуда, гӯшти сайднамудаашро ба ҳайвони хонагӣ-хар бор карда, ба хонааш бурдааст [210].

Аз ин таҷрибаи судӣ маълум гардад, ки шахси ҷинояткор бо қасди бевосита амал кардааст, яъне яроқро бо мақсади шикор гирифта, ба кӯҳ барои шикор рафта, дар натиҷа, шикори ғайриқонуниро содир кардааст. Шахс оқибати ба чамъият хавфнок будани кирдори худро дарк намуда, хоҳони фаро расидани он аст. Суд кирдори гунаҳгорро баҳои ҳуқуқӣ дода, шахрванд Қ.-ро бо м. 232 КҚ ҚТ, қ. 1, б, «а» ва м. 195 КҚ ҚТ қ. 1 гунаҳгор намуда, ҷазои ҷарима ба андозаи 500 нишондиҳанда барои ҳисобҳо баробар ба 20000 (бист ҳазор) сомонӣ таъйин намудааст.

Аломатҳои факултативии тарафи субъективии ҷиноят, тавре ки қаблан баён карда шуд, мақсад, ангезаи ҷиноят ва ҳолати эҳсосии шахси содиркунандаи ҷиноят мебошад.

Мақсад – аломати тарафи субъективии ҷиноят ба ҳисоб рафта, он оқибатҳои хавфноке, ки барои он ҷинояткор кӯшиш карда истода, минбаъд дар натиҷаи содир кардани ҷиноят бояд ба миён ояд, фаҳмида мешавад. Мақсад – ба сифати аломати асосии таркиби ҷиноят танҳо дар он ҳолате баромад мекунад, ки агар қонуни ҷиноятӣ онро дар диспозитсияи меъёри қисми махсуси қонуни ҷиноятӣ пешбинӣ намуда бошад. Мақсади ҳама гуна ҷиноятҳо расидан ба натиҷаи ниҳоии он ҳисобида мешавад.

Ангезаи ҷиноят ин талабот ва манфиатҳои мебошанд, ки шахсро ба содир кардани ҷиноят водор менамоянд. Олимони ватанӣ бошанд, ангезаро он майлу хоҳиши дохилие тавсиф мекунанд, ки шахсро ба содир намудани ҷиноят водор месозад [37, с. 49]. Ин аломатҳо метавонанд дар ҳолатҳои амал кунанд, ки бевосита дар қонун пешбинӣ шудаанд. Ангеза ва мақсад мафҳумҳои мебошанд, ки бо ҳамдигар вобаста буда, алоқаи мутақобила доранд.

Унсурҳои психикӣ ба ҳама намудҳои рафтори инсон таъсир мерасонанд. Ангеза, мақсад ва эҳсосот ҳамчун ҷузъҳои равонии шахс нақши муайянкунандаи амалҳои ҷиноятиро иҷро намуда, тарафи субъективии ҷиноятро ташкил медиҳанд. Ташҳиси ангеза, мақсад ва эҳсосот имконият

фароҳам меорад, ки ҷавоб ба саволи «барои чӣ ва бо кадом сабаб ин ё он кирдор, ки ба ҷамъият хавфнок аст, содир шудааст» дода шавад. Ангеза, ки аломати факултативӣ ё иловагӣ ба ҳисоб меравад, ба маънои майлу ормонҳои дохилии даркшуда мебошад, ки шахсро ба содир кардани ҷиноят ҳидоят мекунад. Ба мисол метавон аз рашк, ҳасад, ғараз, кинаву адоват, қасос ва ниятҳои авбошӣ ёдовар шуд, ки ҳамчун ангезаи ҷиноят шинохта мешаванд. Вале м. 232 ҚЧ ҚТ, ки ҷавобгарии ҷиноятиро барои шикори ғайриқонунӣ муқаррар кардааст, чунин аломатҳоро дар бар намегирад. Аз ин рӯ, вақте ки шикори ғайриқонунӣ содир мешавад, мақсад ва ангезаи шахс ба бандубасти ҷиноят таъсир намерасонад.

Хусусияти дигари факултативии қисми субъективии ҷиноятро ҳолати эҳсосии шахси гунаҳгор ташкил медиҳад. Бо вучуди ин, қонунгузорӣ эҳсосотро дар таҳлили шакли гуноҳ ба ҳисоб намегирад, ҳарчанд онҳо ҷузъи муҳтавои равонии гуноҳ мебошанд.

Эҳсосот ҳамчун ҳолати саҳти равонии инсонӣ, ки бо тағйироти физиологии шахс вобаста ба вазъият ва рӯйдодҳои ҳаётан муҳим ба вучуд меоянд, дар баъзе мавридҳо дар қонунгузорию ҷиноятӣ ҳамчун аломати муҳимми таркиби ҷиноят шомил гардидааст. Ин аломат факултативӣ буда, дар муайян кардани навъи ҷиноят ва микдори ҷазо нақши муҳим дорад. Ҳолати эҳсосии шахс, яъне содир намудани ҷиноят дар ҳолати аффе́кт, метавонад асоси эътироф нашудани ӯ ҳамчун субъекти ҷиноят бошад, гарчанде ки дар амалияи судӣ оид ба шикори ғайриқонунӣ чунин ҳолатҳо одатан баррасӣ намешаванд.

Дар мавриди ҷинояти шикори ғайриқонунӣ, эҳсосот таъсири мустақим ба бандубасти ҷиноят надорад. Бо вучуди ин, ангеза ва ҳолати равонии ҷинояткор метавонад ҳангоми таъйини ҷазо ҳамчун ҳолати сабуқкунанда ё вазнинкунанда ба назар гирифта шавад. «Масалан, тибқи б. «д» м. 61 ҚЧ ҚТ, «содир намудани ҷиноят бо сабаби вазнинии шароити зиндагӣ ва ё аз рӯйи дилсӯзӣ» метавонад ҳамчун ҳолати сабуқкунанда ҳисоб шавад. Дар баробари

ин, тибқи б. «е» м. 62 кодекси мазкур, «содир намудани чиноят бо ангезаи адоватҳои маҳалгарой, миллӣ, наҷодӣ ё динӣ, таассуби динӣ, қассосгирӣ барои амалҳои қонунии дигарон, инчунин бо мақсади пинҳон доштани чинояти дигар ё осон кардани содиршавии он», ҳамчун ҳолатҳои вазнинкунанда ба эътибор гирифта мешаванд [2].

Баъзе муаллифон чунин назар доранд, ки маҳз дар асоси манфиатҳои моддӣ, шикори ғайриқонунӣ ҳамчун як намуди чиноятҳои ғаразноки экологӣ аз доираи умумии чиноятҳо дар соҳаи ҳифзи муҳити зист фарқ мекунад. В.Л. Лопатин қайд мекунад, ки ин чиноятҳо, чун қоида, бо мақсади ғаразнок содир карда мешаванд. Дар баробари ин, аз сабаби арзиши баланди истеъмолий ва набудани намудҳои алоҳидаи маҳсулоти хӯрокворӣ имкон дорад, ки объектҳои олами ҳайвонот ҳамчун манбаи даромади ғайримехнатӣ истифода шаванд [157, с. 71].

Дар баъзе ҳолатҳо чинояти шикори ғайриқонунӣ на танҳо бо мақсади ба даст овардани гӯшт ва пӯсти ҳайвонот, балки бо мақсади ба даст овардани ғоида аз онҳо содир карда мешавад. Масалан, шаҳрванд Н.Ш., 10 июни соли 2018 дар мавзеи Масҷити қаторкӯҳи деҳаи Вашисти ҷамоати деҳоти Ёрии шаҳри Панҷакент ба чаронидани чорво машғул шуда, бо худ бе иҷозатномаи расмӣ яроқи шикориро гирифта, як сар хирси маллаи ба «Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон» ҳамчун ҳайвони даррандаи ширхӯр дохилшударо, ки шикори он қатъиян манъ карда шудааст, ба ҳалокат расонидааст. Сипас, шаҳрванд Н.Ш., бо мақсади ба даст овардани ғоида, гӯшти хирсро аз пӯшташ чудо намуда, ҳангоми фурӯхтани гӯшти он аз ҷониби кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дастгир карда шудааст [212].

Ҳамин тариқ, метавон натиҷагирӣ намуд, ки ангезаи содир шудани кирдори чиноятӣ таҳлилшаванда аломати ҳатмии тарафи субъективӣ нест, аммо тавсифи он барои таъини дурусти ҷазо ба шахси гунаҳгор муҳим аст. Ангезаи чиноят дар адабиёти ҳуқуқӣ ҳамчун як низоми талаботи бошуурона

ва арзёбишавандае муайян шудааст, ки он заминаи асосӣ ва асосноккунии кирдори аз чихати иҷтимоӣ хавфнок мебошад.

Дар натиҷаи таҳлили аломатҳои субъективии шикори ғайриқонунӣ ба мақсад мувофиқ аст, ки якчанд намудҳои зерини ангезаҳои ҷинояти шикори ғайриқонуниро муайян намоем, ба монанди:

- а) бо мақсади истироҳат;
- б) бо мақсади истеъмоли;
- в) бо мақсади ба даст овардани даромади ғайриқонунӣ ва ғ.

2.4. Аломатҳои бандубасткунандаи шикори ғайриқонунӣ

Мураттабсозии меъёрҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ имконият медиҳанд, ки мо таркиби як ҷиноятро аз таркиби дигар ҷиноят бо дарназардошти махсусиятҳои он фарқ намоем.

Вобаста ба ин, ҳар як мураттабсозии меъёрҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ имкон медиҳад, ки категорияи қулро аз ҷузъи ҷудо намуда, дар навбати худ ҳар як ҷузъро вобаста ба мазмуни зухуротҳои якхела муайян намоем [193, с. 132].

Аломатҳои вазнинкунанда он ҳолатҳое дониста мешаванд, ки ҷиноятро вазнин мекунад ва дар моддаҳои қисми махсуси ҚҶ ҚТ ҳамчун аломати таркибии ҷиноят пешбинӣ гардидаанд.

Қисми 2, м. 232 ҚҶ ҚТ як қатор хусусиятҳои вазнинкунандаро фаро мегиранд, ки баррасии онҳо бо мақсадҳои таҳқиқи мо мувофиқ мебошанд. Ҳамин тавр, моддаи номбурда, ки барои шикори ғайриқонунӣ ҷавобгарии ҷиноятӣ муқаррар мекунад, намудҳои зерини аломатҳои вазнинкунандаи кирдори мазкурро дар бар мегиранд:

- 1) аз ҷониби шахс бо истифода аз мақоми хизматӣ;
- 2) аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ ё аз ҷониби гурӯҳи муташаккил;
- 3) дар ҳудуди мамнуъгоҳ, парваришгоҳ ё дар минтақаи офати экологӣ ё минтақаи вазъияти фавқулоддаи экологӣ содир шуда бошад.

Бояд гуфт, ки хусусиятҳои вазнинкунандаи мазкур хавфи зиёди чамъиятиро ба бор меоранд ва барои ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан тибқи қ. 2, м. 232 ҚЧ ҚТ ҳадди ақал яке аз аломатҳои зикршуда кофӣ мебошад.

Дар адабиёти ҳуқуқи ҷиноятӣ ватанӣ ва хориҷӣ на ҳама вақт ҳолатҳои вазнинкунандаи кирдор пурра ба назар гирифта мешаванд, яъне онҳо мавриди таҳлили илмии ҳамачониба қарор намегиранд. Муаллифони китоби дарсии ҳуқуқи ҷиноятӣ ва тафсир ба ҚЧ ҚТ танҳо бо номбар кардани онҳо маҳдуд мешаванд. Аммо чунин ба назар мерасад, ки истифода аз мақоми хизматӣ дар раванди шикори ғайриқонунӣ ва ё гурӯҳбандии он хусусияти хоси худро дорад ва омӯзиши бунёдии илмиро тақозо мекунад.

Аз ҳамин лиҳоз, аломати вазнинкунандаи шикори ғайриқонунӣ, ин содир намудани ҷиноят аз ҷониби шахсе мебошад, ки бо истифода аз мақоми хизматӣ ҷиноятро содир намудааст. Бояд қайд кард, ки ин яке аз мушкилотҳои мебошад, ки борҳо дар ҷанбаҳои аломати вазнинкунандаи ҷиноятҳои хизматӣ мавриди муҳокимаҳо қарор гирифтааст ва ин имкон дод, ки дар доктринаи ҳуқуқи ҷиноятӣ ду равиш муайян карда шавад: а) маҳдуд; б) васеъ. Моҳияти муносибати маҳдуд ба фаҳмиши истифодаи мақоми хизматӣ ҳамчун содир намудани кирдор (ҳаракат ё беҳаракатӣ) ба вазифаҳои хизматиҳои шахси мансабдор дохил мешаванд [34, с. 6; 94, с. 811]. Фаҳмиши васеи истифодаи мақоми хизматӣ эҳтимол медиҳад, ки шахси мансабдоре, ки дорои салоҳияти муайян мебошад, бо дигар шахсони мансабдор ва шахсоне, ки вазифаҳои идоракуниро дар ташкилотҳои тичоратӣ ва ташкилотҳои дигар иҷро мекунад, муносибати расмӣ дорад ва метавонад ба онҳо таъсир расонад, ин ба ӯ имконияти воқеӣ медиҳад, ки ба шахсони берун аз ин доира қарордошта низ таъсир расонад. Дар асоси ин қоида, баъзе муҳаққиқон [35, с. 39; 46, с. 15], таҳти истифодаи мақоми хизматӣ, аз ҷониби шахс истифодаи ҳам ҳуқуқҳои расмӣ ва ҳам имкониятҳои воқеиро, ки дар робита бо мансаби ишғолкардаи он мебошад, мефаҳманд.

Бояд эътироф кард, ки фаҳмиши васеъ дар бораи истифодаи мақоми хизматӣ асоснок ва ба қонунгузори амалкунандаи ҷиноятӣ мувофиқ мебошад. Тибқи қоида, шахсони мансабдор, ки шикори ғайриқонуниро содир мекунад, ба ин ё он тарз мақоми хизмати худро истифода мебаранд. Аз ҳамин лиҳоз, қонунгузор хусусияти вазнинкунандаи кирдори баррасишавандаро ҳамчун «истифодаи мақоми хизматӣ» нишон додааст. Вале, қайд кардан ба маврид аст, ки дар амалия душвориҳои муайяне дар бандубасти ҷинояти шикори ғайриқонунӣ бо истифода аз мақоми хизматӣ ба амал меоянд. Аз ҳамин лиҳоз, қонунгузор истифодаи мақоми хизматиро ҳамчун шароити махсуси содир намудани ҷиноят муайян мекунад, ки метавонад аз истифодаи либоси хизматӣ, силоҳ, воситаҳои нақлиёт ва дигар аломатҳои хос ба мақоми хизматӣ рабт дошта бошад. Ин меъёр дар ҷамъият асосӣ, ягона ва қатъӣ буда, маҳдудиятҳои дақиқеро нисбат ба доираи амалҳои иҷозатдодашуда ба вуҷуд меорад. Барои татбиқи дурусти ин талабот, зарур аст, ки шахс ҳангоми содир намудани шикори ғайриқонунӣ бо истифодаи мақоми хизматӣ бо огоҳӣ ва бо дониши возеҳ амал наояд. Дар сурати истифодаи либоси хизматӣ ё ҳуҷҷатҳои ваколатдор аз ҷониби шахсоне, ки ҳуқуқи қонунӣ барои ин надошта бошанд, кирдори онҳо бояд тибқи қ. 1, м. 232 КҶ ҚТ ҳамчун ҷиноят эътироф гардад. Аммо далели истифодаи гуфтаҳои боло метавонад ҳамчун аломати вазнинкунанда дар б. «в» қ. 1, м. 62 КҶ ҚТ яъне, дар ҳайати гурӯҳи шахсон, гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ, гурӯҳи муташаккил ё иттиҳоди ҷиноятӣ (ташкилоти ҷиноятӣ) содир намудани ҷиноят, арзёбӣ карда шавад.

Истифода аз мақоми хизматӣ, мутобиқи б. «а», қ. 2, м. 232 КҶ ҚТ, нисбат ба мансабдорони мақомоти давлатӣ ва ҳам мақомоти маҳаллӣ татбиқ карда мешавад. Истифодаи мақоми хизматӣ иборат аз қабули қарорҳо ва андешидани чораҳо дар асоси имкониятҳои ҳуқуқӣ ва воқеии шахс дар робита бо иҷрои вазифаҳои хизматӣ мебошад. Истифода аз мақоми хизматӣ ҳангоме эътиборнок дониста мешавад, ки алоқаи сабабӣ байни имкониятҳои

хукуки (воқеъ)-и шахс ва кирдори иҷрошуда (шикори ғайриқонунӣ) ба миён ояд.

Шикори ғайриқонунӣ аз ҷониби шахс бо истифода аз мақоми хизматӣ аз нигоҳи ба ҷамъият хавфнокӣ тақозо намегардад, вале он аз лаҳзаи истифода аз мақоми хизматӣ барои шикор, дар ҳудуди мамнуъгоҳ, парваришгоҳ ё дар минтақаи офати экологӣ ё минтақаи вазъияти фавқулоддаи экологӣ, инчунин ҳангоми пойдан, таъқиб ва ба даст овардани сайд хотимаёфта ба ҳисоб меравад.

Содир намудани шикори ғайриқонунӣ бо иштироки як гурӯҳи шахсон, ки қаблан оид ба ин амал мувофиқа кардаанд, дар асоси қ. 2, м. 232 КҶ ҚТ ҳамчун ҳолати вазнинкунанда муайян гардидааст. Мутобиқи қ. 2, м. 39 КҶ ҚТ, чунин кирдор ҷиноят ҳисобида мешавад, агар ду ё зиёда нафар пешакӣ барои анҷоми он созиш ё маслиҳат карда бошанд. Маҳз иштирок ва ҳамоҳангии ҳадди ақали ду шахс бо мақсади содир намудани ҷиноят хусусияти асосии ин навъи ҳамкориро ташкил медиҳад. Ба андешаи Ғ.С. Сатторов, «маънои содир кардани ҷиноят бо маслиҳати пешакӣ дар он дида мешавад, ки то содир намудани ҷиноят байни шарикони ҷиноят маслиҳати пешакӣ дида мешавад ё пеш аз содиркунии он нақшҳо байни ҷинояткорон тақсим карда мешаванд» [134, с. 174].

Дар ин ҳолат, ҳамичроқунандагон метавонанд шахсоне эътироф карда шаванд, ки тарафи объективи шикори ғайриқонуниро пурра ё қисман иҷро кардаанд. Ҳангоми бандубаст кардани кирдори таҳқиқшаванда мутобиқи қ. 2, м. 232 КҶ ҚТ, бояд фарқияти гурӯҳи шахсонро бо маслиҳати пешакӣ ва гурӯҳи муташаккил муайян намуд. Дар гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ, маслиҳати умумӣ оид ба содир намудани ҷиноят то оғози содиршавии воқеи он ба амал бароварда мешавад. Натиҷаи содир кардани ҷиноят бо маслиҳати пешакӣ аз ҷониби гурӯҳи шахсон аз маслиҳати умумӣ бо он фарқ мекунад, ки он ҳамеша пешакӣ ба нақша гирифта мешавад. Ғайр аз ин, байни қарори содир кардани ҷиноят ва иҷрои воқеи он фосолаи муайяни вақт вучуд

дорад. Ҳамзамон, дар ҳолате ки гунаҳгорон бо мақсади шикори минбаъдаи ғайриқонунӣ дар марҳилаи омодагӣ забон як кунанд, пас он бояд ҳамчун маслиҳати пешакӣ эътироф карда шавад.

Агар дар раванди шикори ғайриқонунӣ шахсони дигар низ ба он чалб шуда бошанд, пас маслиҳати пешакӣ вуҷуд надорад. Содир намудани шикори ғайриқонунӣ дар шаклҳои муштарак ва инчунин иштирок кардани шахсоне, ки аз мақоми хизматӣ суистифода мекунанд, аз қабili мусоидат дар содир намудани ҷиноят, ташкили алоқаҳо барои нобуд кардани маҳсулоти шикори ғайриқонунӣ ва пинҳон кардани осори ҷиноят, ҳамчун ҳолатҳои вазнинкунандаи ҷиноят ба ҳисоб меравад. Ин амалҳо эҳтимолияти расонидани зарари ҷиддӣ ба манфиатҳои ҷамъиятӣ ва муҳити зистро дар натиҷаи шикори ғайриқонунӣ зиёд мекунанд. Аз ҳамин сабаб, қонунгузор намудҳои мушаххаси шикори ғайриқонуниро ҳамчун ҳолати вазнинкунандаи ҷиноят муайян намуда, ин равишро бо сабаби баланд шудани дараҷаи хавфнокии ҷамъиятӣ асоснок мекунад. Ба назари мо низ, ин равиш дуруст ва асоснок мебошад. Дар баробари ин, сарфи назар аз он, ки қонунгузор дар м. 232 КҶ ҚТ шакли содаи шарикӣ дар ҷиноятро дар шакли гурӯҳи шахсон бе маслиҳати пешакӣ муайян намекунад, содир кардани ин амал имконпазир аст, аммо дар амал ин хеле кам ба назар мерасад. Ин бо он асоснок карда мешавад, ки ҳангоми шикори ғайриқонунии гурӯҳе аз шахсон, маслиҳат дар бораи шарикӣ дар ҷиноят пас аз оғози татбиқи тарафи объективии ҷиноят ба даст оварда мешавад. Дар ин ҳолат, иҷрои якҷоя дар шикори ғайриқонунӣ имконпазир аст, агар як нафар ба содир кардани кирдори ҷиноятӣ оғоз карда бошад ва он гоҳ дар ҷараёни иҷрои тарафи объективии таҷовузи ҷиноятӣ, шахси дигаре ба амалҳои ӯ ҳамроҳ шавад, ки қасди иштирок карданро дар содир намудани ҷинояти оғозшуда дорад. Яъне, ҷиноят аз ҷониби гунаҳгорон дар якҷоягӣ бо роҳи муттаҳид кардани кӯшишҳо барои ба даст овардани натиҷаи ягонаи ҷиноятӣ содир карда мешавад. Дар ин ҳолат, ҷавобгарии ҷиноятӣ мутобиқи қ. 1, м. 232 КҶ ҚТ ба миён меояд. Дар баробари ин, ҳолати

мазкурро ҳамчун ҳолати вазнинкунандаи ҷазо ҳисобидан мумкин аст. (б. «в», қ. 1, м. 62 КҶ ҚТ).

Маслиҳати пешакӣ ҳамчун созишномаи байни шарикон дар бораи содир кардани ҷинойт, ки қабл аз содир шудани ҷинойт, яъне дар марҳилаи тайёри ба даст омадааст, фаҳмида мешавад. Маслиҳате, ки аллакай дар ҷараёни содир кардани ҷинойт ба амал омадааст, пешакӣ ба ҳисоб намеравад [57, с. 58]. Муҳаққиқони рус менависанд, ки «аломати асосии эътирофи содир намудани ҷинойт аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ маҳз маслиҳати пешакии ин шахсон мебошад. Барои бандубасти ҷинойти аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ содиршуда, зарур аст: 1) мавҷудияти маслиҳати пешакӣ барои содир кардани ҷинойт; 2) муқаррар намоем, ки ҳадди ақал ду узви ҷунин гурӯҳ ҳамчун ҳамичроқунандагон баромад кардаанд» [123, с. 178].

Дар таҷриба, ҳолатҳои бо маслиҳати пешакӣ содир намудани ҷинойти шикори ғайриқонунӣ ба мушоҳида мерасад. Аз 18 парвандаи ҷинойтӣ вобаста ба шикори ғайриқонуние, ки мо шинос шудем, 5 парвандаи ҷинойтии шикори ғайриқонунӣ бо маслиҳати пешакӣ мавҷуд буд [211; 213; 214; 215; 216]. Масалан, шаҳрванд М.А. санаи 7 июни соли 2016 бо маслиҳати пешакӣ бо бародараш М.Е. ва Н.Г. сокинони ноҳияи Ҷайхун, ҷамоати деҳоти Истиқлол, деҳаи Махтумқули барои шикори ҳайвони ҳуки ваҳшӣ бе иҷозатномаи маҳсус ба ҳудуди Мамнуъгоҳи давлатии табиии «Бешаи палангон»-и ноҳияи Дӯстӣ, минтақаи №1, мавзеи «Домаходник» ворид гардида, бо истифода аз ду адад милтиқҳои шикорӣ ва дар дасти бародар ва шиносаш яктогӣ милтиқи шикорӣ, шикор намуданд. Шаҳрванд М.А. бо ҷароғи равшанидиҳандаи дасташ равшанӣ кардааст, ки дар масофаи 300 метр дуртар як рамаи ҳуқҳои ваҳшӣ гурехтанд, дар ин вақт шаҳрванд М.Е. ва Н.Г. ба тарафи ҳуқҳои ваҳшӣ тир кушодаанд, ки дар натиҷа як ҳуки ваҳшӣ захмдор шуда, тарафи қамишзор рафтааст. Баъдан рӯзи дигар онро дар ҳолати ғавтида пайдо намудаанд [211].

Муҳаққиқон чунин назар доранд, ки «гурӯҳи муташаккил бояд аз гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ» фарқ карда шавад. Маҳаки асосии фарқ кардани ин шаклҳои шарикӣ аз якдигар аломати устуворист, ки дар қонун муайян нашудааст, аммо он маҳаки асосӣ ҳисобида мешавад. Ҳамчун аломатҳои фарқкунанда, баъзе муаллифон хусусияти ташкилшударо низ қайд мекунанд, ки пеш аз ҳама дар устуворӣ дар содиршавии қинояти аввал ифода меёбад [123, с. 178]. Муҳаққиқони ватанӣ Т.Ш. Шарипов, Н.Б. Азимов, З.А. Камолов, М.Н. Насриддинов, менависанд, ки «гурӯҳи муташаккил дорои се аломат мебошад: а) пешакӣ муттаҳид шудани аъзоёни гурӯҳ; б) устувории гурӯҳ; в) мақсади содир намудани як ё якчанд қиноят» [136, с. 124].

Аз ин рӯ, шикори ғайриқонунии аз қониби гурӯҳи муташаккил содиршуда, дар муқоиса бо содир кардани он аз қониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ ё аз қониби гурӯҳи устувори шахсон амалӣ карда мешавад, ки дар аксари ҳолатҳо инҳо ба инобат гирифта мешаванд. Масалан: а) давраи тулонии мавҷудияти он; б) устувории нисбии таркиб ва муносибати наздик байни аъзои он; в) ҳамоҳангсозии амали иштирокчиён ва ғайра.

А.М. Каблов қайд мекунад, ки «агар як гурӯҳи муташаккил барои содир кардани як қиноят таъсис дода шуда, сипас пароканда шуда бошад, пас барои гуфтани гурӯҳи муташаккил ҳеҷ асосе вучуд надорад» [183, с. 141]. Шояд ин мавқеъ ҳангоми содир кардани намудҳои дигари фаъолияти қиноятӣ аҳаммият дошта бошад, аммо бо чунин қинояти мушаххас, ба монанди шикори ғайриқонунӣ, барои як гурӯҳи муташаккил, аз ҷумла қинояти давомдор имконпазир аст.

Ҳангоми баррасии масъалаҳои шарикӣ дар содир намудани шикори ғайриқонунӣ, нуқтаҳои муҳим инҳоянд: а) ҳудуди ҷавобгарии шарикон; б) ифрот (эксес)-и иҷроқунанда. Ҳудуди ҷавобгарии шарикон дар чунин шакли фаъолияти якҷояи қиноятӣ, ба монанди гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ, комилан возеҳ аст, зеро ин шакл муттаҳидсозии ҳамичроқунандагонро дар

чиноятӣ, инчунин ҳолатҳои дигаре, ки қасди ба муддати камтар ё дароз машғул шудан бо фаъолияти чиноятиро нишон медиҳанд [27, с. 669].

Ҳоло чунин шаклҳо метавонанд ҳангоми шикори ба истилоҳ «тиҷоратӣ» сурат гиранд. Барои шикори ҳайвоноте, ки ба «Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон» дохил карда шудаанд, миқдори муайяни квота ташкил карда мешавад. Ҳамзамон, чунин гурӯҳҳо шикорчиёро бо манзил, нақлиёт, роҳбаладон ва ғайра таъмин менамоянд. Одатан, ин гуна гурӯҳҳо бо технологияи навтарин, васоили муҳобиротӣ ва огоҳӣ мучаҳҳаз буда, хуб мусаллаҳанд ва аз нақлиёти баландсуръат истифода карда, муҳимтар аз ҳама, онҳо робитаҳои мустаҳкам доранд.

Ҳангоми муайян намудани чиноят аз ҷониби гурӯҳи муташаккил, бояд доираи иштирокчиён дар ҳар як чинояти алоҳида муайян карда шаванд, то ин ки талаботи қ. 6 м. 39 КҶ ҚТ таъмин гардад. Шахсе, ки гурӯҳи муташаккил ё иттиҳоди чиноятиро (ташкilotи чиноятӣ) таъсис дода ё ба он роҳбарӣ кардааст, дар ҳолатҳои пешбинишудаи моддаҳои дахлдори Қисми махсуси ҳамина Кодекс, барои ташкил ва роҳбарии онҳо, ҳамчунин барои тамоми чиноятҳои содиршудаи гурӯҳ ё иттиҳод, агар қасди содир кардани онҳоро дошта бошад, ба ҷавобгарии чиноятӣ кашида мешавад. Иштирокчиёни дигари гурӯҳи муташаккил ё иттиҳод низ барои иштироки худ дар ҳолатҳои пешбинишудаи моддаҳои дахлдори Қисми махсуси КҶ ҚТ ва барои чиноятҳои, ки дар тайёри ё содир кардани онҳо иштирок кардаанд, ба ҷавобгарии чиноятӣ кашида мешаванд.

Ба андешаи мо, аломати вазнинкунандаи шикори ғайриқонунӣ дар ҳайати гурӯҳи муташаккил дар қ. 2, м. 232 КҶ ҚТ дар якҷоягӣ бо чунин аломат, аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ содир намудани чиноят ҷойгир шудааст. Ба амал баровардани шикори ғайриқонунӣ дар ҳайати гурӯҳи муташаккил дар муқоиса бо содир намудани чинояти шабех дар ҳайати гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ, дараҷаи бештари хавфи ҷамъиятӣ дорад.

Ҳамзамон, тавре ки дар қонуни ҷиноятӣ ба таври возеҳ муқаррар шудааст, барои содир кардани як ҷиноят гурӯҳи муташаккил таъсис додан мумкин аст (қ. 3, м. 39 КҶ ҚТ). Кирдорҳои ҷиноятӣ марбут ба шикори ғайриқонунӣ метавонанд дар муддати муайян анҷом дода шаванд. Гурӯҳи ҷиноятӣ метавонад барои содир кардани як кирдори давомдор таъсис дода шавад ва дар чараёни фаъолияти ҷиноятӣ ҷинояткорон ҳаҷми шикори ғайриқонуниро зиёд намоянд.

Дар таҷрибаи судӣ ҳолатҳои аз ҷониби гурӯҳи муташаккил содир шудани ҷинояти шикори ғайриқонунӣ, то имрӯз ба назар намерасад. Аз ин рӯ, мавҷудияти ин аломати вазнинкунанда бо муайян кардани ҳудуди ҷавобгарии ҷиноятӣ ҳар як шарик бевосита таъсир мерасонад. Маълум аст, ки аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ танҳо шарикон муттаҳид мешаванд, дар ҳоле ки ҳар кадоме аз шарикон тамоми аломатҳои тарафи объективӣ ё ҳадди ақал қисме аз амалҳои онро ташкил медиҳанд.

Хусусияти хоси гурӯҳи муташаккил дар он аст, ки ин шакли шарикӣ имкон медиҳад, ҳар як шахс ҳамчун иштирокчии он шинохта шавад, новобаста аз он, ки онҳо аз нуқтаи назари тарафи объективии шикори ғайриқонунӣ чӣ нақшо иҷро мекунанд. Дар натиҷа, аъзои алоҳидаи гурӯҳи муташаккил метавонанд кирдоре содир намоянд, ки ҷузъи тарафи объективии шикори ғайриқонунӣ бошанд, қисми дигари онҳо метавонанд танҳо барои содир намудани ин ҷиноят шароит фароҳам оранд (таҷҳизоти техникӣ, барқарор кардани робита бо шарикони хориҷӣ, ҷойгир кардани таблиғот, таъминот, дастгирии мақомот, таъсиси каналҳои фурӯши ғайриқонунӣ бадастовардашуда ва ғ.), ба шарте, ки онҳо ҳамчун аъзои гурӯҳи муташаккил эътироф карда шаванд. Кирдори онҳо бояд ҳамчун ҳамичроқунандагон бандубаст карда шавад, ҳатто агар амалҳои онҳо ба аломатҳои объективии худ, ба нишонаҳои шарикӣ мувофиқат кунанд.

Кирдори шахсоне, ки дар ҳаёти гурӯҳи муташаккил ҷиноят содир мекунанд, новобаста аз нақши ҳар як аъзои гурӯҳ, бояд ҳамчун

хамичрокунанда бе истинод ба м. 36 КЧ ҚТ бандубаст карда шаванд. Аммо, хангоми содир кардани чиноят дар асоси ин аломати вазнинкунанда шахсе, ки гурӯҳи муташаккилро таъсис додааст ё ба он роҳбарӣ кардааст, ҳамчун иҷрокунанда барои ҳама чиноятҳои содиркардаи гурӯҳи муташаккил ба ҷавобгарии чиноятӣ кашида шавад, агар онҳо бо қасди вай фаро гирифта шуда бошанд, сарфи назар аз он ки дар содир намудани онҳо иштироки бевосита кардааст ё не. Дигар аъзоёни гурӯҳи муташаккил ҳамчун чинояткорон танҳо барои чиноятҳои, ки дар омода кардан ё содир намудани он шахсан иштирок кардаанд, ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд. Дар натиҷа, маълумоти як узви одии гурӯҳи муташаккил дар бораи содир намудани дигар аъзоёни шикори ғайриқонунӣ ба ҷавобгарӣ кашида намешавад, агар вай шахсан дар омодагӣ кардан ва содир намудани ин чиноят иштирок накарда бошад.

Аз ин рӯ, амалҳои чинояткорон бояд ҳамчун шикори ғайриқонунӣ тасниф карда шаванд, ки аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ содир карда шудааст. Масалан, шахсе, ки бузи кӯҳии пармашох ё морхӯрро паронда аст, ифроти иҷрокунанда мебошад, зеро амали ӯ аз доираи маслиҳат бо дигар иштирокчиён берун аст. Дар ин ҳолат, дигар шарикон ногузирӣ ва ё имконпазирии сар задани оқибатҳои чиноятиро аз амалҳои иҷрокунанда пешбинӣ накарда ва намехостанд, ки дидаю доништа ба руҳ додани онҳо роҳ диҳанд, инчунин, алоқаи сабабӣ байни кирдор ва оқибат низ вучуд надорад.

Иштирокчиёни ин гуна гурӯҳҳои чинояткорро маслиҳати пешакӣ дар бораи содир намудани чинояти муштарак муттаҳид мекунад ва мутобиқати амалҳо дар ҷараёни кирдори чиноятӣ ягонагии мақсаднокӣ содир намудани онро нишон медиҳад. Дар натиҷа, ҳамаи иштирокчиёни шикори ғайриқонунӣ бояд ҳамчун хамичрокунандагон ҷалб карда шаванд, сарфи назар аз он, ки ҳар кадоми онҳо дар раванди ба даст овардани натиҷаи чиноятӣ ҷӣ нақш доштанд, новобаста аз он ки яке аз онҳо ҳайвонро шахсан ба даст овардааст ё дар ин амал шахсони дигар саҳм гузоштаанд [153, с. 53]. Аз ин рӯ, субъекти

шикори ғайриқонунӣ на танҳо он шахсе, ки мустақиман ҳайвони ваҳширо шикор мекунад, балки шахсоне низ мебошанд, ки амалҳояшон ба шикори он тавассути пайгирӣ ё таъқиби дастачамъӣ равона карда шудааст, ба ҳисоб меравад.

Қиноят тибқи м. 232 КҶ ҚТ, ки аз ҷониби гурӯҳи муташаккил, мутобики қ. 3, м. 39 КҶ ҚТ чуниин эътироф карда мешавад, ки агар он аз ҷониби гурӯҳи устувори шахсоне содир шуда бошад, ки қаблан барои содир кардани як ё якчанд қиноят муттаҳид шудаанд. Тафовут аз аломати дар боло баррасишуда (гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ) дар он аст, ки дар ин ҳолат гурӯҳи қиноятӣ устувор аст. Ин нишонахоро дар робита бо таркиби қинояти м. 232 баррасӣ менамоем:

– устувории таркиб, яъне ворид шудан ба гурӯҳи мо бо мақсади рафъ намудани хатари ноқомии қиноят;

– муносибати наздик байни аъзои гурӯҳ. Яъне гурӯҳ самти ягонаи фаъолияти якҷояро таҳия намуда, кушиш менамоеанд, ки муносибатҳо дар доираи шикори ғайриқонуниро байни худ нигоҳ доранд;

– мувофиқшавии амалҳо, яъне дар гурӯҳи муташаккили қиноятӣ тақсимоати дақиқи нақшҳо дар содир намудани қиноят мавҷуд аст. Баъзе аъзои он дар тайёр кардани қиноят иштирок мекунанд. Масалан, онҳо вақти кории кормандони мақомоти назорати шикорро меомӯзанд, силоҳ, лавозимоти ҷангӣ, воситаҳои нақлиёт омода мекунанд, дигарон мустақиман қиноят содир мекунанд, қисми дигар нигоҳдорӣ, интиқол ва фурӯши ғайриқонунии маҳсулоти бадастовардашударо таъмин мекунанд ва ғайра.;

– устувории шаклҳо ва усулҳои фаъолияти қиноятӣ, яъне вақте ки ҳамон як намуди қиноят содир карда мешавад. Масалан, шикори ҳайвоноти нодир;

– давомнокии мавҷудият ва шумораи қиноятҳои содиршуда, яъне гурӯҳи шикорчиён дар муддати муайян амал намуда, якчанд қиноят содир мекунанд.

Ҳангоми омӯзиши масъалаи аломатҳои вазнинкунандаи қиноят тибқи м. 232 КҶ ҚТ, бояд қайд намуд, ки ба моддаи мазкур ворид намудани чуниин

хусусияти вазнинкунанда ба монанди «якчандкарата» содир кардани шикори ғайриқонунӣ зарур аст [167, с. 71]. Тибқи гуфтаи як қатор муҳаққиқон, барои сохтори бандубасткунандаи таркиби ҷинойт, яке аз талаботҳои асосӣ, фарқияти назаррас дар сатҳи ба ҷамъият хавфнокии ин кирдор дар муқоиса бо ҷинойти муқарраршуда ва дар амал паҳн шудани ин амали хавфнокии кирдори ҷинойтӣ мебошад [54, с. 34]. Хавфи ҷамъиятӣ ва дар натиҷа, зарурати ҷазои саҳт барои такроран содир кардани шикори ғайриқонунӣ мувофиқ мебошад.

Ҳамин тавр, дар натиҷаи таҳлили аломатҳои бандубасткунандаи (вазнинкунанда) шикори ғайриқонунӣ ба хулосаҳои зерин омадан мумкин аст:

1. Аз ҷониби қонунгузории ҷинойтии ҚТ муқаррар намудани ҷавобгарии ҷинойтӣ барои шикори ғайриқонунӣ аз ҷониби шахс бо истифода аз мақоми хизматӣ муқаррароти аз ҷиҳати назариявӣ асоснок ва амалан муҳим ба ҳисоб рафта, чунин кирдор дар як вақт ба ду объект таҷовуз мекунад: а) ҳатмӣ, ки дар боло зикр шуда буд, муносибатҳои ҷамъиятӣ оид ба ҳифзи муҳити зист дар робита ба нигоҳ доштани гуногунии (тавозуни) биологии олами ҳайвонот ва истифодаи оқилонаи захираҳои шикор; б) ихтиёрӣ – муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки иҷрои вазифаҳои давлатӣ ё шахсонӣ ба он баробаркардашуда, ки ба манфиатҳои шахс, давлат ва ҷомеа таҳдид мекунад ё зарар мерасонад.

2. Ба мақсади мушаххас ва муқаммал гардонидани қонунгузории ҷинойтӣ, баргараф намудани ҳолигиҳои марбут ба муайян кардани мафҳуми истифода аз мақоми хизматӣ ҳангоми шикори ғайриқонунӣ тақлиф карда мешавад, ки дар эзоҳи моддаи 236 КҶ ҚТ муқаррароти зерин дар таҳрири зайл илова карда шавад:

«Таҳти мафҳуми истифода аз мақоми хизматӣ ҳангоми шикори ғайриқонунӣ содир кардани кирдорҳое, ки шахс бо истифода (якдафъаина ё мумтазам) аз мақоми хизматӣ ба муҳити зист ва олами ҳайвонот инчунин, ба

истифодаи оқилонаи захираҳои шикор таҳдид мекунад ё зарар мерасонад, фаҳмида мешавад».

3. Дар қисми 2 моддаи 232 КҶ ҚТ шикори ғайриқонунӣ, ки аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ ё аз ҷониби гурӯҳи муташаккил содир мешавад, ҷавобгарии ба меъёрҳои илмӣ асоснок ҷавобгӯ мебошанд. Дар ҳолате ки ҷинояткорон бо мақсади шикори минбаъдаи ғайриқонунӣ дар марҳилаи тайёри забон як кунанд, пас кирдори онҳо бояд ҳамчун маслиҳати пешакӣ бандубаст карда шавад. Агар дар раванди шикори ғайриқонунӣ шахсони дигар низ ҷалб шуда бошанд, пас маслиҳати пешакӣ вучуд надорад. Ҳолатҳое, ки шикори ғайриқонунӣ аз ҷониби як гурӯҳи устувори шахсон содир мешавад, ки қаблан бо ҳам тавофуқ карда, бо мақсади анҷоми ҷиноятҳои мушаххас иттиҳоди устувори ҷиноятиро ташкил медиҳанд, мутобиқи қ. 3 м. 39 КҶ ҚТ, ҳамчун ҷинояте, ки аз ҷониби гурӯҳи муташаккили ҷиноятӣ содир гардидааст, бандубаст карда мешавад.

4. Аз сабаби он ки шикор аз ҷониби қонунгузор ҳамчун як раванд баррасӣ карда мешавад (пайдарпайии амалҳо аз оғози ҷустуҷӯи захираҳои ҳайвоноти шикорӣ, ки бо коркард ва ё интиқоли онҳо ба анҷом мерасад), он дар ҳолатҳое, ки нақшҳои шарикон тақсим карда мешаванд (яке аз шарикон шикори ғайриқонуниро анҷом медиҳад ва дигаре ба интиқол ва ё фурӯши он машғул мешавад), кирдори онҳо бояд ҳамчун ҳамичроқунандагон бандубаст карда шавад.

БОБИ 3. ТАВСИФИ КРИМИНОЛОГИИ ШИКОРИ ҒАЙРИҚОНУНӢ

3.1. Хусусиятҳои миқдорӣ ва сифатии шикори ғайриқонунӣ: тавсифи криминологии шахсияти шикорчии ғайриқонунӣ

Қинояткорӣ ҳамчун зухуроти манфии иҷтимоӣ дар ҷамъият инсониятро ба ташвиш овардааст. Ин зухурот дар тамоми давраҳои таърихӣ ҳамчун яке аз мушкилоти асосии ҷомеа ба ҳисоб рафта, ба ҳаёти муътадили инсонҳо ҳалал расонида, ба амнияти шахрвандон, сулҳу субот ва пешрафти иқтисодию иҷтимоии давлат таъсири ҷиддӣ мерасонад. Зеро афзоиши қинояткорӣ боиси коҳиш ёфтани эътимоди ҷомеа ба низоми ҳуқуқӣ ва суҳт гардидани рушди устувори давлат мегардад. Аз ин ҷост, ки дар давраҳои гуногуни инкишофи ҷамъият, новобаста аз сохти давлатдорӣ, аҳли ҷомеа дар ҷустуҷӯи роҳҳои самараноки мубориза бо қинояткорӣ буд ва мебошад. Ин талошҳо ҳамеша ба таҳияи қонунгузории нав, такмили фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва баланд бардоштани сатҳи маърифати ҳуқуқии аҳоли равана шудаанд.

Қиноятҳои экологӣ бошанд, як падидаи мураккаби иҷтимоӣ ва ҳуқуқӣ мебошанд, ки аз маҷмуи қиноятҳои экологии дар муддати муайян, дар ҳудуди муайян, минтақаи муайян, ё дар маҷмуъ, содиршуда иборатанд. Мураккабии ин қиноятҳо дар он ифода меёбад, ки онҳо ҳам ба табиат ва ҳам ба манфиатҳои ҳаётан муҳимми инсон таъсири манфӣ мерасонанд. Чи тавре ки ишора намудем, нишондиҳандаҳои паҳншавии қинояти экологӣ, мисли дигар қиноятҳо, ин сатҳи он (шумораи мутлақи қиноятҳои бақайдгирифташуда ва қинояткорони муайяншуда), инчунин, сатҳи қинояткорӣ мебошад. Ин нишондиҳандаҳо имкон медиҳанд, ки вазъи воқеии қиноятҳои экологӣ ва тамоюлҳои рушди онҳо дар ҷомеа таҳлил карда шаванд.

Маълумоти омории мавҷуда оид ба қиноятҳои экологӣ, аз ҷумла шикори ғайриқонунӣ, бештар ҳамчун нишондиҳандаҳои намунавӣ арзёбӣ мешаванд,

ки тахти таъсири шароити муайяни фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ба қайд гирифта шудаанд. Ин омор на танҳо вазъи ҷиноятҳои экологиро инъикос менамояд, балки инчунин нишондиҳандаҳои марбут ба фаъолияти тафтишотӣ ва судиро низ дар бар мегирад. Бо ин роҳ, омор ҳамчун воситаи арзёбии самаранокии фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ низ ифода меёбанд.

Нишондиҳандаи сифатии ҷиноят ин сохтори он, яъне таносуби намудҳои гуногуни ҷиноятҳо, шумораи умумии онҳо дар муддат ва ҳудуди муайян мебошанд. Аз ҳама маъмултарин ҷиноят дар соҳаи ҳифзи муҳити зист ин вайрон кардани қонунгузорӣ дар бораи ҳифз ва истифодаи олами ҳайвонот мебошад. Ба ин, пеш аз ҳама, вайрон кардани қоидаҳои шикор ва моҳидорӣ дохил мешаванд. Чунин қонуншиканиҳо амалан бо мақсади ба даст овардани манфиати ғайриқонунӣ сурат мегирад. Дар ин робита, Э.Н. Жевлаков қайд менамояд, ки «дар байни ҷиноятҳо муқобили сарватҳои табиӣ, таҷовуз ба олами ҳайвоноти обӣ ва заминӣ, паҳншудатарин ба ҳисоб мераванд» [42, с. 27].

Масъалаи латентии шикори ғайриқонунӣ сазовори диққати махсус мебошад. Якчанд мафҳумҳои латентӣ (ҷинояти пинҳонӣ) мавҷуданд. Баъзе муаллифон чунин мешуморанд, ки ҷиноятҳои латентӣ маҷмуи ҷиноятҳои мебошанд, ки барои мақомоти тафтишотӣ ва суд номаълум ва ошкорнашуда боқӣ мондаанд. Ба андешаи дигарон, ҷиноятҳои латентӣ бояд аз мақомоте пинҳон доништа шаванд, ки тибқи қонун ба онҳо ҳуқуқи таҳқиқ ё баррасии парвандаҳои ҷиноятҳои содиршуда дода шудааст [64, с. 58]. Инчунин, ҷиноятҳои латентиро метавон ҷиноятҳои бақайдгирифтанишуда ва ё рӯйпӯшшуда низ номид.

Аз иқтибоси зикршуда метавон фаҳмид, ки ҷиноятҳои латентӣ як мушкилии бузурги иҷтимоӣ ба ҳисоб рафта, таҳлили онҳо имкон медиҳад, ки шумораи ҷиноятҳои ба ҳақиқат наздик содиршуда ошкор карда шаванд, дар таҷрибаи татбиқи ҳуқуқ мушкилотҳо пайдо карда шуда, ба таври воқеӣ чораҳои пешгирии шикори ғайриқонунӣ коркард карда шаванд.

Мувофиқи ақидаи криминологҳо, пешгирии бомуваффақияти ҷиноятҳо танҳо дар сурате имконпазир мегардад, ки шахсияти ҷинояткор мавриди омӯзиши алоҳида қарор дода шавад, зеро маҳз шахсияте, ки сабабгори содир шудани онҳост, дар тамоми механизми кирдори ҷиноятӣ пайванди асосӣ ва муҳимтарин дорад. Ин нуқтаи назар ба он асос меёбад, ки ҳар як кирдори ҷиноятӣ пеш аз ҳама натиҷаи хусусиятҳои шахсӣ ва иҷтимоии фард мебошад. Мувофиқан, хусусиятҳои он ки чунин рафторро ба вуҷуд меорад, бояд объекти бевоситаи омӯзиш барои таъсири минбаъдаи пешгирикунанда ба онҳо бошанд. Омӯзиши ин хусусиятҳо имкон медиҳад, ки чораҳои самараноки ислоҳӣ ва тарбиявӣ нисбат ба шахс татбиқ карда шаванд. Беҳуда нест, ки дар адабиёти ҳуқуқӣ ба ин масъала диққати ҷиддӣ дода шуда, пеш аз ҳама, шахсияти ҷинояткорон, ки чунин кирдорҳои ҷиноятиро, аз қабилӣ дуздӣ, роҳзанӣ, ҷиноятҳои мансабӣ ва ғайра содир мекунанд, омӯхта мешавад. Зеро таҳлили хусусиятҳои чунин шахсон барои ошкор намудани сабабу омилҳои такроршавии ҷиноятҳо аҳаммияти калон дорад.

Дар баробари ин, дар адабиёти таълимӣ бошад, ба масъалаҳои омӯзиши криминологии шахсияти ҷинояткор наонқадар аҳаммияти зарурӣ дода мешавад. Ин ҳолат боиси норасоии донишҳои амиқи назариявӣ дар байни донишҷӯён ва мутахассисони ҷавон мегардад. Аз ин рӯ, ҳалли чунин масъалаҳо барои пешгирии ин намуди ҳуқуқвайронкунӣ аҳаммияти калони амалӣ ва назариявӣ дорад. Нуқтаи ибтидоӣ мавқеест, ки шахс ҷинояткор таваллуд намешавад, балки дар сурати шароити номусоид барои ташаккули шахсияти ӯ ҷинояткор мешавад. Аммо, ин шароит бевосита рафтори ҷиноятиро ба вуҷуд намеорад, лекин онҳо барои ташаккули психологияи рафтори ҷиноятӣ шароит муҳайё мекунанд. Аз ин рӯ, шахсияти ҷинояткор ҳамчун маҷмуи хосиятҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ аҳаммиятнок мебошад, ки дар ҷараёни муносибатҳои гуногун ва мунтазам бо одамони дигар ташаккул ёфта, дар натиҷа нуқтаи назари муносибати манфӣ ба манфиатҳои ҷомеа ва имконияти интиҳоби роҳи аз ҷиҳати иҷтимоӣ хавфноки татбиқи онҳо

ташаккул меёбад. Ин таъриф имкон медиҳад, ки шахсияти ҷинояткор ҳамчун натиҷаи ҳамкориҳои омилҳои иҷтимоӣ, раванӣ ва ҳуқуқӣ баррасӣ карда шавад.

Мувофиқи маълумоти оморӣ оид ба шикори ғайриқонунӣ, ки аз Сармаркази иттилоотӣ-таҳлилӣ (СМИТ)-и Вазорати корҳои дохилии ҚТ дастрас шудааст, содиршавии ҷинояти мазкур дар соли 2013 – 2 адад, соли 2014 – 3 адад, соли 2015 – 6 адад, 2016 – 5 адад, соли 2017 – 2 адад, соли 2018 – 4 адад, соли 2019 – 1 адад, соли 2020 – 7 адад [208], соли 2021 – 0, соли 2022 – 1 адад, соли 2023 – 6 адад ва дар 3 моҳи аввали соли 2024 – 1 адад мебошад [209]. Дар маҷмӯъ, солҳои 2013-2024 дар ҷумҳурӣ 38 парвандаи ҷиноятӣ аз рӯйи м. 232 ҚҶ ҚТ ба қайд гирифта шудааст.

Дар натиҷаи омӯзиши парвандаҳои мазкур, мо кӯшиш намудем, ки хусусиятҳои зерини шахсоне, ки ҷинояти шикори ғайриқонунӣ содир кардаанд, муайян намоем:

- маълумоти демографӣ (ҷинс, синну сол ва ғ.);
- вазъи иҷтимоӣ-иқтисодӣ (маълумот, касб, ҷойи истиқомат, вазъи оилавӣ, молиявӣ ва ғ.);
- шахрвандӣ;
- ҳолати шахс дар вақти содир шудани ҷиноят (бо назардошти истеъмоли машруботи спиртӣ ё майзадагӣ, содир намудани ҷиноят дар ҳайати гурӯҳ ва ғ.);
- хусусияти кирдори ҷиноятӣ (қасдан, якчандкарата ва ғ.).

Мувофиқи таснифи дар боло овардашуда, хусусиятҳои асосии шахсияти шикорчии ғайриқонуниро таҳлил намудан зарур аст.

Дар асоси омӯзиши парвандаҳои ҷиноятӣ вобаста ба шикори ғайриқонунӣ аз соли 2013 то соли 2024, 18 парвандаи ҷиноятӣ мавриди омӯзиш қарор гирифт ва шахсияти 27 нафар ҷинояткори шикори ғайриқонунӣ маълум карда шуд. Дар ин робита, маълум шуд, ки аксар вақт шикори ғайриқонунӣ аз ҷониби мардҳо содир карда мешаванд. Аниқтараш

хамон 27 нафар ҷинояткори ошкоршуда мард буданд, яъне ягон нафар зан дар байни онҳо вучуд надошт.

Вобаста ба синну соли шахсияти шикорчиёни ғайриқонунӣ, ҳаминро бояд кайд намоем, ки аксарияти онҳо аз синни 25 то 50-сола мебошанд. Ин гурӯҳи синнусолӣ аз лиҳози ҷисмонӣ ва равонӣ қобилияти фаъолиятҳои вазнини шикориро бештар доро мебошанд. Далели он, ки дар байни шикорчиёни ғайриқонунӣ одамони синашон то 18- сола амалан кам дучор меоянд, бо он шарҳ дода мешавад, ки инҳо шахсони ноболиғ буда, барои истифодаи силоҳи оташфишон имкониятҳои маҳдуд доранд. Илова бар ин, маҳдудиятҳои ҳуқуқӣ ва назорати волидайн низ иштироки ноболиғонро дар чунин кирдорҳо коҳиш медиҳанд. Инчунин, ангезаи шикор, ки аксар вақт бо мақсади ба даст овардани гӯшт, пӯст, саршумори ҳайвоноти ваҳшӣ ва парандагон аст, ки барои ноболиғон чандон муҳим ва хос намебошад. Зеро ниёзҳои иқтисодии ноболиғон одатан аз ҷониби оила таъмин карда мешаванд ва онҳо камтар ба чунин манфиатҳо тавачҷуҳ зоҳир менамоянд. Одамони аз синни 50-сола боло ҳам, дар байни шикорчиёни ғайриқонунӣ амалан кам ба назар мерасанд, чунки шикор саъйю кӯшиши зиёди ҷисмониро талаб мекунад (кӯҳу тепаҳои баланд, ноҳамвориҳо, кашонидани ашёи вазнин ба монанди хайма, либос, силоҳ, ҷасади ҳайвони сайдшуда ва ғ.), ки ин дар бисёр маврид барои онҳо вобаста ба синну сол ва вазъи саломатиашон мушкил мебошад. Аз ин рӯ, маҳдудиятҳои физиологӣ ва саломатӣ омили боздорандаи асосӣ барои ин гурӯҳи синнусолӣ ба ҳисоб мераванд.

Хусусиятҳои дигари шахсияти шикорчиёни ғайриқонунӣ, ин вазъи иҷтимоии он мебошад, ки сатҳи маълумотнокӣ, касб ва ҷойи истиқомати ўро фаро мегирад. Вобаста ба сатҳи маълумотнокии онҳо таҳлил нишон дод, ки шахсони маълумоти олӣ дошта 4 нафар, шахсони маълумоти миёнаи умумӣ дошта бошад, 23-нафарро ташкил медоданд. Ин омор аз он шаҳодат медиҳад, ки аксарияти шикорчиёни ғайриқонунӣ дорои сатҳи пасти таҳсилот мебошанд. Вобаста ба ин нишондодҳо ҳаминро бояд зикр намоем, ки сатҳи

маълумотнокӣ яъне, таълиму тарбияи нокифоя дар рушди шахсият бе таъсир наместонад.

Мавриди зикр аст, ки касбу кор ва шуғли шахс дар ҳомае нақши муҳим дорад. Зеро шуғли доимӣ омили устувории иҷтимоӣ ва иқтисодии шахс ба ҳисоб меравад. Таҳлил нишон дод, ки сатҳи бекорон дар байни шикорчиёни ғайриқонунӣ тамоюли болоравӣ дорад. Ин ҳолат аз мавҷудияти мушкилоти иҷтимоиву иқтисодӣ дар миёни ин гурӯҳ шаҳодат медиҳад. Масалан, аз 27 нафар шикорчии ғайриқонунӣ, ки ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида шуданд, 75 % онҳо ҷойи кори муайян надоштанд. Аз ин лиҳоз, гуфтан мумкин аст, ки сатҳи бекорӣ ба сатҳи болоравии ҷиноят дар ҳомае сабаб шуда, шахсро ба ҷустуҷӯи роҳҳои ғайриқонунии таъмини рӯзгор водор месозад.

Вобаста ба вазъи оилавӣ ва ҷойи истиқомати шахсияти шикорчии ғайриқонунӣ бошад, таҳлилҳо нишон доданд, ки зиёда аз 90% онҳо оиладор буда, сокинони деҳот мебошанд. Вазъи ноустувории оилавӣ ва латентии шикори ғайриқонунӣ аз ҷониби сокинони деҳот яке аз хусусиятҳои шахсияти шикорчии ғайриқонунӣ мебошад. Бо ин назардошт, латентии шикор аз ҷониби сокинони деҳот бо яқчанд сабаб зиёдтар мушоҳида мешавад. Масалан, аҳолии деҳот ё он нафароне, ки ба шикори ғайриқонунӣ меҷӯянд машғул шаванд, атрофи маҳал ва он ҷойро, ки шикори ғайриқонунӣ мекунанд, хуб медонанд. Ингуна интиҳоби ҷойҳо ба онҳо имкон медиҳад, ки амалҳои худро бо хатари камтар анҷом диҳанд. Бинобар ин, ҳатто дар ҳолати таъқибот аз қарбдорони мақомоти назорати шикор ё милитсия пинҳон шудани онҳо осонтар аст. Маҳз ҳамин омил самаранокии ошкорсозии ҷиноятҳоро коҳиш медиҳад. Инчунин, онҳо дар ҷараёни қорҳои кишоварзӣ имкон доранд, ки фаъолияти қарбдорони мақомоти назорати шикор дар минтақаи мушаххасро мушоҳида кунанд. Минбаъд, ки амали шикори ғайриқонунӣ анҷом доданд, барои гузаштан ҷойҳои қарбдорони медонанд. Ин ҳолат хатари дастгиршавии онҳоро ба таври назаррас паст менамояд. Дар баробари ин, барои онҳо, оромона берун қарбдани маҳсулот аз ҷойи ҷиноят

хеле осонтар аст ва он ба масофаи кӯтоҳ интиқол дода мешавад. Наздикии маҳалли истиқомат ба ҷойи шикор нақши калидӣ мебозад. Ғайр аз ин, баъзе ҳолатҳо, шиносии шахсии кормандони мақомоти шикор бо шикорчиёни маҳаллӣ, имкон медиҳад, ҳатто агар дар амалҳои онҳо аломатҳои ҷинойт мавҷуд бошанд, худро танҳо ба ҷавобгарии маъмурӣ кашидан маҳдуд мекунад. Дар айни замон, бо назардошти вазъи кунунии иқтисодӣ дар минтақаҳои деҳот, маҳсулоти шикори ғайриқонунӣ аксар вақт ҳамчун воситаи рӯзгузаронӣ истифода карда мешавад. Ин ҳолат нишон медиҳад, ки сабабҳои иҷтимоиву иқтисодӣ дар паҳншавии шикори ғайриқонунӣ нақши ҳалкунанда доранд.

Бояд зикр кард, ки аксарияти шикорчиёни ғайриқонунӣ, ки мо дар раванди таҳлили парвандаҳо муайян намудем, шаҳрвандони ҚТ буда, бинобар сабаби он, ки бештар ҷинойтҳои мазкур дар ҳудуди шаҳру ноҳияҳои кӯҳии ҷумҳурӣ содир карда мешаванд, аз шумораи дар боло зикршуда, 40 % онҳоро шаҳрвандони ҚТ, ки миллаташон қирғиз буданд, ташкил медиҳанд. Ин ҳолат пеш аз ҳама ба ҷойгиршавии ҷуғрофӣ минтақаҳо ва ҳамҷавор будани онҳо ба маҳалҳои зисти намоёндагони миллатҳои гуногун вобастагӣ дорад. Албата, дар байни онҳо миллатҳои гуногун ба монанди узбек, рус, туркмен низ вучуд доштанд. Ин делел аз гуногунмиллат будани таркиби аҳолии минтақаҳои кӯҳии ҷумҳурӣ шаҳодат медиҳад. Аммо, дар маҷмуъ ҳамаи онҳо шаҳрвандони ҚТ буданд. Ин нишон медиҳад, ки шикори ғайриқонунӣ бештар хусусияти дохилӣ дошта, аз ҷониби шаҳрвандони худӣ кишвар содир мегардад.

Ҷинойти шикори ғайриқонунӣ амалест, ки бештар қасдона содир карда мешавад. Яъне бо қасди бевосита ё бавосита. Инчунин, дар боби 2, зербоби 2.4 «аломатҳои бандубасткунандаи шикори ғайриқонунӣ» муфассалтар қайд намудем, ки шикори ғайриқонунӣ бо маслиҳати пешакӣ ё дар ҳайати гурӯҳ низ содир карда мешавад. Чунин шакли ҳаммасъулиятӣ хатари иҷтимоии ҷинойтро боз ҳам зиёд мегардонад. Дар баробари таҳлилҳо қайд намудан

бамаврид аст, ки ҷинояти мазкур аз ҷониби баъзе шикорчиёни ғайриқонунӣ такроран низ содир карда мешавад. Ин ҳолат аз тамоюли такрорёбии ҷиноят ва ташаккули рафтори устувори ғайриқонунӣ шаҳодат медиҳад. Барои ҳамин, мо дар мақолаи худ пешниҳод намуда будем, ки такроран содир кардани шикори ғайриқонунӣ ҳамчун ҳолати вазнинкунанда дар қ. 2, м. 232 КҶ ҚТ ворид карда шавад [167, с. 72]. Андеша ва пешниҳоди муаллиф ба баланд бардоштани таъсири пешгирикунандаи меъёрҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ равона гардидааст.

Омӯзиши шахсияти шикорчиёни ғайриқонунӣ нишон медиҳад, ки онҳо муносибати фаровони истеъмолкунандагонро ба захираҳои табиӣ доранд. Яъне онҳо табиатро асосан ҳамчун манбаи манфиати шахсӣ арзёбӣ мекунанд. Ғайр аз ин, онҳо бо сатҳи пасти маърифати ҳуқуқӣ ва экологӣ тавсиф карда мешаванд, ки аз хунукназарӣ ба оқибатҳои ғаразноки ҷинояти худ даромад аз шикори ғайриқонунӣ ба даст меоранд. Ин норасоии маърифат боиси безътиной нисбат ба зарари расонидашуда ба муҳити зист мегардад.

Шаклҳои хоси рафтори ғайриқонунӣ ҳамчун асоси таҳқиқоти психологӣ иҷтимоӣ ва инфиродии шахсият гуногунанд. Ин гуногуншаклӣ ба фарқияти омилҳои иҷтимоӣ, равонӣ ва фарҳангии шахсон вобастагӣ дорад. Аз ин рӯ, дар якҷоягӣ бо хусусиятҳои умумие, ки шахсияти ҷинояткорро дар маҷмуъ тавсиф мекунанд, омӯзиши амиқ ва дониши аломатҳои ба онҳо хоси гурӯҳҳои муайяни ҷинояткорон муҳимманд. Маҳз чунин равиши мукамал имконият медиҳад, ки чораҳои самараноки пешгирӣ ва таъсири тарбиявӣ таҳия карда шаванд.

Зарурияти арзёбии инфиродии аксарияти субъектони ҷиноятҳо ва кирдори ҳар кадоми онҳо аҳаммияти махсуси иҷтимоӣ психологӣ шахсият ва нақши вазифавии он ба ҳисоб меравад. Воқеан, ҳар як ҷиноят натавонанд ҳамчун амали ҳуқуқвайронкунанда, балки ҳамчун натиҷаи ҳолати равонӣ ва иҷтимоӣ шахс арзёбӣ мегардад. Аз ин рӯ, тасодуфӣ нест, ки тавачҷуҳ дар адабиёти криминологӣ ба омӯзиши шахсияти ҷинояткор тавассути таҳлили

нақшҳои иҷтимоӣ психологӣ равона шуда, маҳз нақшҳои иҷтимоӣ, рафтор, м арзишҳо ва самти фаъолияти шахсро дар ҷомеа муайян мекунад.

Маҳз тавсифи хусусиятҳои шахсият аз нишондиҳандаи умумигардонидашудаи намуди иҷтимоӣ он болотар аст. Навъбандии иҷтимоӣ психологӣ шахсияти ҷинояткор, ки бо назардошти нишондиҳандаҳои синну сол ва ҷинс амалӣ карда мешавад, аҳаммияти муҳим дорад. Зеро синну сол ва ҷинс ба ташаккули таҷрибаи ҳаётӣ, сатҳи масъулият ва хусусиятҳои равонии шахс таъсири бевосита мерасонад. Нуқтаи муҳим дар хусусиятҳои криминологии шахс муқаррар намудани таносуби мардон ва занон дар байни ҷинояткорон низ муҳим мебошад.

Шикори ғайриқонунӣ метавонад дар шакли моҳигирӣ низ сурат гирад. Ин гуна шикорчиёни ғайриқонунӣ дар бештар ҳолатҳо онро манбаи асосӣ ё иловагии зиндагӣ қарор медиҳанд. Гарчанде ки ҳам КҲМ ҚТ (м. 208 «Риоя накардани қоидаҳои шикори ҳайвонот ва моҳигирӣ») [3], ва ҳам КҚ ҚТ (м. 232 «шикори ғайриқонунӣ») [2], барои чунин амал ҷавобгарӣ пешбинӣ намудаанд, бинобар сабаби назорати ноустувор, ҳолатҳои ин гуна қонуншиканиҳо зиёд ба ҷашм мерасанд.

Машғул шудан ба ҳама гуна фаъолияти ҷиноятӣ аз ҷумла, шикори ғайриқонунӣ, тахмин меравад, ки тамоми ҳаёти ҷинояткор ба ҳадафҳои ҷиноятӣ тобеъ мебошад. Масалан, вай барои содир кардани шикори ғайриқонунӣ чораҳо ба монанди силоҳ, тир, ҳалқаҳо, тур ва ғайраро меандешад. Худи раванди шикори ғайриқонунӣ, қоркарди он чизе, ки дар натиҷаи ҷиноят ба даст оварда шудааст, фурӯши маҳсулоти ниҳоии фаъолияти ҷиноятӣ (фурӯши гӯшт, пӯст, ашёи хоми мӯй) ва маҳсулоти аз он тайёркардашуда ва ғ. ба ҳисоб меравад.

Шикори ғайриқонунии мумтазам, хусусан ҳангоми фурӯши маҳсулоти бадастовардашуда, аз устувории зидди иҷтимоӣ шахсияти шикорчӣ шаҳодат медиҳад ва хатари афзояндаи иҷтимоиро ифода мекунад.

Шахсияти ҷинояткорро ҳам криминология, илмҳои доираи ҳуқуқи ҷиноятӣ ва ҳам психологияи ҳуқуқӣ мавриди омӯзиш қарор медиҳад. Беҳуда нест, ки омӯзиши ҳамаҷонибаи шахсияти ҷинояткор бидуни ҷудошавии сатҳи иҷтимоиву равонӣ ва криминологии он ғайриимкон мебошад. Аз ин рӯ, танҳо дар доираи баррасии ягонагӣ, робитаи таҳлили иҷтимоию равонӣ ва криминологии он, фарқияти оқилонаи типологияи шахсияти ҷинояткор имконпазир мегардад.

Дар илми криминология ба типологияи шахсияти ҷинояткор диққати махсус дода мешавад. Чунин тавачҷуҳ ба он вобаста аст, ки навбандии шахсият имконият медиҳад хусусиятҳои умумӣ ва фарқкунандаи ҷинояткорон муайян карда мешавад. Нуқтаи умумие, ки аз ҷониби бисёр муаллифон оварда шудааст, ин баррасии ҷинояткор ҳамчун субъекти ғайриҷиноятӣ ва нишондиҳандаи объективии ғайриҷиноятӣ мушаххаси дорои равияи зиддичамбиятӣ мебошад. Дар ин замина, шахсияти ҷинояткор ҳамчун иштирокчии огоҳонаи муносибатҳои иҷтимоӣ арзёбӣ мегардад, ки рафтораш дорои самти муайян мебошад. Дар адабиёти ҳуқуқӣ вобаста ба ин масъала андешаҳои гуногун мавҷуданд. Бо хатти возеҳе шахсияти ҷинояткорро аз ғайриҷинояткор ҷудо кардан хеле душвор аст. Зеро хусусияти ахлоқӣ, равонӣ ва иҷтимоии инсон дорои хусусияти динамикӣ буда, вобаста ба вазъият метавонад ба шаклҳои гуногуни рафтор, аз ҷумла рафтори ҷиноятӣ гузариш пайдо намояд. Бояд қайд намуд, ки сифатҳои манфии ахлоқӣ ва психологиро хусусиятҳои равонӣ ташкил медиҳанд, ки имконияти дохилии қабули ҳадафи ҷиноятиро муайян карда, мундариҷаи онро бо усули зиддичамбиятии рафтор рабт медиҳанд. Дар ин маврид сухан на танҳо дар бораи мавҷудияти ангезаи ҷиноятӣ, балки сухан дар бораи ташаккули устувори низоми арзишҳо ва меъёрҳои дохилии шахс меравад, ки қонуншиканиро ҳамчун роҳи қобили қабули татбиқи манфиатҳо эътироф мекунад.

Дар асоси таҳқиқот, намудҳои зерини шикорчиёнро, ки тамоюли ҷиноятӣ доранд, фарқ кардан мумкин аст:

- шикор бо хоџиши ошкори фоида;
- шикор бо ҳадафи фароғат («дӯстдори фароғат»);
- шикор дар натиҷаи вазъияти номусоиди душвориҳои зиндагӣ (бекорӣ ниёзмандӣ, ва ғ.).

Истифода аз ин равишҳои методологӣ, дар асоси омӯзиши як қатор парвандаҳои ҷиноятӣ, ба омӯзиши шахсияти ҷинояткор бо назардошти таҳлили дар боло тавсифшудаи хусусиятҳои иҷтимоӣ демографии шахс, мо фарқияти зерини намудҳои шахсияти ҷинояткоре, ки ҷиноят содир мекунад, овардем:

- шахсоне, ки таҳти таъсири вазъи душвори зиндагӣ, бо тамоюли шахсии худ ҷиноят содир кардаанд;

- шахсоне, ки дар натиҷаи таъсири омезиши омилҳои беруна, вазъияти номукамалӣ ва тамоюли ноустувории маънавию ахлоқии шахс ҷиноят содир кардаанд;

- шахсоне, ки дар натиҷаи тамоюли ғарзнокӣ бештар зиддичамъиятии шахс ҷиноят содир кардаанд.

Албатта, таснифоти пешниҳодшуда ба пуррагӣ ва бечунучаро ҳолати шахсияти ҷинояткорро пешбинӣ намекунад. Ҳама гуна омӯзиши криминологии шахсият наметавонад ба мураккабтарин мушкилоти фаъолияти инсон, алахусус ба масъалаҳои дорои хусусияти ҷиноятӣ дошта, ҷавобҳои мукамал диҳад. Вобаста ба ин, зикр намудан бамаврид аст, ки хавфнокӣ кирдори содирнамудаи шахс ба ҷамъият ҳолати ўро муайян мекунад.

Қудо кардани намудҳои мушаххаси шахсият аз маҷмуи ҷинояткорон дар соҳаи ҳифзи ҳайвоноти ваҳшӣ дар асоси меъёрҳои психологӣ ва ахлоқӣ ба мо имкон медиҳад, ки мушкилоти дучонибаро ҳал намоем. Яқум, ба назар гирифтани сабабҳо ва шароитҳои содиршавии ҷинояти шикори ғайриқонунӣ; дуюм, муайян кардани шаклҳо ва усулҳои назорати иҷтимоӣ аз ҷониби як

шахс ё гурӯҳи мушаххаси шахсони алоҳида, ки аз вазъияти додашуда асос ёфтаанд.

Таҳлили криминологии шахсияти шикорчии ғайриқонунӣ барои таҳияи чораҳо оид ба пешгирии ин намуди ҷиноят муҳим мебошад. Бо назардошти он ки ҷинояти бақайдгирифташуда ҳолати воқеии онро инъикос намекунад, бояд маълумоти омори расмиро аз нигоҳи танқидӣ ва бодикқат арзёбӣ кард. Ташкили хуби мубориза бо ҷинояткорӣ, фаъолияти муассири пешгирикунанда дар сурате имконпазир мегардад, ки фаҳмиши пурра ва возеҳи ҳуди ҷиноят, миқёс ва сабабҳои он ҳамчун объекти идоракунии бошад. Мутаассифона, шикори ғайриқонунӣ бо омилҳои гуногуни зиёд хос буда, танҳо як қисми ками ҷиноятҳои содиршуда дар омор инъикос меёбанд.

Набудани маълумот дар бораи ҷиноятҳои латентӣ, хусусан дар соҳаи ҳифзи ҳайвоноти ваҳшӣ, гирифтани маълумоти объективиро дар бораи ҷиноят дар маҷмуъ пешгирӣ мекунад. Ин ҳолат имкон намедихад, ки дарача ва сатҳи омилҳои мухталиф, ки ба содир шудани ҷиноятҳо таъсир мерасонанд, пайгирӣ карда шаванд.

Дар ин замина, мақсаднок аст, ки ҳам сатҳи ниҳони шикори ғайриқонунӣ, ки нисбат ба ҳар як минтақаи мушаххас муқаррар карда шудааст ва ҳам дарачаи дурустии баҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ, ки бо қарорҳои ниҳони муурофиавии қабулшуда муқаррар карда мешаванд, ба назар гирифта шаванд.

Омӯзиши хусусиятҳо ва бақайдгирии ҷиноятҳои экологӣ объекти доимии тавачҷуҳи криминологҳо мебошанд [25, с. 112]. Нишондиҳандаҳои оморӣ на танҳо маълумотҳои криминологиро мукамал месозанд, балки метавонанд ҳамчун нишондиҳандаҳои муайян ба сифат ва самаранокии фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ хизмат карда, барои беҳтар намудани мубориза бо ҷинояткорӣ мусоидат намоянд.

Ҷинояти латентӣ падидаи воқеии объективӣ ва иҷтимоию ҳуқуқӣ мебошад, ки онро маҷмуи омилҳои ба ҳам вобастаи соҳаҳои муносибатҳои

ичтимоию иқтисодӣ, сиёсиву ҳуқуқӣ, шуури чамъиятӣ, гурӯҳӣ ва инфиродии муайяншаванда муайян мекунад [148, с. 24].

Чунин ба назар мерасад, ки қисми пинҳонии шикори ғайриқонуниро ба ду намуд тақсим кардан мумкин аст:

– қисми аввали пинҳонии шикори ғайриқонуниро бо ном ҷинояти эълоннашуда ташкил медиҳад, яъне воқеан ҷиноят содир шудааст, аммо бо сабабҳои гуногун шоҳидон дар бораи амали ғайриқонунӣ ба мақомоти давлатӣ хабар намодаанд. Ба ин далелҳои шикори ҳайвонот дар бисёр минтақаҳои ҷумҳурӣ дохил мешаванд;

– қисми дигари пинҳонии шикори ғайриқонунӣ аз ҷиноятҳои иборат аст, ки мақомоти ҳифзи ҳуқуқ медонист, аммо бо сабабҳои гуногун тибқи тартиби муқарраршуда ба қайд гирифта нашудаанд ва қарорҳои мурофиавӣ ба онҳо сохта нашудааст. Ин хатари афзоюндаи иҷтимоиро ифода мекунад, зеро он бештар бо қонуниятҳои амалҳои худӣ мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, риояи меъёрҳои ҳуқуқи моддӣ ва мурофиавӣ алоқаманд аст.

Пурра ошкор нашудани ҷиноятҳои дар соҳаи ҳифзи ҳайвоноти ваҳшӣ содиршуда, асосан бо омезиши омилҳои муайян карда мешавад, ки ба андешаи мо, инҳоро дар бар мегиранд:

– фаъолияти нокифоя дар самти истифодаи усулҳои пешгирии оперативӣ-ҷустуҷӯӣ;

– вазъи қонуният дар интизоми баҳисобгирӣ ва бақайдгирӣ;

– дурустӣ ва ба пуррагӣ муттаҳидсозӣ дар санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки тартиби сабот ва пешниҳоди ҳисоботи оморӣ дар бораи ҷиноятҳои ошкоршудаи экологӣ, муқаррароти қонунгузори ҷиноятӣ ва ҷинояти воқеан содиршударо дар минтақаи баррасишаванда танзим мекунанд ва ғайра.

Ҳамин тавр, хусусиятҳои миқдорӣ ва сифатии шикори ғайриқонунӣ, инчунин, тавсифи криминологии шахсияти шикорчии ғайриқонуниро баррасӣ намуда, якчанд хусусиятҳои онро нишон медиҳем:

1) таҳлили оморӣ собит сохт, ки чинояти шикори ғайриқонунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо аз қониби мардон содир карда шудаанд;

2) чинояткорони аз ҳама ғаёлотарин гурӯҳи синну соли аз 25 то 50-сола мебошанд;

3) аксарияти чиноятҳои шикори ғайриқонунӣ дар ҳудуди шаҳру ноҳияҳои кӯҳии ҷумҳурӣ ба назар мерасанд. Масалан, дар ВМКБ, шаҳри Панҷакент, ноҳияи Шамсиддини Шоҳин, ноҳияи Рашт, ноҳияи Данғара, ноҳияи Хурсон ва ғайра;

4) тақрибан 40% -и шумораи умумии чиноятҳои содиршудаи шикори ғайриқонунӣ дар шарикӣ бо маслиҳати пешакӣ содир карда шудаанд.

3.2. Омилҳои содиршавӣ ва пешгирии шикори ғайриқонунӣ

Чинояткорӣ ҳамчун падидаи манфии иҷтимоӣ ва ҳуқуқӣ аз қадимулайём яке аз масъалаҳои мураккаб ва нигаронкунанда ба шумор меравад. Барои муборизаи беамон бо чинояткорӣ, дарёфт намудани сабабҳо ва омилҳои, ки боиси пайдо шудани он мегарданд, аҳаммияти муҳим дорад.

Ҳанӯз аз замонҳои қадим, аз нахустин давраҳои рушду такомули ҷомеаи инсонӣ, давлат бар зидди чинояткорон муборизаи беамон бурда, чиноят ва чинояткорӣ дар тасаввур ва афкори ҷомеа ҳамчун амали зиддиҷтимоӣ шинохта шудааст [86, с. 3]. Раванди мазкур нишон медиҳад, ки муқовимат ба чинояткорӣ ҳамчун унсури ҷудонопазири ташаккули давлатдорӣ ва нигоҳдории тартиботи ҷамъиятӣ баромад менамояд. Яке аз ҳадафҳои қонунгузориҳои чиноятӣ таҳияи механизми пешгирии чиноят мебошад. Дар ин замина, қонунгузориҳои чиноятӣ на танҳо воситаи ҷазодиҳӣ, балки пеш аз ҳама механизми таъсири танзимкунандаи иҷтимоӣ мебошад. Бидуни донишҳои омилҳои содиршавии ин ё он чиноят, гузаронидани чораҳои пешгирикунанда хеле душвор аст, зеро пешгирӣ ин бартараф кардани сабабҳои шароитӣ, ки ба содиршавии чиноят мусоидат менамоянд, ба ҳисоб меравад. Аз ин рӯ,

таҳлили чунин сабаб дар илми криминология ҳамчун пояи методологӣ барои ташаккули сиёсати самараноки пешгирии ҷиноят эътироф гардидааст.

Солҳои охир дар ҷомеаи ҷаҳонӣ муносибати идеологӣ ба тадбирҳои, ки ба мубориза барои ҳифзи олами ҳайвонот нигаронида шудаанд, ба таври васеъ эътироф карда шуд. Чунин тағйирот натиҷаи болоравии худшиносии экологӣ ва дарки арзиши умумибашарии захираҳои табиӣ мебошад. Чунин бархӯрд дар айни замон бо назардошти ҷаҳонишавӣ ва дигар равандҳои муҳимтарин нишондиҳандаи ҷомеаи мутамаддин мебошад. Дар шароити ҷаҳонишавӣ ҳифзи муҳити зист ва олами ҳайвонот ҳамчун меъёри масъулияти байналмилалӣ давлатҳо баромад мекунад.

Ба андешаи баъзе муҳаққиқон, «мақсади чунин таҳқиқот пеш аз ҳама, ин муайян кардани қонуниятҳои инкишофи низомҳои ҳуқуқӣ ва мукамалгардонии қонунгузори миллӣ мебошад. Ин мавқеъ ба зарурати мутобиқсозии қонунгузори миллӣ бо стандартҳои байналмилалӣ ҳифзи муҳити зист ишора менамояд. Аҳамияти омӯзиши падидаҳои ҳуқуқӣ дар асоси муқоиса ва истифода бурдани таҷрибаи пешқадами низомҳои ҳуқуқӣ дигар давлатҳо маҳсуб меёбад. Бо мақсади ҳифзи ҳайвоноти нодир ва намудҳои, ки ба онҳо хатари нобудшавӣ таҳдид менамояд ва дар шароити табиӣ афзоиши саршумори онҳо имконнопазир аст, мақомоти ваколатдор вазираддоранд, ки барои афзоиши намудҳои мазкур шароити мусоид фароҳам оранд» [116, с. 229]. Аз андешаи мазкур бармеояд, ки ин уҳдадорӣ натавонанд хусусияти ҳуқуқӣ, балки масъулияти иҷтимоӣ ва ахлоқӣ давлатро низ инъикос менамояд.

Сабабҳои умумии содиршавии ҷиноятҳои экологӣ аз ҷониби муҳаққиқони зиёд мавриди таҳқиқ қарор гирифта, дар адабиёти илмӣ сабабҳои махсуси марбут ба шикори ғайриқонунӣ низ ба таври ҷудогона зикр шудаанд [140, с. 283], аммо ин омилҳо дар доираи як низоми мушаххас ҷамъбастан ва таҳлил нагаштаанд. Ҳолати мазкур таҳияи модели мукамали сабабиятро дар доираи ҷиноятҳои марбут ба шикори ғайриқонунӣ асоснок

менамояд. Баррасии вазъياته, ки ба содиршавии шикори ғайриқонунӣ мусоидат мекунад, нишон медиҳад, ки чунин шароит ба дигар ҷинойтҳои экологӣ низ хос буда, ҳам бо сабабҳои умумӣ ва ҳам бо сабабҳои мушаххаси ҳуқуқӣ ва иҷтимоӣ ташаккул меёбад. Аз ин рӯ, омӯзиши ҷинойти шикори ғайриқонунӣ метавонад ҳамчун заминаи назариявӣ барои таҳлили маҷмуи ҷинойтҳои экологӣ хизмат намояд. Сабабҳои умумии ҷинойтҳои экологӣ дар сатҳи зиддиятҳои ҷойдоранд, ки дар натиҷаи муносиботи мураккаби инсон ва табиат ба вуҷуд меоянд. Аз ҷумла:

– байни инсон ҳамчун ҷузъи муҳити зист ва ҳуди муҳити табиӣ дар маҷмуъ;

– байни ниёзҳои иҷтимоӣ ва имкониятҳои ҷомеа дар самти дарки қонунҳои рушди табиат, ташаккули фарҳанги экологӣ ва таълими экологӣ;

– байни манфиатҳои истехсолӣ ва меъёрҳои экологӣ, аз ҷумла мавқеи захираҳои табиӣ ҳамчун манбаи ашёи хом ва таносуб миёни иқтисодиёт ва ҳифзи муҳити зист;

– байни қувваҳои истехсолӣ ва муносибатҳои ҳуқуқии вобаста ба онҳо, махсусан дар ҳолати тафовут миёни шаклҳои моликият ба захираҳои табиӣ, роҳи усулҳои истифода ва азхудкунии онҳо, инчунин муноқишаи манфиатҳои соҳибдорӣ ва талаботи ҳифзи муҳити зист;

– байни ҷомеа ва дигар субъектҳои иҷтимоӣ, аз ҷумла шахсони воқеӣ ҳамчун истифодабарандагони мустақили захираҳои табиӣ;

– байни сатҳи шуури экологии субъектҳои экологӣ ва ҳадафҳои ҷамъиятӣ дар самти ҳифзи муҳити зист.

Зиддиятҳои мазкур дорои хусусияти мураккаби иҷтимоӣ буда, дар шароити рушди номусоиди иқтисодӣ метавонанд ба сифати заминаи мусоиди ҳуқуқвайронкуниҳо, аз ҷумла содиршавии шикори ғайриқонунӣ ва дигар ҷинойтҳои экологӣ мусоидат намоянд.

Дар ин маврид, муҳаққиқи ватанӣ М.М. Соҳибзода ҳам чунин назар дорад, ки «барои ҳифз намудан ва афзун гардонидани саршумори объектҳои

олами ҳайвонот чораҳои зерин муқаррар карда шаванд: а) маҳдуд намудани муҳлати истифодаи олами ҳайвонот; б) маҳдуд кардани тарзу усул ва намудҳои олооти шикор; в) тағйир додани меъёрҳои шикор; г) маҳдуд гардонидани миқдори истифодабарандагони олами ҳайвонот ва ғайра» [116, с. 225].

Сабабҳо ва шароитҳои умумие, ки ба паҳн шудани ин намуди ҳуқуқвайронкуниҳо оварда мерасонанд, муҳити мавҷудаи номусоиди иҷтимоиро дар бар гирифта, ба ташаккули шахсият таъсири манфӣ расонида, муносибати зидди иҷтимоиро ба бор меоранд. Аксарияти ин амалҳо аз ангезаҳои ғаразноки шахсӣ содир карда мешаванд, ки бо тамоюлҳои устувори хусусӣ ташаккул ёфтаанд. Ин ангезаҳо натиҷаи бархурди манфиатҳои инфиродӣ бо манфиатҳои ҷамъиятӣ буда, дар шароити назорати заифи иҷтимоӣ тақвият меёбад. Бебарвоии хомӯшонаи аҳоли, ки бинобар паст будани шуури як қисми муайяни онҳо ба амал меояд, шароитро барои содир намудани ҷинояти мавриди назар муҳайё мекунад.

Муносибати номатлуб ба муҳити зист, аз нокифоя будани сатҳи маърифати экологӣ ва ҳуқуқии аҳоли бармеояд. Норасоии донишҳои экологӣ боиси дарк накардани оқибатҳои дарозмуддати зарар ба захираҳои табиӣ мегардад. Аз ин рӯ, тақвияти фаъолияти иттилоотию таблиғотӣ тавассути ВАО зарур мебошад. Чунин фаъолият бояд дорои хусусияти мумтазам, аз ҷиҳати илмӣ асоснок ва ба гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоӣ мутобиқгардида бошад. Дар раванди он бояд ба аҳоли вазъи воқеии муҳити зист шарҳ дода шуда, меъёрҳои қонунгузории амалкунандаи соҳа, аз ҷумла талаботи танзимкунандаи истифодаи захираҳои биологӣ ва олами ҳайвонот, фаҳмонида шаванд. Ҳадафи чунин тадбирҳо тарбия ва ташаккули муносибати масъулона ва ҳуқуқмеҳварона нисбат ба муҳити зист мебошад. Пешгирии ҷинояткорӣ дар шароити имрӯза яке аз омилҳои асосии таъмини оромӣ дар ҷомеа ба ҳисоб рафта, он ба ҳифзи ҳуқуқи манфиатҳои шахрвандон, баланд бардоштани маърифати ҳуқуқӣ ва тарбияи ҳуқуқии

аҳоли мусоидат менамояд. Пурзӯр намудани нақши мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, рушди ҳамкориҳои онҳо бо ҷомеаи шаҳрвандӣ ва баланд бардоштани боварии шаҳрвандон нисбати мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, омилҳои муҳимми таҳкими ҷораҳо ва роҳҳои пешгирии ҷинояткорӣ ба ҳисоб мераванд. Маҳз чунин ҳамкориҳои институтсионалӣ метавонад самаранокии ҷораҳои пешгирикунандаро ба таври назаррас баланд бардорад.

Дар ҳама даври замонҳо, тавассути тадбирҳои гуногун давлат кӯшиш менамояд, ки василаҳои гуногунеро пайдо кунад, ки имконияти воқеӣ барои муқовимат бо падидаи шикори ғайриқонунӣ муқобилро фароҳам оварад. Талошҳо вобаста ба шароити иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва сатҳи таҳдидҳои экологӣ пайваста тағйир ва тақвир меёбанд. Бо тамоюли рушди соҳаҳо ва усулҳои содир кардани ҳуқуқвайронкуниҳо, стратегияи мубориза бо ин ҷиноятҳо дар ҷумҳурӣ тақвир дода шудааст. Аллакай, дар марҳилаҳои аввали мавҷудияти худ инсоният дарк кард, ки ҷинояткориро танҳо бо ҷазо пешгирӣ кардан ғайриимкон аст. Дарк карда шуд, ки пешгирии ҷиноят нисбат ба ҷазо амали оқилонатар мебошад.

Дар илми криминология оид ба мафҳуми пешгирии ҷинояткорӣ ва робитаи пешгирӣ бисёр нуқтаҳои гуногун мавҷуданд. Дар назарияи муосири криминология пешгирӣ ҳамчун низоми мураккаби тадбирҳои ҳамроҳшудаи умумӣ ва миахсус баррасӣ мегардад.

Пешгирии ҷинояткорӣ ин на танҳо бартараф ва аз байн бурдани ҳолатҳои манфӣ аст, балки ҳавасмандкунонии ҷараёнҳои мусбати ҳаёти иҷтимоӣ ҷомеа низ ба шумор меравад [23, с. 70]. Маҳз барои ҳамин ҳам, тадбирҳои пешгирикунанда яке аз воситаҳои самараноки мубориза бо ҷиноятҳо ба ҳисоб меравад.

С. Баҳриддинов ба он андеша аст, ки «пешгирии ҷинояткорӣ – низоми ҷораҳои давлатӣ ва ҷамъиятӣ, ки барои пешгирӣ намудан ё аз байн рабудан ва ё миқдоран кам кардани сабаб ва шароитҳои ҷинояткорӣ, боз доштани ҳуқуқвайронкунӣ, ҷиҳати батанзимдарории рафтори шахсон

равонакардашударо меноманд» [117, с. 93]. Мазмуни андешаи муаллиф дар он ифода меёбад, ки пешгирии чинояткорӣ натанҳо бо ошкор ва ҷазо додани чинояткор равона шудааст, балки пеш аз ҳама ҳадафи он баргараф ё кам намудани сабабҳо ва шароитҳои мебошад, ки ба содиршавии чиноят мусоидат мекунад. Ҳамин тариқ, таърифи пешниҳоднамудаи С. Баҳриддинов пешгирии чинояткориро ҳамчун фаъолияти мумтазам ва мақсадноки давлат ва ҷомеа дар самти таъмини тартиботи ҷамъиятӣ ва коҳиш додани сатҳи чинояткорӣ тавсиф менамояд.

Ба андешаи С.М. Иншаков, «дар пешгирии чинояткорӣ чунин марҳилаҳо, ба монанди профилактика, пешгирӣ ва роҳ надоданро чудо кардан лозим аст». Баъзан мафҳумҳои «пешгирӣ» ва «профилактика», «роҳ надодан» ва «пешгирӣ» ба ҷойи ҳамдигар истифода мешаванд, аммо фарқ кардани ин мафҳумҳо низ мушкил аст [65, с. 210].

Зери мафҳуми пешгирии чинояткорӣ С.М. Иншаков, раванди мураккаби гуногунҷанбаро дар назар дорад, ки аломатҳои муайяни бегуноҳӣ доранд. Ин як навъ ягонагӣ дар фарқиятҳо дида мешавад. Пешгирӣ маънои фаъолиятҳои мебошад, ки ба пешгирии чиноятҳои тарҳрезишуда равона карда шудаанд. Пешгирӣ амалҳои мебошад, ки қатъ гардидани чиноятҳои аллакай оғозшударо дар марҳилаи кӯшиши куштор ё ҳодисаҳои минбаъда ҳангоми чиноятҳои давомдор ё ба истилоҳ силсилави таъмин мекунад. Ҳамаи ин марҳилаҳо як мақсад – пешгирии содиршавии чиноят ё такрори онро доранд.

Нуқтаи назари С.М. Иншаковро Г.Г. Шихантсов дастгирӣ карда, менависад, ки «профилактика» ва «пешгирӣ» мафҳумҳои мухталифанд. Ба ақидаи ӯ, пешгирии чинояткорӣ ҳамчун маҷмуи тадбирҳои мухталифи ба ҳам алоқаманд аз ҷониби ҳам мақомоти давлатӣ ва ҳам ташкилотҳои ҷамъиятӣ, ки мустақиман ё ғайримустақим ба баргарафсозии сабабҳои чиноят ва шароити ба он мусоид, инчунин дигар зухуроти иҷтимоӣ андешида мешаванд, дарк карда мешавад» [67, с. 291]. Он бо истифода аз намудҳои гуногуни корҳои профилактикӣ гузаронида мешавад, ки дар байни онҳо ҷойи

пешсафро профилактика мегирад. Профилактика ин пешгирии чиноятҳои мушаххас, муҳофизати аъзои алоҳидаи ҷомеа аз содир кардани кирдорҳои ғайриқонунии гунаҳгор мебошад.

«Пешгирии чинояткорӣ» мафҳумест, ки дар криминология қабул шуда, маънои як низоми бисёрсатҳаи чорабиниҳои давлатию ҷамъиятиро дорад, ки ба рафъ, суст ё бетараф кардани сабабҳо ва шароити чинояткорӣ нигаронида шудаанд [121, с. 30]. Ин таъриф нишон медиҳад, ки пешгирии чинояткорӣ ҳамчун категорияи асосии илмии криминология дорои хусусияти мураккаб ва бисёрсатҳа мебошад. Мафҳуми мазкур танҳо бо чораҳои ҳуқуқӣ маҳдуд нагардида, балки маҷмуи васеи тадбирҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ ва тарбиявиро дар бар мегирад. Ҳадафи асосии чунин чорабиниҳо бартараф ё суст намудани он омилҳо ва шароитҳои мебошад, ки ба пайдоиш ва паҳншавии чинояткорӣ мусоидат мекунад. Ба ҳамин тартиб, ин мафҳум пешгирии чинояткориро на ҳамчун амали яқдафъина, балки ҳамчун раванд ва сиёсати мумтазами давлатӣ муаррифӣ менамояд.

Дар асоси таҳлил ва андешаҳои муаллифони зикршуда метавон гуфт, ки пешгирии шикори ғайриқонунӣ ҳамчун маҷмуи муайяни чораҳои ҳисобида мешавад, ки ба рафъи сабабҳои шикор, инчунин кам кардани таъсири манфии шароити ҳамроҳии онҳо равона карда шудаанд. Пешгирии чинояткорӣ ба омӯзиши принсипҳои қонуният, демократия, адолати иҷтимоӣ, мураккабӣ, илмӣ ва ғайра асос меёбад.

Дар соҳаи ҳифзи муҳити зист, ҳифзи қонуният ва тартибот вазифаи пешгирии чиноятҳо ва дигар ҳуқуқвайронкуниҳо ба мадди аввал гузошта мешаванд. Аз ин лиҳоз, такмил додани тамоми низоми чорабиниҳои пешгирикунанда омили доимии мубориза барои тартиботи экологӣ мебошад.

Хусусияти давраи гузариши кунунии мамлакат чунин аст, ки бухронҳо, номутаносибӣ ва дигар падидаҳои манфӣ, ки чинояткориро зиёд мекунанд, дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ торафт бештар ба назар мерасанд. Бо назардошти он ки чиноятҳои экологӣ таҳдиди мустақим ва хеле ҷиддӣ барои

амнияти миллӣ мебошанд, зарур аст, ки аҳаммият ва нақши чорабиниҳои пешгирикунандае, ки ба бартарафсозии он равона шудаанд, амалӣ карда шаванд.

Тадбирҳои пешгирикунандаи шикори ғайриқонуниро ба умумӣ ва махсус ҷудо намудан мумкин аст.

Дар пешгирии умумии шикори ғайриқонунӣ чораҳои дорой хусусияти иқтисодиву иҷтимоӣ аҳаммияти махсус доранд. Масалан, дар соҳаи иқтисодӣ, ин рушди истеҳсолот, стратегияи хуб андешидашудаи сармоягузорӣ ва дар умум баланд бардоштани сатҳи молиявии аҳоли мебошад. Дар соҳаи иҷтимоӣ ин тадбирҳое мебошанд, ки ба таҳкими дигаргуниҳои иҷтимоӣ нигаронида шудаанд ва аҳаммияти калони зиддикриминогенӣ доранд. Масалан, дастгирии шаҳрвандони камбизоат, таҳкими асосҳои оила, фароҳам овардани шароити мувофиқ барои иҷтимоигардонии шахс, маҳдуд кардани оқибатҳои манфии бекорӣ, ва ғайра [63, с. 345].

Дар муқоиса бо пешгирии умумӣ, пешгирии махсус дар бораи шикори ғайриқонунӣ хусусиятҳои дорад, ки барои пешгирии ин ҷинояти мушаххас равона карда шудаанд. Дар айни замон, пешгирии махсус бо пешгирии умумӣ муқобил намебошад, балки тадбирҳои умумиро ба таври органикӣ пурра ва мушаххас мекунад. Масъулияти асосӣ барои пешгирии ҷиноятҳои ин гурӯҳ ба зиммаи мақомоти ҳифзи муҳити зист ва ҳифзи ҳуқуқ вогузор шудааст.

Такмили минбаъдаи қонунгузории танзимкунандаи ҳифзи олами ҳайвонот аҳаммияти калони профилактикӣ дорад. Масалан, Т.Э. Злотникова ҳалли мушкилоти экологиро маҳз дар такмили қонунҳо ва ба ин васила, бартараф кардани камбудии қонунгузорӣ мебинад [181, с. 11].

Аз ин рӯ, фаъолияти мақомоти ҳифзи муҳити зист ва ҳифзи ҳуқуқ оид ба профилактика ва пешгирии шикори ғайриқонунӣ дар сурати васеъ шудани ваколатҳои онҳо оид ба ҷамъоварии далелҳо, инчунин дастгир кардани

чинояткорон самарабахштар хоҳад шуд. Ба мақомоти назорати шикор вогузор кардани вазифаҳои мақомоти тафтишотӣ, ки дар қ. 3, м. 40 КМЧ ҚТ пешбинӣ шудаанд, мувофиқи мақсад аст. Дар навбати худ, ин имкон медиҳад, ки сари вақт аз лаҳзаи ошкор намудани ҷиноят парвандаи ҷиноятӣ бо тартиби муқаррарнамудаи м. 146 КМЧ ҚТ оғоз карда шуда, гузаронидани чораҳои ғаврии тафтишотӣ, аз ҷумла санҷиши ҷойи ҳодиса (бо сабти аккосии ҳайвонҳои кушташуда), бозпурсии гумонбаршудагон, мусодира ва азназаргузаронии силоҳи шикорӣ (силоҳ, домҳо ва ғ.) ва дигар ашъе, ки аз гумонбарон гирифта шудаанд, ки дар болои онҳо осори ҷиноят мавҷуд аст (хун, пораҳои пашм, ва ғ.), ташхис, муайян ва пурсиши шоҳидон, кофтукови шахсони боздоштшуда ва воситаҳои нақлиёт бо мақсади ошкор кардани олооти шикори ғайриқонунӣ ва маҳсулоти онҳо ва ғайра ба роҳ монда шавад.

Ин ҳолат мушкилоти ҷамъоварии далелҳоро ҳангоми амалиётҳои ибтидоии тафтишотӣ ҳал хоҳад кард. Дар акси ҳол, вақте ки шикори ғайриқонунӣ содир карда мешавад, то кормандони милитсия бохабар мешаванду ба ҷойи ҳодиса меоянд, вақти зиёдро гирифта, дигар аз ҷиноят осоре боқӣ наместонад (хусусан дар фасли зимистон). Муайян кардани шоҳидони ҳодиса душвор мегардад. Ғайр аз ин, тафтиши ин гуна ҷиноятҳо аз мақомоти тафтишотӣ дониши махсус дар соҳаи шикор, маълумоти биологӣ ва ҳайвоноти шикорӣ ва дигар ҷанбаҳои ба ин соҳа хосро талаб мекунад, ки қисми зиёди кормандони милитсия чунин маълумотҳоро надоранд.

Чунин мавқеъҳо аз ҷониби бисёр олимони дастгирӣ карда мешаванд. Масалан, В.В. Кулков менависад, ки гузаронидани амалҳои аввалияи тафтишотӣ бояд қисми таркибии фаъолияти мақомоти ҳифзи муҳити зист бошанд [186, с. 2].

Адабиёти ҳуқуқӣ зарурати ҷимояи мустаҳками ҳуқуқи барои ҳаёт ва саломатии кормандони мақомоти ҳифзи муҳити зист нишон медиҳад, зеро амалҳои кормандони назорати шикор оид ба муайян намудани ҳолатҳои

шикори ғайриқонунӣ ва дастгир кардани шикорчиёни ғайриқонунӣ аксар вақт бо хатар ба ҳаёт ва саломатии онҳо анҷом меёбад.

Бояд дар назар дошт, ки кормандони назорати шикор бо дараҷаи баланди хавф амал мекунанд, зеро шикори ғайриқонунӣ, чун қоида, дар ҷойҳои беодам сураат мегирад ва ҷинойткор мусаллаҳ аст. Аз ин рӯ, кафолати ҳуқуқии ҳифзи ҳаёт ва саломатии кормандони назорати шикор бояд ҳамон тавре бошад, ки нисбат ба кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, ки барои таҳдиди онҳо тибқи м. 329 КҶ ҚТ ҷавобгарӣ пешбинӣ шудааст, бошад.

Вазифаи муҳим вобаста ба ҳифзи захираҳои табиӣ, таъминоти моддию техникаи мақомоти мубориза бо шикори ғайриқонунӣ мебошад, ки сатҳи онҳо ҳадди ақал аз сатҳи таҷҳизоти техникаи шикорчиёни ғайриқонунӣ камтар набошад. Нозироти махсуси шикор бояд ба миқдори зарурӣ бо таҷҳизоти дурбин, дастгоҳҳои рӯшноӣ, радиостансияҳои сайёр, сабти овоз, таҷҳизоти сабти акс ва видео, таҷҳизоти криминалистӣ, мотосиклҳо, воситаҳои нақлиёти автомобилӣ ва ғайра таъмин карда шаванд.

Азбаски суҳан дар бораи ҷинойти шикори ғайриқонунӣ меравад, табиист, ки мақомоти назорати шикор танҳо бо ин намуди ҷинойт мубориза бурда наметавонад. Аз ин рӯ, самарабахшии мубориза бо шикори ғайриқонунӣ аз он иборат аст, ки амалҳои ғайриқонунӣ ва ҳамоҳангшудаи ҳам мақомоти ҳифзи муҳити зист ва ҳам мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, ки ба таҳкими қонуният ва тартиботи экологӣ дар давлат нигаронида шудаанд, дар якҷоягӣ муборизаи беамон баранд.

Ҳамзамон, дар системаи ҷораҳои пешгирикунандаи ин қонунвайронкуниҳо, ҳадамоти нозирони минтақавӣ бояд назоратро аз болои ашхоси тибқи м. 232 КҶ ҚТ маҳкумшуда, нигоҳдории силоҳи шикорӣ ва ғайра ҷиддӣ кунанд. Кормандони бозрасии давлатии автомобилӣ бояд дар сурати мавҷуд будани маълумоте, ки ба шикори ғайриқонунӣ даст доштани шахсонро фароҳам меорад, ҳуччатҳои заруриро бодикқат тафтиш кунанд, воситаҳои нақлиётро барои ошкор кардани силоҳ тафтиш кунанд, маҳсулоти

шикорӣ ва ғайраро назорат кунанд. Дар мавсими шикор хушёрӣ махсус зоҳир карда шавад, зеро маҳз дар ҳамин вақт аксарияти ҷинойтҳои шикори ғайриқонунӣ содир карда мешаванд.

Ҷаъолияти милитсия, пеш аз ҳама, бояд аз гузаронидани чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ иборат бошад, ки ба пешгирии шикор равона карда шудаанд. Инро бисёр муаллифони таҳқиқоти ҳуқуқии экологӣ таъкид мекунанд, зеро бидуни иштироки доимии дастгоҳи оперативии мақомоти қорҳои дохилӣ муборизаи муваффақона бар зидди шикори ғайриқонунӣ ғайриимкон аст.

Ҳамин тавр, дар чараёни чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ бояд тадбирҳои зерин андешида шаванд:

– гузаронидани рейдҳо дар мавсими шикор, ки метавонанд барои пешгирии шикори ғайриқонунӣ мусоидат намоянд;

– гузаронидани чорабиниҳои оперативӣ нисбат ба ашхоси барои шикори ғайриқонунӣ дастгиршуда;

– муайян кардани шахсоне, ки бо истифодаи асбобҳо ва усулҳои шикори манъшуда дастгир шудаанд;

– муайян кардани шахсоне, ки аз силоҳи оташфишон, маводҳои тарқанда, газҳо ва ё дигар усулҳои манъшуда истифода мекунанд;

– муайян ва омӯзонидани шахсоне, ки воситаҳои нақлиёт ва воситаҳои нақлиёти обӣ доранд ва онҳоро барои шикори ғайриқонунӣ истифода мекунанд ва ғ.

Номбар кардани тадбирҳои имконпазири ҷаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ нишон медиҳанд, ки ҷӣ гуна имконоти воҳидҳои оперативӣ дар мубориза бо шикори ғайриқонунӣ самаранок истифода мешаванд.

Назорати прокурорӣ дар мубориза бо шикори ғайриқонунӣ ва дигар ҷинойтҳои экологӣ мақоми махсус дорад. Тибқи қонунгузорӣ дар ин самт вазиғаи прокуратура назорат аз болои иҷроӣ қонунгузориӣ ҳифзи муҳити зист мебошад. Прокуратура вазиғадор аст, ки қонуниятӣ вайроншударо

барқарор кунад, ба қарорҳои ғайриқонунӣ эътироз кунад, нисбати вайронкунандагон парвандаи интизомӣ, маъмурӣ, ё ҷиноятӣ оғоз намояд [64, с. 115].

Тавре ки таҳқиқот нишон дод, прокурор дар соҳаи истифодаи табиат, ҳифзи муҳити зист ва амнияти экологӣ қорҳои зиёдеро аз қабилҳои санҷишҳои прокурорӣ гузаронида мешавад, парвандаҳои ҷиноятӣ оғоз ва тафтиш карда мешаванд, эътироз пешниҳод карда мешавад ва ғайра, ба анҷом мерасонад.

Ассотсиатсияҳои экологӣ, ташкилотҳои шахрвандӣ (ташкилотҳои ватанӣ, хоричӣ, байналмилалӣ), инчунин воситаҳои ахбори омма дар мубориза бар зидди ҳуқуқвайронкуниҳои экологӣ саҳми назаррас доранд. Онҳо, чун қоида, дар шакли муайян бо ҳам ва бо сохторҳои давлатӣ оид ба мубориза бар зидди ҳуқуқвайронкуниҳои экологӣ ҳамкорӣ карда, ба мақомоти ҳифзи муҳити зист ва ҳифзи ҳуқуқ кумак расонида, ҳуди ин ҷиноятҳоро мустақиман муайян ва пешгирӣ мекунанд.

Шаклҳои дигари иштироки аҳоли дар мубориза бо шикори ғайриқонунӣ низ имконпазир аст. Масалан, ташкили муассисаҳои ёрдамчиёни ҷамъиятӣ ба қормандони милитсия, ки бо ёрии онҳо силоҳи ғайриқонунӣ нигоҳдошташуда ошқор карда шуда, шахсонро, ки бо маҳсулоти шикори ғайриқонунӣ савдо мекунанд муайян қордан мумкин аст; ташкилотҳои ҷамъиятӣ, ки аъзоёни онҳо қорҳои таблиғотӣ, тарбиявӣ мебаранд ва оид ба мушкилоти экологӣ ва ҳифзи олами ҳайвонот шумораи зиёди лексияҳо қондаанд; иштироки омма дар фаъолияти ВАО – рӯзномаҳо, радио, телевизион қамчун қабарнигорони ғайриштатӣ ва ғайра.

Омили муҳимме, ки дар мубориза бо шикори ғайриқонунӣ қорои арзиши профилактикӣ мебошад, ин мустақиман муқаррар намудани тартиби муайяни шикор қамчун фаъолияти қонунии инсон дар истифодаи олами ҳайвонот мебошад. Масалан, сода намудани талабот нисбат ба шахсоне, ки ба ҷамъияти шикорчиён дохил мешаванд ва зеро назорати қиддӣ қорор қирифтани онҳо; қудо қордани қойҳои маҳсус қорои шикори ҳавасқор ба

чамбиятҳои шикорчиён; фароҳам овардани шароит, имкониятҳои баробар барои ҳама шаҳрвандоне, ки меҳонанд шикор кунанд ва ғайра.

Масъалаи баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии экологӣ ҳам дар сатҳи чамбиятӣ ва ҳам дар сатҳи инфиродӣ сазовори баррасии ҷудогона мебошад. Ҳалли ин мушкилот иқтисодии асосии тамоми ҷорабиниҳои пешгирии муҳити зист мебошад. Зимнан, дар шароити феълӣ, вақте ки шикори ғайриқонунӣ содир мегардад, на танҳо риояи қоидаҳои шикор принсипи муҳим аст, балки муҳим он аст, ки назари одамон нисбат ба муҳити зист ва қонунҳои давлат, ки табиатро ҳифз мекунанд, чӣ гуна ташаккул меёбад.

Ҳамин тариқ, мавзӯи ҳифзи олами ҳайвонот бо масъалаҳои таълими экологӣ саҳт алоқаманданд. Чунин ҷораҳои таълимӣ ва таблиғотӣ мебошад инҳоро дар бар гиранд:

– маърифати экологӣ ҳамчун ҷузъи сиёсати давлатӣ, муносибати шуурмандона ба муҳити зист дар асоси эҳтиром ба қонунгузории экологӣ, омӯзиши меъёрҳои ҳуқуқӣ ва ташаккули рафтори ҳуқуқии шаҳрвандонро дар самти ҳифз ва истифодаи захираҳои табиӣ дар бар мегирад;

– фарҳанги экологӣ маҷмуи усулҳо ва меъёрҳои танзими рафтори инсон дар муносибат бо муҳити зист буда, сатҳи шуур, ахлоқи экологӣ, арзишҳои маънавӣ ва риояи меъёрҳои беҳатарии экологиро дар ҷомеа инъикос менамояд;

– таблиғоти экологӣ ҳамчун воситаи тарбияи ҳуқуқӣ ва ташаккули афкори чамбиятӣ, дар шакли лексияҳо, баромадҳо тавассути воситаҳои ахбори омма, интишори адабиёти бадеӣ, илмӣ ва илмӣ-оммавӣ, инчунин намоиши филмҳои мавзӯӣ амалӣ карда мешавад;

– таъмини китобхонаҳо, аз ҷумла китобхонаҳои тахассусии соҳаи ҳифзи муҳити зист, бо адабиёти соҳавӣ оид ба экология ва масъалаҳои ҳифзу истифодаи оқилонаи захираҳои биологӣ, бахусус ҳайвоноти ваҳшӣ, самти муҳимми дастрасии аҳоли ба иттилооти ҳуқуқии экологӣ маҳсуб меёбад.

ХУЛОСА

Дар асоси таҳқиқоти анҷомёфта доир ба масъалаи шикори ғайриқонунӣ, маҷмуи хулосаҳо ва тавсияҳои дорои заминаи илмӣ таҳия гардидааст, ки татбиқи онҳо метавонад ба такмил бахшидани қонунгузорию ҷиноятӣ ва таҳкими донишҳои назариявӣю амалии марбут ба ин падида дар давлат мусоидат намояд:

1. Шикор яке аз шаклҳои қонунии ва истифодаи захираҳои олами ҳайвонот ба ҳисоб меравад, ки моҳиятан ба ба даст овардани фоидаи моддӣ аз ин объектҳо бо мақсади қонеъсозии ниёзҳои инсон равона гардида, мутобиқи муқаррароти меъёрии қонунгузорӣ ва талаботи ҳифзи муҳити зист бояд амалӣ гардад. Муқаррароти дахлдори Қонуни ҚТ «Дар бораи олами ҳайвонот» ва дигар санадҳои меъёрӣ мебоянд мафҳуми шикорро ҳамчун «истифодаи қонунии объектҳои олами ҳайвонот» муқаррар намоянд, ки он аз ҷумла, сайди парандаҳо ва ҳайвоноти ваҳшии дар ҳолати озодии табиӣ қарор дошта, инчунин фаъолиятро фаро мегирад, ки бо қорқард ва интиқоли аввалияи ҷунин объектҳо алоқаманданд. Ҳамзамон, мафҳуми «сайд қардан» ҷунин қирдорҳои ба монанди таъқиб бо мақсади туъма, шикори парандаҳо ва ҳайвоноти ваҳшӣ, гузоштани домҳо, ҳалқаҳо, сохтани ҷоҳҳои махсуси домӣ, инчунин, доштани парандагон ва ҳайвоноти ваҳшӣ дар ояндаро мебоянд дар бар гирад [1–М]; [11–М].

2. Ба ҷамъият хавфнокии шикори ғайриқонунӣ дар вайрон шудани гуногунии биологии олами ҳайвонот зоҳир меёбад. Аз ҷумла, кам шудани намудҳои парандагон ва ҳайвонот ба номутаносубии ҷузъҳои олами табиат, ки бо ҳам алоқаманданд ва ба якдигар таъсир мерасонанд, оварда мерасонад. Муқаррар гардидани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои шикори ғайриқонунӣ бо хавфнок будани он барои ҷомеа асоснок қарда мешавад. Аммо, маълумотҳои оморӣ оид ба паҳншавии воқеии шикори ғайриқонунӣ танҳо қисмати ками ҳолатҳои воқеиро нишон медиҳанд [1–М].

3. Ҳангоми тавсифи аломатҳои гуногуни тарафи объективии шикори ғайриқонунӣ шумораи зиёди мафҳумҳои истифода мешаванд, ки аз ибтидо хусусияти ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ надоранд. Ин мафҳумҳо асли соҳавӣ дошта, аз ҳуқуқи маъмурӣ баргирифта шудаанд, масалан, «шикор», «парандагон ва ҳайвонот, ки шикори онҳо пурра манъ шудааст», «мамнӯъгоҳ», «худуди вазъияти фавқулодаи экологӣ», «воситаи нақлиёти механикӣ», «нақлиёти ҳавоӣ», «моддаҳои тарканда» ва «газҳо». Чунин шакли тавсифи аломатҳои таркиби ҷинояти муқаррарнамудаи м. 232 КҶ ҚТ талаб мекунад, ки дар раванди бандубаст меъёрҳои қонунгузори маъмурӣ истифода бурда шаванд. Дар чунин муносибат масъалаи муайянкунии вазъи ҳуқуқии санадҳои меъёрии маъмурӣ, ки мазмуни аломатҳои таркиби шикори ғайриқонуниро ошкор мекунанд, ба миён меояд.

Ҳамчунин, дар натиҷаи таҳлил ва омӯзиши масъалаи асосҳои назариявӣ ва амалияи татбиқи меъёрҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ вобаста ба ҷавобгарии ҷиноятӣ барои шикори ғайриқонунӣ ду унсурҳои асосӣ муайян карда шуд:

а) танзими истифодаи олами ҳайвонот ҳамчун маҷмуи муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки таҳти назорати ҳуқуқӣ қарор гирифта, ба таъмини устувор ва истифодаи оқилонаи захираҳои биологӣ равона шудааст.

б) танзими ҳуқуқии олами ҳайвонот асосан тавассути механизмҳои маъмурӣ-ҳуқуқӣ амалӣ мегардад. Ҳамзамон, воситаҳои маъмурӣ-ҳуқуқии муқовимат бо падидаҳои манфӣ, аз ҷумла шикори ғайриқонунӣ, ҳанӯз ҳам кофӣ нестанд. Бо вучуди ин, татбиқи ҷавобгарии маъмурӣ дар самти пешгирии чунин ҳуқуқвайронкуниҳо яке аз омилҳои муассири таъмини риояи қонун ба ҳисоб меравад [2–М].

4. Шикори ғайриқонунӣ чун дигар ҷиноятҳо дорои таркиби худ буда, дар он объект мавқеи марказиро ишғол менамояд. Аз таҳлил бармеояд, ки шикори ғайриқонунӣ дорои объектҳои умумӣ, хелӣ, намудӣ, бевосита, асосӣ, иловагӣ ва факултативӣ мебошад, ки бо қонунгузори ҷиноятии кишвар танзим мегарданд. Объекти ҷиноятҳои экологиро муносибатҳои ташкил

медиханд, ки бо мақсади ҳимояи муҳити табиии атроф ва истифодаи оқилонаи он, инчунин, таъмини амнияти экологии аҳоли бо қонунгузориҳои ҷинойти ҳифз мешаванд. Шикори ғайриқонунӣ намуди ҷинойтҳои экологӣ буда, тартиби ҳифз ва истифодаи олами ҳайвонотро вайрон мекунад. Объекти умумии ин ҷинойт амнияти ҷамъиятӣ дар соҳаи экология мебошад. Объекти хелӣ ва намудӣ бошад, мутаносибан муҳити зист ва амнияти экологӣ ба шумор мераванд. Объекти бевоситаи шикори ғайриқонунӣ муносибатҳои мебошанд, ки ба нигоҳдории гуногунии биологӣ ва истифодаи устувори захираҳои олами ҳайвонот равона гардида, бо ҳуқуқи ҷинойти ҳифз мешаванд.

Таҳлил нишон дод, ки предмети шикори ғайриқонунӣ маҳз ҳайвоноту парандагон мебошанд, ки дар шароити озоди табиӣ зиндагӣ мекунанд. Ҳайвоноте, ки дар муҳити сунӣ (дар сиркҳо, боғҳои ҳайвонот, ё ҳайвоноти хонагӣ кишоварзӣ) нигоҳ дошта мешаванд, аз доираи предметҳои шикори ғайриқонунӣ дохил намешаванд. Дар ҳолати таҷовуз ба ин объектҳо, кирдор ҳамчун ҷинойт бар зидди моликияти ғайр бандубаст мешавад.

5. Шикори ғайриқонунӣ, ки бо б. «а» қ. 1, м. 232 ҚҚ ҚТ муқаррар шудааст, мебошад ҳам дар ҳолати кушта шудани ҳайвон ва ҳам ҳангоми таъқиби ҳайвон, ки дар натиҷаи он, ба ӯ зарари ҷиддӣ расонида шудааст, ҳамчун ҷинойт бандубаст карда шавад.

Ба ҷамъият хавфнокии истифодаи воситаҳои манъшудаи шикор, ки дар б. «б» қ. 1, м. 232 ҚҚ ҚТ пешбинӣ шудааст, ба он вобаста аст, ки истифодаи воситаҳои нақлиёт ҳангоми таъқиби ҳайвонот раванди шикорро осон ва суръатбахш менамояд, ки ин ба коҳиши теъдоди ҳайвоноти ваҳшӣ дар муҳити табиӣ оварда мерасонад.

6. Ҳангоми омӯзиши аломатҳои тарафи субъективии шикори ғайриқонунӣ мақсадҳои зерини он муайян карда шудаанд:

а) бо мақсади таъмини фароғат ва истироҳати инсон, ки ба эҳсосоти мусбати эмотсионалӣ ва қаноатмандӣ меорад; дар чунин ҳолатҳо одатан ангезаи ғаразноки содир намудани ҷинойт мавҷуд нест;

б) барои ба даст овардани ҳайвонот, ҷузъҳо ё маҳсулоти он, бо мақсади манфиатҳои шахсӣ ё тижоратӣ; дар чунин ҳолатҳо эҳтимолияти ҷой доштани ангезаи ғаразноки содиркунии ҷинойт мавҷуд аст.

Ангезаи содиршавии ҷинойти дахлдор, аломати хатмии тарафи субъективии таркиби ҷинойт нест, вале тавсифи он барои таъини дурусти ҷазо ба шахси гунаҳгор муҳим аст [8–М].

7. Таҳлили аломатҳои бандубастшавандаи шикори ғайриқонунӣ нишон дод, ки қонунгузориҳои ҷинойтии ҚТ муқаррар намудани ҷавобгарии ҷинойтӣ барои шикори ғайриқонунӣ аз ҷониби шахс бо истифода аз мақоми хизматиро муқаррар намуда, чунин кирдор дар як вақт ба ду объект таҷовуз мекунад: а) ҳатмӣ – муносибатҳои ҷамъиятӣ оид ба ҳифзи муҳити зист дар робита ба нигоҳ доштани гуногунии (мувозинат) биологии олами ҳайвонот ва истифодаи оқилонаи захираҳои шикор; б) иловагӣ – муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки бо иҷрои функцияҳои давлатӣ ё амалҳои ба он баробарқардашуда алоқаманд буда, манфиатҳои шахс, давлат ва ҷомеа ро таҳдид мекунад, ё зарар мерасонад [9–М].

8. Таҳлили муфассали шахсияти шикорчии ғайриқонунӣ имкон дод, ки хусусиятҳои криминологии зерини он ҷудо карда шаванд:

– таҳқиқоти омӯрӣ нишон медиҳад, ки ҷинойти шикори ғайриқонунӣ дар ҚТ асосан аз ҷониби мардон содир мегардад;

– ҷинойткорони нисбатан ғаъол, шахсони дар гурӯҳи синну соли аз 25 то 50-сола қарордошта, мебошанд;

– аксарияти ҳолатҳои шикори ғайриқонунӣ дар ҳудуди минтақаҳои кӯҳии ҷумҳурӣ, ба монанди ВМКБ, шаҳри Панҷакент, ноҳияи Шамсиддини Шоҳин, ноҳияи Рашт, ноҳияи Данғара, ноҳияи Хурсон ва ғ. ба назар мерасанд;

– тақрибан 40%-и шумораи умумии ҷиноятҳои содиршудаи шикори ғайриқонунӣ дар шарикӣ бо маслиҳати пешакӣ содир карда шудаанд.

9. Самаранокии мубориза бо шикори ғайриқонунӣ, бевосита аз устувориҳои иҷтимоӣ ва иқтисодии ҷомеа, сатҳи маърифати экологии аҳоли, инчунин, аз амалигардонии механизми дақиқи танзими ташкилию ҳуқуқии фаъолияти шикор вобаста мебошад. Таъмини ногузирии ҷазо барои содиркунии ҷунин ҷиноятҳо омили муҳимми пешгирӣ ва кам кардани ҳолатҳои вайрон кардани қонун мебошад. Яке аз вазифаҳои муҳим дар соҳаи ҳифзи захираҳои табиӣ, мучаҳҳазгардонии моддию техникий мақомоти бо шикори ғайриқонунӣ муборизабаранда, на кам аз сатҳи таъминоти техникий ҳуди шикорчиёни ғайриқонунӣ, мебошад. Нозироти махсуси шикор мебошад бо шумораи зарурии дурбинҳо, таҷҳизоти рушноидиҳанда ва сигналдиҳӣ, радиостансияҳои сайёр, сабти овоз, аксбардорӣ ва видео, таҷҳизоти криминалистӣ, мотосиклҳо, воситаҳои нақлиёти автомобилӣ ва ғайра таъмин бошанд [6–М].

10. Аз сабаби он ки шикор аз ҷониби қонунгузор ҳамчун маҷмуи марҳилаҳои фаҳмида мешавад, ки аз ҷустуҷӯ то интиқол ва фуруши сайдро фаро мегирад, шахсоне, ки амалҳои алоҳидаро дар доираи як мақсади ҷиноятӣ (масалан, яке ғайриқонунӣ шикор мекунад, дигаре бошад, интиқол ё фуруши сайдро ташкил мекунад) анҷом додаанд, мебошад ба сифати ҳамичрочиён дар ҷиноят ба ҷавобгарӣ кашида шаванд.

11. Дар натиҷаи таҳлили шикори ғайриқонунӣ, оқибатҳои манфии латентнокии он муайян карда шуд, ки он боиси пинҳон мондани ҳолати воқеӣ ва хусусияти зарари расонидашуда мегардад. Ҷунин ҳолат ба вайрон кардани принсипи ногузирии ҷавобгарӣ ва ба миён овардани ҳисси бечазой оварда расонида, боиси содиршавии ҷиноятҳои нав гардида, барои ошкорсозии тасвири пурраи сабабҳои ҷинояткорӣ монеа эҷод намуда, мутаносибан, таҳияи чораҳо ва усулҳои самараноки мубориза бо онро душвор мегардонад.

12. Фаъолияти профилактикӣ на танҳо ба бартарафкунии оқибатҳо, балки пеш аз ҳама ба бартарафсозии сабабҳои нигаронида шудааст, ки ба содир шудани ҷинояти мазкур мусоидат мекунанд. Барои ин, баланд бардоштани сатҳи рушди иқтисодӣ ва иҷтимоии ҷомеа, инкишофи маърифати экологии аҳоли бо дарназардошти такмили минбаъдаи қонунгузорӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии кишвар, инчунин, беҳтар гардонидани фаъолияти хоҷагиҳои шикор, тавассути эҷоди шароит барои назорати доимӣ дар ҳудуди онҳо, зарур мебошад. [10–М].

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

Дар асоси таҳқиқоти илмии анҷомшуда ва натиҷагирӣ аз он, барои тақмили қонунгузори амалкунанда чунин тавсияҳо пешниҳод карда мешаванд:

1. Таҳлил нишон дод, ки Фасли IX ва боби 24 КҶ ҚТ (Қиноятҳо ба муқобили амнияти экологӣ ва муҳити зист), номи яхела доранд. Муаллиф ба он диққат медиҳад, ки ҳангоми интихоби номгузори фасл ва боб, қонунгузор чанбаи истифодабарии табиатро мавриди назар қарор надодааст. Вале, аксарияти меъёрҳои дар боби мазкур ифодаёфта, маҳз масоили истифодаи захираҳои табиӣ ва сарватҳои табииро пешбинӣ менамоянд. Ба сифати мисоли мусбӣ, муаллиф Кодекси қиноятии Ҷумҳурии Узбекистонро меорад, ки дар он фасл «Қиноятҳо дар соҳаи экология» ва боб бошад, «Қиноятҳо дар соҳаи ҳифзи муҳити зист ва истифодаи табиат» номгузорӣ шудааст. Дар робита бо ин, мақсаднок меҳисобем, ки номи боби 24 КҶ ҚТ дар чунин шакл иваз карда шавад: «Қиноятҳо ба муқобили амнияти экологӣ ва тартиби истифодаи муҳити зист»;

2. Бо мақсади мушаххас ва мукамал гардонидани қонунгузори қиноятӣ, баргараф намудани ҳолигиҳои марбут ба муайян кардани мафҳуми «истифода аз мақоми хизматӣ» ҳангоми содиркунии шикори ғайриқонунӣ тақлиф карда мешавад, ки дар эзоҳи моддаи 236 КҶ ҚТ муқаррароти зерин дар таҳрири зайл илова карда шавад:

«Таҳти истифода аз мақоми хизматӣ ҳангоми шикори ғайриқонунӣ содир кардани кирдорҳои фаҳмида мешавад, ки шахс бо истифода аз мақоми хизмати худ (якдафъаина ё мумтазам) ба муҳити зист ва олами ҳайвонот, инчунин ба истифодаи оқилонаи захираҳои шикор таҳдид ё зарар мерасонад»;

3. Бо мақсади ошкор намудани хусусияти бланкетии диспозитсияи м. 232 КҶ ҚТ, пешниҳод карда мешавад, ки диспозитсияи ин модда ба тариқи

зайл муқаррар карда шавад: «Ғайриқонунӣ ба даст овардани объектҳои олами ҳайвонот»;

4. Пешниҳод карда мешавад, ки дар қ. 2, м. 232 КҶ ҚТ «такроран» содир кардани шикори ғайриқонунӣ ҳамчун аломати бандубасткунанда дар банди алоҳида илова карда шавад;

5. Пешниҳод мешавад, ки дар м. 236 КҶ ҚТ шарҳи зерини мафҳумҳои илова гардад:

«Дар ин боб мафҳумҳои зарари чиддӣ, зарар ба миқдори калон ва зарар ба миқдори махсусан калон бо назардошти таксаҳои муайяншуда муқаррар мегарданд. Зарари чиддӣ – ин зараре мебошад, ки хангоми содиркунии ҷинойт аз ҳаҷми нишондиҳанда барои ҳисобҳо, сӣ маротиба зиёдтар бошад. Зарар ба миқдори калон аз сесада нишондиҳанда барои ҳисобҳо зиёд буда, зарар ба миқдори махсусан калон бошад, бештар аз панҷсада нишондиҳанда барои ҳисобҳо мебошад».

РҶҶҲАТИ АДАБИЁТ

I. Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва ҳуҷҷатҳои давлатӣ

[1]. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 бо роҳи раёйпурсии умумихалқӣ қабул гардидааст. Бо тағйиру иловаҳои солҳои 1999, 2003 ва 2016 [Текст]. – Душанбе, 2016.

[2]. Кодекси ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21 майи соли 1998, №574 // Маҳзани мутамаҳкази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0. [Заҳираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 06.10.2024).

[3]. Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 декабри соли 2008, №455 // Маҳзани мутамаҳкази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0 [Заҳираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 10.11.2024).

[4]. Кодекси муроғиаи ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 03 декабри соли 1999, №564 // Маҳзани мутамаҳкази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0 [Заҳираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 5.02.2022).

[5]. Кодекси нақлиёти автомобилӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 02 апрели соли 2020, №1689 // Маҳзани мутамаҳкази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0 [Заҳираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 23.05.2023).

[6]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи олами ҳайвонот» аз 5 январи соли 2008, №354 // Маҳзани мутамаҳкази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0. [Заҳираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 5.03.2021).

[7]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи шикор ва хоҷагии шикор» аз 26 июли соли 2014, №1118 // Маҳзани мутамаҳкази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0. [Заҳираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 05.03.2021).

[8]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи муҳити зист» аз 02 августи соли 2011, №760 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 15.03.2021).

[9]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи арзёбии таъсиррасонӣ ба муҳити зист» аз 18 июли соли 2017, №1448 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 15.11.2022).

[10]. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Концепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028» аз 6 феввали соли 2018, №1005 тасдиқ гардидааст. // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://mmk.tj> (санаи мурочиат: 24.10.2023 с.).

[11]. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Низомнома дар бораи шикор ва хочагиҳои шикории Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 16 июли соли 1997, №324 тасдиқ гардидааст. // [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://mmih.tj/SEARCH/DocumentView?DocumentId=4957> (санаи мурочиат: 11.10.2024).

[12]. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Қоидаҳои ҳаракат дар роҳ” аз 29 июни соли 2017, №323 тасдиқ гардидааст. // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 28.02.2021).

[13]. Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Арманистон аз 18 апрели соли 2003, ЗР-528. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.parliament.am/legislation.php?ID=1349&lang=rus&sel=show> (санаи мурочиат: 7.02.2024).

[14]. Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Беларусия аз 9 июли соли 1999, №275-3. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=hk9900275> (санаи муроҷиат: 5.02.2024).

[15]. Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Қазоқистон аз 03 июли соли 2014, №226-V ЗРК. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (санаи муроҷиат: 10.08.2024).

[16]. Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Қирғизистон аз 28 октябри соли 2021, №127. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: https://continent-online.com/Document/?doc_id=34350840#pos=6;-142 (санаи муроҷиат: 10.02.2024).

[17]. Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Молдова аз 18 апрели соли 2002, №985-XV. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30394923 (санаи муроҷиат: 10.08.2024).

[18]. Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Озарбойҷон аз 30 декабри соли 1999, №787-IQ. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30420353 (санаи муроҷиат: 5.02.2024).

[19]. Кодекси ҷиноятӣ Федератсияи Русия аз 13 июни соли 1996, №63-ФЗ. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://base.garant.ru/10108000/> (санаи муроҷиат: 5.02.2024).

[20]. Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Туркменистон аз 12 июни соли 1997, №222-I. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31295286 (санаи муроҷиат: 18.02.2024).

[21]. Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Узбекистон аз 22 сентябри соли 1994, №2012-XII [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30421110 (санаи муроҷиат: 18.02.2024).

II. Монографияҳо, китобҳои дарсӣ ва васоити таълимӣ

[22]. Азизов, У.А. Эволюция институтов преступления и наказания на территории исторического и современного Таджикистана: историко-правовое исследование [Текст] / У.А. Азизов. – Душанбе: Андалеб-Р, 2015. – 368 с.

[23]. Азимзода, Н.Б., Ҳусейнзода, С.Ҳ., Авизова, Ш.Н. Хусусиятҳои ҳосилҷабобгарии ҷиноятӣ ва ҷазодиҳии ноболиғон. Ҷинояткорӣ ноболиғон ва роҳҳои пешгирии намудани он [Матн]: монография / Н.Б. Азимзода, С.Ҳ. Ҳусейнзода, Ш.Н. Авизова. – Душанбе, нашри Мубориз 2021. – 128 с.

[24]. Акоев, К.Л., Пинкевич, Т.В. Уголовное право России (Общая и Особенная часть) [Текст] / К.Л. Акоев, Т.В. Пинкевич. – Ставрополь, 2000. – 205 с.

[25]. Акутаев, Р.М. Криминология и латентная преступность: монография [Текст] / Р.М. Акутаев. – СПб.: Санкт-Петербургский университет МВД России, 1998. – 179 с.

[26]. Бахрах, Д.Н. Административное право России [Текст] / Д.Н. Бахрах. – М., 2007. – 528 с.

[27]. Бойцов, А.И. Преступления против собственности [Текст] / А.И. Бойцов. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. – 773 с.

[28]. Братусь, С.Н. Юридическая ответственность и законность [Текст] / С.Н. Братусь. – М., 2001. – 202 с.

[29]. Бринчук, М.М. Экологическое право (право окружающей среды): учебник для высших юридических учебных заведений [Текст] / М.М. Бринчук. – М., 2000. – 688 с.

[30]. Булатов, Г.Г., Филимонов, Б.А. Браконьера к ответу [Текст] / Г.Г. Булатов, Б.А. Филимонов. – М., Юрид. лит., 1966. – 72 с.

[31]. Векленко, В.В., Бавсун, М.В. Объективная сторона преступления [Текст] / В.В. Векленко, М.В. Бавсун. – Омск, 2008. – 51 с.

- [32]. Вернадский, В.И. Записки натурфилософа [Текст] / В.И. Вернадский. – М., 1988. – 522 с.
- [33]. Ветров, Н.И. Уголовное право. Общая часть [Текст] / Н.И. Ветров. – М., 1999. – 415 с.
- [34]. Владимиров, В.А. Кириченко, В.Ф. Должностные преступления [Текст] / В.А. Владимиров, В.Ф. Кириченко. – М., 1965. – 42 с.
- [35]. Волженкин, Б.В. Квалификация должностных преступлений (злоупотребление служебным положением, халатность, взяточничество) [Текст] / Б.В. Волженкин – Л., 1973. – 136 с.
- [36]. Гаухман, Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика. 4-е изд., перераб. и доп. [Текст] / Л.Д. Гаухман. – М.: АО «Центр ЮрИнфоР», 2010. – 557 с.
- [37]. Гаффорӣ, Н.А., Хусейнзода, С.Ҷ. Ҳуқуқи ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон: қисми умумӣ [Матн] / Н.А. Гаффорӣ, С.Ҷ. Хусейнзода. – Душанбе: ЭР-граф, 2016. – 256 с.
- [38]. Дубовик, О.Л. Экологические преступления: Комментарий к главе 26 УК РФ [Текст] / О.Л. Дубовик. – М., 1998. – 352 с.
- [39]. Дубовик, О.Л., Жалинский, А.Э. Причины экологических преступлений [Текст] / Отв. ред. О.С. Колбасов. – М., 1988. – 240 с.
- [40]. Дурманов, Н.Д. Понятие преступления [Текст] / Н.Д. Дурманов. – М., – Изд-во Академии Наук СССР, 1948. – 316 с.
- [41]. Жевлаков, Э.Н. Глава 26. Экологические преступления // Комментарий к Уголовному кодексу РФ [Текст] / Э.Н. Жевлаков. – М., 1996. – 352 с.
- [42]. Жевлаков, Э.Н. Общие вопросы квалификации преступлений в области охраны окружающей среды. Учебное пособие [Текст] / Э.Н. Жевлаков. – М., 1986. – 85 с.
- [43]. Жевлаков, Э.Н. Преступления против природных богатств [Текст] / Э.Н. Жевлаков. – М., 1983. – 80 с.

[44]. Жевлаков, Э.Н. Экологические правонарушения и ответственность [Текст] / Э.Н. Жевлаков. – М., 1997. – 77 с.

[45]. Жевлаков, Э.Н. Экологические преступления (уголовно-правовой и криминологические аспекты) [Текст] / Э.Н. Жевлаков. – М., 2002. – 240 с.

[46]. Здравомыслов, Б.В. Должностные преступления. Понятие и квалификация [Текст] / Б.В. Здравомыслов. – М., 1975. – 168 с.

[47]. Зокирзода, З.Х. Проблемаҳои танзими ҳуқуқи ҷиноятӣ мусодираи молу мулк дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Текст] / Зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, Шарипов Т.Ш. – Душанбе: Нашри мубориз, 2021. – 196 с.

[48]. Зокирзода, З.Х. Ҷазои ҷиноятӣ: ҷанбаҳои назариявӣ ва методологӣ: монография: нашри аввал [Матн] / З.Х. Зокирзода. – Душанбе: «Ашӯриён», 2023. – 216 с.

[49]. Ибрагимов, М.А., Ображиев, К.В. Нормативные акты иных отраслей права как источники уголовного права. Монография [Текст] / М.А. Ибрагимов, К.В. Ображиев. – Ставрополь, 2005. – 96 с.

[50]. Иванов, Г.В. Понятие охоты // Правовая охрана природы [Текст] / Под ред. В.В. Петрова, Г.В. Иванов. – М.: Изд-во Моек, ун-та, 1980. – 312 с.

[51]. Келина, С.Г., Кудрявцев В.Н. Принципы советского уголовного права [Текст] / С.Г. Келина, В.Н. Кудрявцев. – М., 1988. – 176 с.

[52]. Кенни, К. Основы уголовного права [Текст] / К. Кенни. – М., 1949. – 599 с.

[53]. Китоби сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон, нашри дуум, олами наботот ва ҳайвонот, Душанбе – “Ганҷ нашриёт” 2015. – 519 с.

[54]. Козаченко, И.Я., Костарева, Т.А., Кругликов, Л.Л. Преступления с квалифицированными составами и их уголовно-правовая оценка [Текст] / И.Я. Козаченко, Т.А. Костарева, Л.Л. Кругликов. – Екатеринбург, 1994. – 59 с.

[55]. Колбасов, О.С. Правовая охрана наземных животных // Правовая охрана природы в СССР [Текст] Под ред. В.В. Петрова, О.С. Колбасов. – М.: Юрид. лит., 1976. – 352 с.

[56]. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (постатейный) / Т.К. Агузаров, А.А. Ашин, П.В. Головненков и др.; [Текст] / Под ред. А.И. Чучаева. Испр., доп., перераб – М.: КОНТРАКТ, 2013. – 672 с.

[57]. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (постатейный) (2-е издание, исправленное, дополненное и переработанное) [Текст] / Под редакцией доктора юридических наук, профессора Чучаева А.И. – М.: Юридическая фирма «КОНТРАКТ»: «ИНФРА-М», 2010. – 529 с.

[58]. Комментарий к Уголовному кодексу РФ (постатейный) [Текст] / Под общей редакцией д.ю.н., профессора Н.Г. Кадникова. – М., 2004. – 544 с.

[59]. Коробеев, А.И. Советская уголовно-правовая политика [Текст] / А.И. Коробеев. – Владивосток, 1987. – 268 с.

[60]. Корчева, З.Г. Уголовно-правовая охрана природы в УССР [Текст] / З.Г. Корчева. – Харьков, 1975. – 84 с.

[61]. Краев, Н.В. Охотничьи законы [Текст] / Н.В. Краев. – Киров, 1999. – 560 с.

[62]. Красиков, Ю.А. Субъективная сторона преступления [Текст] / Ю.А. // Уголовное право. Общая часть. Особенная часть: Курс лекций. Лекция 7. – М.: ИНФРА-М-НОРМА, 1996. – 44 с.

[63]. Криминология [Текст] / Под. ред. А.И. Долговой. – М., 1997. – 784 с.

[64]. Криминология [Текст] / Под. ред. В.Н. Кудрявцева. – М, 1997. – 512 с.

[65]. Криминология: вопросы и ответы [Текст] / Под ред. С.М. Иншакова. – М., 2000. – 210 с.

[66]. Криминология: учебник для вузов [Текст] / Боголюбова, Т.А. [и др.]; под общ ред. А.И. Долговой. - 4-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М: Норма, 2010. – 1007 с.

[67]. Криминология: Шиханцов Г.Г. [Текст] / Г.Г. Шиханцов – Минск: Тесей. – 2006. – 291 с.

[68]. Кудрявцев, В.Н. Общая теория квалификации преступлений [Текст] / В.Н. Кудрявцев. – М., 2001. – 304 с.

[69]. Кудрявцев, В.Н. Объективная сторона преступления [Текст] / В.Н. Кудрявцев. – М., 1960. – 244 с.

[70]. Кузнецова, Н.Ф. Преступление и преступность [Текст] / Н.Ф. Кузнецова. – М., 1969. – 232 с.

[71]. Кузнецова, Н.Ф. Проблемы квалификации преступлений: Лекции по спецкурсу «Основы квалификации преступлений» [Текст] / Н.Ф. Кузнецова. – М., 2007. – 336 с.

[72]. Куринов, Б.А. Научные основы квалификации преступлений: учебное пособие [Текст] / Б.А. Куринов. – М.: Моск. ун-та, 1984. – 181 с.

[73]. Курс российского уголовного права. Общая часть [Текст] / Под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. – М., 2001. – 767 с.

[74]. Курс российского уголовного права. Общая часть [Текст]. – М., 2001. – 560 с.

[75]. Курс уголовного права. Особенная часть. Т.4. [Текст] / Под ред. д.ю.н., профессора В.С. Комисарова и д.ю.н., профессора Г.Н. Борзенкова. – М., 2002. – 672 с.

[76]. Курс уголовного права. Т. 1. Общая часть: учение о преступлении [Текст] / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой и И.М. Тяжковой. – М.: Зерцало. – 1999. – 2002. – 624 с.

[77]. Қодирзода, М.А. Функсияи экологии давлат дар шароити муосир: масъалаҳои назариявӣ ва амалӣ [Матн] / М.А. Қодирзода. – Душанбе, 2024. – 216 с.

[78]. Қудратов, Н.А. Қиноятҳо ба муқобили ҳуқуқ ва озодиҳои конституционии инсон ва шаҳрванд [Матн] / Н.А. Қудратов. – Душанбе, 2013. – 172 с.

[79]. Лопашенко, Н.А. Экологические преступления: Комментарий к главе 26 УК РФ [Текст] / Н.А. Лопашенко. – СПб., 2002. – 800 с.

[80]. Лопашенко, Н.А. Экологические преступления: уголовно-правовой анализ: монография [Текст] / Н.А. Лопашенко. – М.: Изд-во ООО «Юрлитинформ», 2009. – 352 с.

[81]. Ляпунов, Ю.И. Общественная опасность как универсальная категория советского уголовного права. Учебное пособие [Текст] / Ю.И. Ляпунов. – М., 1989. – 117 с.

[82]. Ляпунов, Ю.И. Уголовно-правовая охрана природы органами внутренних дел [Текст] / Ю.И. Ляпунов. – М., 1974. – 151 с.

[83]. Малинин, В.Б., Парфенов А.Ф. Объективная сторона преступления [Текст] / В.Б. Малинин, А.Ф. Парфенов. – СПб.: Издательство Юридического института (Санкт-Петербург), 2004. – 301 с.

[84]. Малиновский, А.А. Сравнительное правоведение в сфере уголовного права [Текст] / А.А. Малиновский. – М., 2002. – 240 с.

[85]. Марцев, А.И. Некоторые вопросы методологии уголовно-правовых исследований // Актуальные проблемы теории уголовного права и правоприменительной практики [Текст] / А.И. Марцев. – Красноярск, 1997. – 130 с.

[86]. Мачидзода, Қ.З., Назаров, Н.Қ. Қиноятқорӣи муташаккил ва трансмиллӣ [Матн] / Қ.З. Мачидзода, Н.Қ. Назаров. – Душанбе, 2014. – 268 с.

[87]. Мирзоахмедов, Ф.А. Уголовная ответственность за терроризм по законодательству Республики Таджикистан и Российской Федерации (сравнительно-правовое исследование). Монография [Текст] / Ф.А. Мирзоахмедов. – Душанбе: ЭР–граф, 2017. – 180 с.

[88]. Наумов, А.В. Российское уголовное право. Общая часть: курс лекций [Текст] / А.В. Наумов. – М., 1996. – 560 с.

[89]. Наумов, А.В. Российское уголовное право. Общая часть: Курс лекций. – 2-е изд. перераб. и доп [Текст] / А.В. Наумов. – М.: Издательство БЕК, 2000. – 386 с.

[90]. Никифоров, Б.С. Объект преступления по советскому уголовному праву [Текст] / Б.С. Никифоров. – М., 1960. – 228 с.

[91]. Орымбаев, Р. Специальный субъект преступления: монография [Текст] / Р. Орымбаев – Алма-Ата: Изд-во «Наука», 1977. – 152 с.

[92]. Основания уголовно-правового запрета (криминализация и декриминализация) [Текст] / Отв. ред.: В.Н. Кудрявцев, А.М. Яковлев. – М.: Изд-во «Наука», 1982. – 303 с.

[93]. Пакутин, В.Д. Уголовно-правовая охрана внешней среды и природных ресурсов в СССР (квалификация отдельных преступлений): Учебное пособие [Текст] / В.Д. Пакутин. – Уфа, 1976. – 157 с.

[94]. Пионтковский, А.А., Меньшагин, В.Д., Чхиквадзе, В.М. Курс советского уголовного права. Особенная часть [Текст] / А.А. Пионтковский, В.Д. Меньшагин, В.М. Чхиквадзе. – М., 1959. – 811 с.

[95]. Плешаков, А.М. Экологические преступления (понятие и квалификация) [Текст] / А.М. Плешаков. – М., 1994. – 135 с.

[96]. Повелицина, П.Ф. Уголовно-правовая охрана природы в СССР [Текст] / П.Ф. Повелицина. – М., 1981. – 88 с.

[97]. Полный курс уголовного права в 5 т. [Текст] / Под ред. проф. А.И. Коробеева. – Т. 1: Преступление и наказание. – СПб, 2008. – 1133 с.

[98]. Попов, Л.Л. Административное право [Текст] / Л.Л. Попов. – М., 2002. – 336 с.

[99]. Пугинский, Б.И., Сафиуллин, Д.Н. Правовая экономика: проблемы становления [Текст] / Б.И. Пугинский, Д.Н. Сафиуллин. – М., 1991. – 240 с.

[100]. Пудовочкин, Ю.Е. Учение о составе преступления. Учебное пособие [Текст] / Ю.Е. Пудовочкин. – М.: Юрлитинформ, 2009. – 247 с.

[101]. Пудовочкин, Ю.Е., Пирвагидов С.С. Понятие, принципы и источники уголовного права: сравнительно-правовой анализ законодательства России и стран Содружества Независимых государств [Текст] / Ю.Е. Пудовочкин, С.С. Пирвагидов. – СПб., 2003. – 297 с.

[102]. Реннеберг, И. Объективная сторона преступления [Текст] / И. Реннеберг. – М., 1957. – 88 с.

[103]. Российское уголовное право. Курс лекций. Т. 1. Преступление [Текст]. – Владивосток, 1999. – 550 с.

[104]. Российское уголовное право. Общая часть: Учебник для вузов / под редакцией В.С. Комиссарова [Текст]. – СПб.: Питер, 2005. – 560 с.

[105]. Сабанин, С.Н., Фаткуллина, М.Б. Теоретические основы квалификации преступлений [Текст] / С.Н. Сабанин, М.Б. Фаткуллина. – Екатеринбург, 2005. – 133 с.

[106]. Сатторов, Ф.С. Ҳуқуқи ҷиноятӣ (қисми махсус) [Матн] / Ф.С. Сатторов. – Душанбе, 2018. – 144 с.

[107]. Сатторов, Ф.С. Ҳуқуқи ҷиноятӣ. Қисми умумӣ (Дастури методӣ) [Матн] / Ф.С. Сатторов. – Душанбе, 2017. – 120 с.

[108]. Сафарзода, Б.А., Раҳмон, Д.С., Миралиев, И.Қ., Саидзода, И.И., Саъдизода, Ҷ., Шоев, Ф.М. Ҳуқуқшиносии муқоисавӣ [Матн]: (васоити таълимӣ) / Дар зери таҳрири д.и.х., профессор Холиқзода А.Ғ. – Душанбе, Эр-граф, 2019. – 144 с.

[109]. Сафаров, А.И., Саидов, Ш.Н., Қудратов, Н.А. Ҷиноятҳои иқтисодӣ [Матн]: воситаи таълимӣ / А.И. Сафаров, Ш.Н. Саидов, Н.А. Қудратов. – Душанбе, 2015. – 270 с.

[110]. Сверчков, В.В. Ответственность за экологические преступления по российскому уголовному праву [Текст]: Учеб. Пособие / В.В. Сверчков. – Н. Новгород, 1999. – 162 с.

[111]. Севрюгин, В.Е. Проблемы административного права [Текст] / В.Е. Севрюгин. – Тюмень, 1994. – 206 с.

[112]. Советское Уголовное право. Общая и особенная части [Текст]: Учебник / Под ред. В.А. Владимирова, Н.И. Загородникова. – М., 1975. – 568 с.

[113]. Солиев, К.Х. Таркиби ҷиноят [Матн] / К.Х. Солиев. – Душанбе: Ирфон, 2014. – 40 с.

[114]. Соҳибзода, М.М. Ҳуқуқи экологии Ҷумҳурии Тоҷикистон: қисми умумӣ [Матн]: нашри аввал / М.М. Соҳибзода // Зери таҳрири Саидзода Иззатулло Ҳабибулло – Директори Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент. – Душанбе: ЭР-граф, 2021. – 584 с.

[115]. Соҳибзода М.М. Ҳуқуқи экологии Ҷумҳурии Тоҷикистон: қисми умумӣ [Матн]: нашри аввал / М.М. Соҳибзода. – Душанбе, ҚДММ «Меҳроҷ Граф». 2022. – 588 с.

[116]. Соҳибзода М.М. Ҳуқуқи экологии Ҷумҳурии Тоҷикистон: қисми махсус [Матн]: нашри аввал / М.М. Соҳибзода. – Душанбе, ҚДММ «ЭР-граф», 2022. – 399 с.

[117]. Субҳиддин Б. Криминология (Қисми умумӣ) [Матн] / Б. Субҳиддин. – Душанбе, 2013. – 187 с.

[118]. Тафсир ба Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Муҳаррири масъул Ҳ.Ҳ. Шарипов. – Душанбе: Глобус, 2006. – 880 с.

[119]. Тафсир ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба савдои одамон ва расонидани кӯмак ба қурбониёни савдои одамон» аз 26 июли соли 2014, таҳти №1095 [Матн]. – Душанбе, 2017. – 476 с.

[120]. Таций, В.Я. Объект и предмет преступления по советскому уголовному праву [Текст] / В.Я. Таций. – Харьков, 1988. – 196 с.

[121]. Теоретические основы предупреждения преступности [Текст]. – М., 1977. – 254 с.

[122]. Уголовное право России. Общая часть. [Текст] / Под.ред. Б.В. Здравомыслова. – М, 1996. – 509 с.

[123]. Уголовное право России. Общая часть. Особенная часть: учебник по специальностям «Правоохранительная деятельность», «Правовое обеспечение национальной безопасности» [Текст] / Под общ.ред. доктора юридических наук, проф. Н.Г. Кадникова. – М.: ИД «Юриспруденция», 2013. – 942 с.

[124]. Уголовное право России. Учебник для вузов. В 2-х томах. Том 1. Общая часть [Текст] / Отв. ред. А.Н. Игнатов и Ю.А. Красиков. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – 624 с.

[125]. Уголовное право России. Части Общая и Особенная [Текст]: учебник / В.А. Блинников, А.В. Бриллиантов, О.А. Вагин и др.; под ред. А. В. Бриллиантова. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Проспект, 2016. – 1184 с.

[126]. Уголовное право России: (Общая часть) [Текст]: учебник / Отв. ред. О.Г. Ковалев. – М., 2007. – 808 с.

[127]. Уголовное право РФ. Общая часть [Текст]: учебник / Под ред. А.И. Рарога. – М., 2005. – 495 с.

[128]. Уголовное право. Общая часть. Учебник для бакалавриата и специалиста [Текст] / И.Я. Козаченко, Г.П. Новоселов. – М., 2019. – 373 с.

[129]. Уголовное право. Общая часть. Учебник для бакалавров [Текст] / Отв. ред. А.Н. Тарбагаев. – М., 2016. – 448 с.

[130]. Уголовное право. Общая часть [Текст]: учебник / Под ред. А.Н. Тарбагаева – Москва: Проспект, 2012. – 448 с.

[131]. Улитин, А.А. Охота и закон [Текст] / А.А. Улитин. – М. 1987. – 240 с.

[132]. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ (Иборат аз ду ҷилд). Ҷилди 2 (О-Я) [Матн] / Зери таҳрири С. Назарзода, А. Сангинов, С. Каримов, М.Ҳ. Султон. – Душанбе, 2008. – 945 с.

[133]. Фефелов, П.А. Понятие и система принципов советского уголовного права [Текст] / П.А. Фефелов. – Свердловск, 1970. – 144 с.

[134]. Ҳуқуқи ҷиноятӣ (қисми умумӣ). Китоби дарсӣ [Матн] // Зери таҳрири н.и.х., дотсент Н.А. Ғаффорова, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент Ҳ.С. Салимов – Душанбе. 2011. – 344 с.

[135]. Ҳуқуқи ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қисми умумӣ. Китоби дарсӣ [Матн] / Зери таҳрири д.и.х., дотсент Раҳимзода Р.Ҳ. ва д.и.х., профессор Бобочонзода И.Ҳ. – Душанбе: ЭР-граф, 2019. – 550 с

[136]. Шарипов, Т.Ш. Ҳуқуқи ҷиноятӣ [Матн]: Қисми умумӣ: курси мухтасари лексияҳо / Т.Ш. Шарипов, Н.Б. Азимов, З.А. Камолов, М.Н. Насриддинов. – Душанбе, 2011. – 173 с.

[137]. Шарипов, Т.Ш., Сафарзода, А.И., Камолов, З.А., Холиқов, Ш.Л., Зокиров, З.Х., Зиёбоева, М.Н. Ҳуқуқи ҷиноятӣ [Матн]: қисми умумӣ курси мухтасари лексияҳо / Т.Ш. Шарипов, А.И. Сафарзода, З.А. Камолов, Ш.Л. Холиқзода, З.Х. Зокирзода, М.Н. Зиёбоева. – Душанбе, 2019. – 222 с.

[138]. Шарипов, Т.Ш., Сафарзода, А.И., Камолов, З.А., Холиқзода, Ш.Л., Зокирзода, З.Х., Зиёбоева, М.Н. Ҳуқуқи ҷиноятӣ (Қисми умумӣ). Нашри 5-ум, такмилдодашуда [Матн] / Т.Ш. Шарипов, А.И. Сафарзода, З.А. Камолов, Ш.Л. Холиқзода, З.Х. Зокирзода, М.Н. Зиёбоева. – Душанбе, 2020. – 223 с.

[139]. Шарипов, Т.Ш., Сафарзода, А.И., Раҷабзода, М.Н., Зокирзода, З.Х., Шодизода, Н.М. Ҳуқуқи ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қисми умумӣ. Китоби дарсӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ: нашри аввал / Дар зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор А.И. Сафарзода, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент З.Х. Зокирзода [Матн] / Т.Ш. Шарипов, А.И. Сафарзода, М.Н. Раҷабзода, З.Х. Зокирзода, Н.М. Шодизода. – Душанбе: «Ашӯриён», 2024. – 496 с.

[140]. Экологическое право [Текст] / Под. ред. В.В. Петрова. – М., 1996. – 557 с.

[141]. Экологическое право [Текст]: Учебник для вузов. – М., 2000. – 315

с.

III. Мақолаҳо ва маърузаҳо

[142]. Ансель, М. Методологические проблемы сравнительного права // Очерки сравнительного права [Текст] / М. Ансель. – М., 1981. – С. 36-86.

[143]. Артамонова, М.А. Проблемы «сравнительного правоведения» о некоторых вопросах уголовной ответственности за экологические преступления по законодательству зарубежных стран [Текст] / М.А. Артамонова // Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия «Право». – 2013. – №2(14). – С. 175-184.

[144]. Бирюкова, Д.В. Сравнительный анализ российского и зарубежного законодательства об уголовной ответственности за незаконную охоту [Текст] / Д.В. Бирюкова // Проблемы права. – 2019. – № 5(74). – С. 116-120.

[145]. Бушуева, Т.А. Применяемость уголовноправовых норм об охране природы (латентная преступность в области природопользования) [Текст] / Т.А. Бушуева // Проблемы советского государства и права. Межвузовский тематический сборник. – Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1975. – Вып. 11-12. – С. 79-84.

[146]. Виноградова, Е. Юридические лица должны нести ответственность за экологические преступления [Текст] / Е. Виноградова // Российская юстиция. – 2001. – №8. – С. 62-72.

[147]. Гаухман, Л.Д. Проблемы УК РФ: бланкетность, декларативность, казуистичность [Текст] / Л. Д. Гаухман // Уголовное право в XXI веке. Материалы Международной научной конференции, состоявшейся на юридическом факультете МГУ им. М.В.Ломоносова 31 мая - 1 июня 2001 г. - Москва : ЛексЭст, 2002. – С. 48-61.

[148]. Горяинов К. К. Латентная преступность в России: результаты исследования и меры борьбы // Латентная преступность : познание,

политика, стратегия : сб. материалов Междунар. семинара. – М., 1993. – С. 19-38.

[149]. Ерофеев, Ю.Н. Выстрел в заказнике // Удмурдская правда [Текст] / Ю.Н. Ерофеев. – 1980. – 28 сентября.

[150]. Зокирзода, З.Х., Муқимов, С.Д. Баъзе масъалаҳои объекти қасдан расонидани зарари миёна ба саломатӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода, С.Д. Муқимов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон / Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2022. – № 9. – С. 218-225.

[151]. Зуева, Л.А. Уголовная ответственность за незаконные добычу и оборот особо ценных диких животных [Текст] / Л.А. Зуева // Ученые труды Российской академии адвокатуры и нотариата. – 2013. – №4 (31). – С. 89-95.

[152]. Коробеев А.И. Транспортные преступления и транспортные проступки // Соотношение преступлений и иных правонарушений: современные проблемы. Материалы IV Международной научно-практической конференции, посвященной 250-летию образования Московского государственного университета им. М.В. Ломоносова, 27-28 мая 2004 г. – М.: ЛексЭст, 2005. – С. 243-247.

[153]. Крастиныш, У. Применение уголовных мер в борьбе с браконьерством [Текст] / У. Крастиныш // Соц. Законность. – 1983. – №7. – С. 53.

[154]. Кузнецова, Н.Ф. Кодификация норм о хозяйственных преступлениях [Текст] / Н.Ф. Кузнецова // Вестник Московского университета. Серия 11. Право. – 1993. – №4. – С. 14-25.

[155]. Кузнецова, Н.Ф. Цели и механизмы реформы Уголовного кодекса, [Текст] / Н.Ф. Кузнецова // Государство и право. – 1992. – №6. – С. 78-86.

[156]. Лавыгина И.В. Этапы формирования уголовного законодательства России об экологических преступлениях [Текст] / И.В. Лавыгина // Актуальные вопросы современной науки. – 2009. – № 6-1. – С. 124-133.

[157]. Лопатин, В.А. Браконьерство как проявление социального паразитизма [Текст] / В.А. Лопатин // Уголовно-правовые и криминологические аспекты борьбы с проявлением социального паразитизма: Межвузовский сборник научных трудов. – Иваново, 1987. – С. 70-74.

[158]. Лоренц, К. Эволюция ритуала в биологической и культурной сферах [Текст] / К. Лоренц // Природа: журнал. – 1969. – №11. – С. 42-51.

[159]. Ляпунов, Ю.И. Преступление и проступок по делам о нарушениях законов об охране природы [Текст] / Ю.И. Ляпунов // Социалистическая законность. – 1974. – №3. – С. 42-45.

[160]. Наумов, А.В. Нормы других отраслей права как источник уголовного права [Текст] / А.В. Наумов // Законность. – 2002. – №7. – С. 38-43.

[161]. Осокин, Р.Б. Отграничение жестокого обращения с животными от преступлений и правонарушений, смежных с ним по составу [Текст] / Р.Б. Осокин // Вестник Московского университета МВД России. – 2014. – №2. – С. 91-97.

[162]. Раҳмонзода, М.Ҷ. Ҷавобгарии ҷиноятӣ фаъолияти ғайриқонунии бонкӣ мутобиқи қонунгузории кишварҳои хориҷӣ наздик (дар мисоли давлатҳои аъзои ИДМ) [Матн] / М.Ҷ. Раҳмонзода // Маҷаллаи академии ҳуқуқ. – Душанбе, 2019. – №1 (29). – С 149-159.

[163]. Сафарзода, А.И., Муқимов, С.Д. Баъзе масоили инқишофи қонунгузории ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба қасдан расонидани зарари миёна ба саломатӣ [Матн] / А.И. Сафарзода, С.Д. Муқимов // Қонунгузорӣ (маҷаллаи илмӣ). – 2022. – №1 (45). – С. 108-117.

[164]. Тенчов, Э.С. Критерии разграничения преступлений и иных правонарушений [Текст] / Э.С. Тенчов // Соотношение преступлений и иных правонарушений: современные проблемы: материалы IV Междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 250-летию образования Моек. гос. у-та им. М.В.

Ломоносова и состоявшейся на юрид. фак. МГУ им. М.В. Ломоносова 27-28 мая 2004 г. – М., 2005. – С. 576-578.

[165]. Фефелов, П.А. Критерии установления уголовной наказуемости деяний [Текст] / П.А. Фефелов // Советское государство и право. – 1970. – №11. – С. 101-105.

[166]. Хашимов, А. Соотношение уголовной и административной ответственности за браконьерство [Текст] / А. Хашимов // Социалистическая законность. – 1979. – №12. – С. 25.

[167]. Хомушов, И.И. «Аломатҳои вазнинкунандаи ҷинояти шикори ғайриқонунӣ» [Матн] / И.И. Хомушов // Сборник научных трудов «Дискуссионные вопросы развития науки и образования» Материалы Международных научно-практических мероприятий Общества Науки и Творчества (г. Казань) за октябрь 2022. – С. 69-75.

IV. Диссертатсия ва авторефератҳо

[168]. Антонов, А.Д. Теоретические основы криминализации и декриминализации [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Антонов Анатолий Дмитриевич. – М., 2001. – 182 с.

[169]. Басаев, Д.В. Охрана лесов уголовно-правовые и криминологические аспекты (по материалам Республики Бурятия) [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Басаев Даниил Валерианович. – Санкт-Петербург, 2004. – 219 с.

[170]. Булатов, Г.Г. Правовая охрана государственного охотничьего фонда [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Булатов Герман Георгиевич. – М., 1965. – 194 с.

[171]. Виноградова, Е.В. Преступления против экологической безопасности [Текст]: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.08 / Виноградова Елена Валерьевна. – Ставрополь, 2001. – 381 с.

[172]. Гагаров, Н.Н. Уголовно-правовая охрана окружающей среды (нормативное исследование законодательства социалистических,

капиталистических и развивающихся стран) [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Гагаров Николай Николаевич. – Владивосток, 1983. – 166 с.

[173]. Гаджилов, Г.М. Уголовно-правовой и криминологический анализ незаконной охоты по материалам Республики Дагестан [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Гаджилов Гаджи Магомедрасулович. – Махачкала, 2003. – 199 с.

[174]. Глистин, В.К. Охрана природы по советскому уголовному праву [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.00 / Глистин, Владимир Кузьмич. – Л., 1966. – 371 с.

[175]. Гучков, В.В. Организационно-правовые и тактические основы применения оперативно-розыскных мер в борьбе с рыбным браконьерством [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / В.В. Гучков. – М., 1994. – 224 с.

[176]. Дежурный, А.А. Уголовно-правовая и криминологическая характеристика браконьерства: По материалам Дальневосточного региона [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Дежурный Анатолий Алексеевич. – Хабаровск, 2004. – 150 с.

[177]. Ерофеев, Ю.Н. Ответственность за незаконную охоту по уголовному законодательству России [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ерофеев Юрий Николаевич. – М., 1994. – 19 с.

[178]. Ерофеев, Ю.Н. Ответственность за незаконную охоту по уголовному законодательству России [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ерофеев Юрий Николаевич. – М., 1994. – 293 с.

[179]. Забавко, Р.А. Уголовная ответственность за незаконную охоту [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Забавко Роман Алексеевич. – Иркутск, 2018. – 196 с.

[180]. Звонков, Б.Н. Уголовно-правовая борьба с браконьерством в СССР [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.00 / Звонков Борис Николаевич. Ростов-на-Дону, 1968. – 283 с.

[181]. Злотникова, Т.В. Проблемы развития российского экологического законодательства на современном этапе [Текст]: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.01 / Злотникова Тамара Владимировна. – М., 2000. – 43 с.

[182]. Зокирзода, З.Х. Мусодираи молу мулк ҳамчун намуди чазои ҷиноятӣ [Матн]: дис. ... ном. илм. ҳуқуқ: 12.00.08 / Зокирзода Зафар Хайрулло. – Душанбе, 2020. – 176 с.

[183]. Каблов, А.М. Уголовная ответственность за незаконную охоту: проблемы теории и практики [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Каблов Андрей Михайлович. – Пятигорск, 2012. – 182 с.

[184]. Камолов, З.А. Система наказаний по уголовному кодексу Республики Таджикистан [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Камолов Зубайдилло Аюбович. – Иркутск, 2009. – 193 с.

[185]. Кудратов, Н.А. Уголовная ответственность за преступления, связанные с банкротством: проблемы теории, практики и законодательства [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Кудратов Некруз Абдунабиевич. – Москва, 2012. – 216 с.

[186]. Кульков, В.В. Борьба с незаконным занятием рыбным промыслом (браконьерством) [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Кульков, Виктор Владимирович. – Саратов, 1973. – 35 с.

[187]. Курманов, А.С. Незаконная охота: уголовно-правовые и криминологические аспекты [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Курманов Альберт Сафуатович. – Челябинск, 2002. – 219 с.

[188]. Курченко, В.Д. Проблемы применения норм о преступлениях против экологической безопасности населения [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Курченко Валерий Дмитриевич. – Волгоград, 2000. – 227 с.

[189]. Лавыгина, И.В. Экологические преступления: уголовно-правовая характеристика и проблемы ответственности [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Лавыгина Ирина Васильевна. – Иркутск, 2003. – 188 с.

[190]. Лачин, А.А. Уголовно-правовая охрана лесов в законодательстве России [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Лачин Александр Александрович. – Рязань, 2004. – 183 с.

[191]. Надточий, Ю. В. Уголовно-правовая охрана морской природной среды [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Надточий Юлия Викторовна. – Владивосток, 2005. – 254 с.

[192]. Пикуров, Н.И. Квалификация преступлений при бланкетной форме диспозиции уголовного закона (с конкретизацией запрета в административном праве) [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Пикуров Николай Иванович. – М., 1982. – 197 с.

[193]. Раҳмонзода, М.Ҷ. Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои фаъолияти ғайриқонунии бонкӣ тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: дис. ... ном. ҳуқуқ: 12.00.08 / Раҳмонзода Муҳаммад Ҷамшед. – Душанбе, 2020. – 182 с.

[194]. Романова, Н.Л. Понятие и система экологических преступлений [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Романова Нелли Львовна. – Иркутск, 2001. – 219 с.

[195]. Саидов, Ш.Н. Уголовная ответственность за контрабанда по законодательство Республики Таджикистан [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Саидов Шохин Нурович. – М., 2011. – 179 с.

[196]. Сафарзода, А.И. Уголовно-правовая охрана предпринимательской деятельности в Республики Таджикистан [Текст]: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Сафарзода Анвар Ислон. – Душанбе, 2018. – 396 с.

[197]. Сафарзода, А.И. Уголовно-правовая охрана предпринимательской деятельности в Республике Таджикистан [Текст]: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Сафарзода Анвар Ислон. – Душанбе, 2018. – 53 с.

[198]. Сафаров, А.И. Уголовная ответственность за легализацию (отмывание) денежных средств либо иного имущества, полученных противозаконным путем (по материалам Республики Таджикистан) [Текст]:

автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Сафаров Анвар Исломович. – М., 2011. – 29 с.

[199]. Снытко, Е.М. Уголовная ответственность за браконьерство [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Снытко Елена Михайловна. – М., 2004. – 199 с.

[200]. Шарипов, Р.И. Уголовная ответственность за мошенничество по Законодательству Республики Таджикистан [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Шарипов Рустамджон Исмоилхонович. – М., 2011. – 173 с.

[201]. Шарипов, М.М. Чавобгариҳои ҷиноятӣ барои ришвадихии тичоратӣ тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: дис. ... ном. илм. ҳуқуқ: 12.00.08 / Шарипов Маҳмадкарим Маҳмадсалимович. – Душанбе, 2022. – 188 с.

[202]. Шарипов, С.С. Тавсифи ҳуқуқии ҷиноятӣ ва криминологии иҷро накардани уҳдадорӣ оид ба таълиму тарбияи нооболигон [Матн]: дис. ... ном. илм. ҳуқуқ: 12.00.08 / Шарипов Саймузафар Саймузафарович. – Душанбе, 2020. – 204 с.

V. Захираҳои электронӣ

[203]. Жевлаков, Э.Н. Квалификация незаконной охоты. СПС «Консультант Плюс» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <https://www.consultant.ru> (санаи мурочиат: 12.09.2024).

[204]. Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 16.01.2024).

[205]. Методика исчисления крупного и особо крупного ущерба для целей статьи 258 Уголовного кодекса Российской Федерации [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: https://base.garant.ru/72266816/#block_2000 (санаи мурочиат: 12.12.2022).

[206]. Сомонаи расмии Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://mmk.tj> (санаи мурочиат: 25.07.2023).

[207]. Сомонаи расмии Кумитаи ҳифзи муҳити зисти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://sispna.tj> (санаи мурочиат: 21.06.2024).

VI. Маводҳои таҷрибаи судӣ ва омор

[208]. Мактуби Сармаркази иттилоотӣ-таҳлилии Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз санаи 25. 04. 2023, № 14/3-433.

[209]. Мактуби Сармаркази иттилоотӣ-таҳлилии Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз санаи 29. 04. 2024, № 14/3-443.

[210]. Парвандаи ҷиноятии №1-6-16 аз 4 марти соли 2016 // Бойгонии суди ноҳияи Мурғоби ВМКБ-и ҚТ.

[211]. Парвандаи ҷиноятии №1-64/16 аз 15 августи соли 2016 // Бойгонии Суди ноҳияи Дӯстии вилояти Хатлони ҚТ.

[212]. Парвандаи ҷиноятии №1-193/18 аз 22 октябри соли 2018 // Бойгонии суди шаҳри Панҷакенти вилояти Суғди ҚТ.

[213]. Парвандаи ҷиноятии №1-33 аз 13 июли соли 2020 // Бойгонии суди ноҳияи Хурсони вилояти Хатлони ҚТ.

[214]. Парвандаи ҷиноятии №1-92/2020 аз соли 2020 // Бойгонии суди ноҳияи Данғараи вилояти Хатлони ҚТ.

[115]. Парвандаи ҷиноятии №63087 аз 4 апрели соли 2023 // Бойгонии суди ноҳияи Мурғоби ВМКБ-и ҚТ.

[216]. Парвандаи ҷиноятии №53084 аз 25 сентябри соли 2023 // Бойгонии суди ноҳияи Рашти ҚТ.

ФЕҲРИСТИ

ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

I. Мақолаҳое, ки дар маҷаллаҳои тақризшаванда ва тавсиякардаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъбъ расидаанд:

[1-М]. Хомушов, И.И. Заминаҳои иҷтимоии муқаррар кардани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои шикори ғайриқонунӣ [Матн] / И.И. Хомушов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2021. – №1 – С. 117-125; ISSN 2413 – 5151.

[2-М]. Хомушов, И.И. Масъалаҳои ҷавобгарии ҷиноятӣ барои шикори ғайриқонунӣ [Матн] / И.И. Хомушов // Қонунгузорӣ. – 2021. – №2 (42) – С. 109-116; ISSN 2410 – 2903.

[3-М]. Шарипов, Т.Ш., Хомушов, И.И., Мафҳуми шикори ғайриқонунӣ тибқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Т.Ш. Шарипов, И.И. Хомушов // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – 2021. – №2 (22) – С. 147-161; ISSN 2414 – 9217.

[4-М]. Хомушов, И.И., Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузориҳои ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба шикори ғайриқонунӣ бо қонунгузориҳои мамлакатҳои дигари аъзои ИДМ [Матн] / И.И. Хомушов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2023. – №3 – С. 231-238; ISSN 2413 – 5151.

[5-М]. Хомушов, И.И. Сабабҳои содиршавии шикори ғайриқонунӣ ва таъсири он ба ҷомеа [Матн] / И.И. Хомушов // Қонунгузорӣ. – 2024. – №4. – С. 304-308; ISSN 2410 – 2903.

[6-М]. Сафарзода, А.И. Исломзода И.И. Танзими ҳуқуқӣ ва ҷавобгарии ҷиноятӣ барои шикори ғайриқонунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / А.И. Сафарзода, И.И. Исломзода // Қонунгузорӣ. – 2025. – №4 (60). – С. 276-282. ISSN 2410 – 2903.

II. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷмуаҳо ва дигар нашрияҳо ҷоп шудаанд:

[7-М]. Хомушов, И.И. Тарафи объективии шикори ғайриқонунӣ [Матн] / И.И. Хомушов // Маводи конференсияи илмӣ-назариявии ҳайати профессорон, устодон ва донишҷӯёни Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон бахшида ба солҳои рушди саноат (2022-2026). Душанбе, 2022. – С. 385-389.

[8-М]. Хомушов, И.И. Тавсифи аломатҳои тарафи субъективии ҷинояти шикори ғайриқонунӣ [Матн] / И.И. Хомушов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ таҳти унвони «Масоили мубрами муҳофизати маъмурӣ: мушкилот дурнамо ва роҳҳои ҳалли он». – Душанбе, соли 2022. – С. 143-149.

[9-М]. Хомушов, И.И. Аломатҳои вазнинкунандаи ҷинояти шикори ғайриқонунӣ [Матн] / И.И. Хомушов // Материалы Международных научно-практических мероприятий Общества Науки Творчества. г. Казань. – 2022. – С. 69-75.

[10-М]. Хомушов, И.И. Роҳҳои пешгирии шикори ғайриқонунӣ [Матн] / И.И. Хомушов // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ бахшида ба эълон гардидани соли 2024 «Соли маърифати ҳуқуқӣ» таҳти унвони «Ҳолат ва дурнамои рушди ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Душанбе, 2024. – С. 326 – 337.

[11-М]. Исломзода, И.И. Шикори ғайриқонунӣ: асосҳои назариявӣ-ҳуқуқӣ [Матн] / И.И. Исломзода // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ бахшида «Масъалаҳои мубрами ҳуқуқи интихоботӣ ва низоми интихобот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» – Душанбе, 2025. – С. 181 – 186.